

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIÁLNÍ PRÁCE

Mgr. MARIANA STOILOVOVÁ

**MOŽNOSTI PREVENCE SEXUÁLNÍHO ZNEUŽÍVÁNÍ
U DĚTÍ MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU POMOCÍ
PŘÍBĚHU**

RIGORÓZNÍ PRÁCE

VEDOUCÍ PRÁCE: PhDr. OLGA HAVRÁNKOVÁ

PRAHA 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně pod vedením PhDr. Olgy Havránkové. V práci jsem použila informační zdroje uvedené v seznamu literatury. Práce nebyla předložena jako splnění studijní povinnosti v rámci jiného studia nebo předložena k obhajobě v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29. 1. 2016

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat vedoucí mé rigorózní práce PhDr. Olze Havránkové za vedení rigorózní práce. Dále děkuji PhDr. Zoře Vančurové, PhDr. Viktorovi Stoilovovi, Mgr. MgA. Jakubovi Královi a Mgr. Magdaleně Kořové, PhD., za jejich ohromně cennou pomoc a podporu. Dále děkuji všem, kteří mi byli nápomocni během výzkumu.

Téma: Možnosti prevence sexuálního zneužívání u dětí mladšího školního věku pomocí příběhu

Abstrakt

Rigorózní práce se zabývá primární prevencí sexuálního zneužívání dětí mladšího školního věku (6–9 let) pomocí příběhu. V první kapitole zmiňuji kulturně-historický kontext, dále rozpracovávám teoretická východiska (syndrom CAN, sexuální zneužívání, mladší školní věk, primární prevence, práce s příběhem) a další témata s konceptem spojená. Výzkumná sonda, která tvoří empirickou část práce, se snaží ověřit účinnost preventivní příručky, kterou jsem pro tuto práci vytvořila. Příručka je interaktivním návodem prevence sexuálního zneužívání dětí mladšího školního věku a příběh v ní obsažený je koncipován tak, aby pomohl dětem i rodičům osvojit si informace a kompetence, které by mohly snížit riziko sexuálního zneužití. Řízený interaktivní dialog, ke kterému příručka svou formou vybízí, má v konečném důsledku za cíl posílit důvěru mezi rodičem a dítětem, zlepšit jejich vzájemnou komunikaci a započít nekončící dialog.

Klíčová slova:

primární prevence, sexuální zneužívání, práce s příběhem, mladší školní věk, syndrom CAN, trauma, sexuální výchova, mezery v rolích, prevence sociálně patologických jevů ve společnosti, vývojové potřeby

Theme: The possibilities for preventing the sexual abuse of children of younger school age using stories

Abstract

The thesis deals with the primary prevention of the sexual abuse of children of younger school age (6-9 years) using stories. In the first chapter I discuss the cultural and historical context, and then I elaborate on the theoretical background (Child Abuse and Neglect Syndrome, sexual abuse, younger school age, primary prevention, working with stories as well as additional topics related to the concept. The investigative study, which constitutes the empirical part of the thesis, attempts to test the effectiveness of the prevention guide that I created for this thesis. The guide is an interactive manual for preventing the sexual abuse of children of younger school age, and the story contained in it is designed in a way so that it helps children as well as parents learn information and skills that could help reduce the risk of sexual abuse. The managed interactive dialogue, which the guide through its form encourages, is ultimately aimed at strengthening the trust between the parent and child, improving their communication and starting a never-ending dialogue.

Keywords:

primary prevention, sexual abuse, working with stories, younger school age, Child Abuse and Neglect Syndrome, trauma, sexual education, holes in roles, prevention of social pathological phenomena in society, developmental needs

Obsah

Úvod.....	8
1. Kulturně-historický kontext.....	10
1.1 Kultura a příběh	10
1.2 Normy a sexualita	12
1.3 Tabu	14
2. Sexuální zneužívání	17
2.1 Syndrom CAN	17
2.2 Sexuální zneužívání dětí	19
2.3 Mýty okolo sexuálního zneužívání	22
2.3.1 Pachatelé jsou ze slabších sociálních vrstev a děti jsou často i jinak zanedbávané.....	22
2.3.2 Sexuální zneužití je jednorázový čin způsobený cizí osobou.....	23
2.3.3 Zneužívané dítě je zpravidla pubertální dívka, která se chová vyzývavě.....	26
2.3.4 Zneužívání je většinou smyšlené a nadsazené.....	27
2.4 Ohlašovací povinnost.....	28
3. Mladší školní věk.....	33
3.1 Období mladšího školního věku	33
3.2 Vývojová psychologie dětí mladšího školního věku	35
3.3 Mladší školní věk a prevence sexuálního zneužívání.....	38
4. Primární prevence	44
4.1 Primární prevence a vzdělávání	46
5. Primární prevence sexuálního zneužívání dětí	51
5.1 Primární prevence sexuálního zneužívání v České republice.....	57
5.1.1 Sexuální výchova jako prevence zneužití.....	57
5.1.2 Organizace zabývající se primární prevencí sexuálního zneužívání dětí	61
5.1.3 Projekt Jeden z pěti	62
6. Práce s příběhem.....	65
6.1 Mezery v rolích.....	65
6.2 Narativ příručky.....	73
7. Jak vést s dětmi mladšího školního věku (6–9 let) rozhovor o sexuálním zneužívání	77
7.1 Vytvořte bezpečné prostředí pro práci s příručkou	77
7.2 Vysvětlete dítěti, které části těla jsou intimní	78
7.3 Vysvětlete dítěti, které doteky jsou nevhodné	79
7.4 Naučte děti, jak se asertivně bránit a kam se obrátit o pomoc	80
7.5 Vysvětlete dítěti, že existují špatná tajemství	81
7.6 Zeptejte se dětí přímo, jestli se jich někdo nevhodně dotýkal	82
7.7 Pokud dítě řekne, že má zkušenost s nevhodnými doteky	83
7.8 Budujte vztah plný důvěry	85
8. Výzkumná sonda.....	86
8.1 Cíle a zaměření výzkumné sondy	86
8.2 Předporozumění zkoumané problematice.....	87
8.3 Volba výzkumné metody / metoda sběru dat.....	88
8.4 Metoda analýzy dat.....	91
8.5 Výběr participantů / vzorek participantů	91
8.6 Etické aspekty výzkumné sondy.....	93
8.7 Credibilita výzkumu, reliabilita a validita (hodnocení kvality výzkumu)	93
8.8 Výsledky / vyhodnocení	94
8.8.1 Vyhodnocení evaluačního šetření se skupinou dětí.....	95
8.8.2 Vyhodnocení evaluačního šetření se skupinou rodičů.....	96

8.9 Diskuse.....	107
Závěr	111
Použitá literatura	113
Elektronické prameny	121
Přílohy.....	122
Seznam příloh	122
Příloha č. 1	123
Příloha č. 2	125
Příloha č. 3	129
Příloha č. 4	131
Příloha č. 5	141
Příloha č. 6	142
Příloha č. 7	158

Úvod

Tématem rigorózní práce je prevence sexuálního zneužívání dětí mladšího školního věku pomocí příběhu. Téma řeším z hlediska relevantních směrů v oblasti sociální práce, psychologie a psychoterapie. Uvedené perspektivy se ukázaly jako přínosné, neboť do značné míry pomáhají osvětlit, jakým způsobem s dětmi vést rozhovor z oblasti primární prevence sexuálního zneužívání.

V teoretické části problematiku vymezuji z hlediska syndromu CAN, vývojové psychologie dětí mladšího školního věku a principů primární prevence. Téma zpracovávám z hlediska kulturně-historické perspektivy, neboť kontextualita je pro primární prevenci sexuálního zneužívání určující.

Cílem rigorózní práce je zjistit, jak vhodně informovat děti mladšího školního věku o sexuálním zneužívání a jak pomocí příběhu naplnit principy primární prevence. V textu se nevěnuji následné péči sexuálně zneužívaných dětí a práci s traumatem, ale pouze primární prevenci dětí mladšího školního věku, které nemají specifické vývojové nebo vzdělávací potřeby.

Příručka, které je pro tuto práci vytvořena, je interaktivním návodem prevence sexuálního zneužívání dětí mladšího školního věku (6–9 let). Příběh obsažený v textu je koncipován tak, aby pomohl dětem i rodičům osvojit si informace a kompetence, které pomohou snížit riziko sexuálního zneužití. Předkládaný příběh proto děti připravuje na reálně hrozící nebezpečí, ale důsledně se vyhýbá vyhrožování, zastrasování a detailnímu líčení možných špatných konců. Účinná prevence by totiž neměla zacházet s negativní emocí strachu, ale s pozitivní emocí sebedůvěry. Děti se s pomocí příručky naučí, jaké doteky jsou v pořádku, jak je důležité nedržet s dospělými tajemství, na co mají v souvislosti se svým tělem právo a kam se mohou obrátit pro pomoc. Řízený interaktivní dialog, ke kterému příručka svou formou vybízí, má

v konečném důsledku za cíl posílit důvěru mezi rodičem a dítětem, zlepšit jejich vzájemnou komunikaci a započít nekončící dialog.

V praktické části práce předkládám výzkumnou sondu, která mapuje účinnost preventivní příručky. Výzkumu se účastnilo sedmdesát osob a sběr dat byl realizován pomocí polostrukturovaných rozhovorů s rodiči a dětmi (pět rozhovorů s rodiči, pět s dětmi) a tří dotazníků, konstruovaných pomocí otevřených otázek. Dílčími cíly výzkumné sondy bylo zjistit, co si děti z příručky pamatují, zda je pro ně text srozumitelný, zda udrží pozornost po celou dobu administrace a jak rodiče hodnotí potenciální přínos příručky a její formu. V rámci výzkumné sondy byli participanti – skupina rodičů se svými dětmi – vystaveni administraci příručky dle pokynů a následně byli rodiče vyzváni k účasti na evaluačním dotazníkovém šetření.

1. Kulturně-historický kontext

Primární prevenci sexuálního zneužívání dětí mladšího školního věku vždy velmi determinuje kulturně-historický kontext a běh času, ať již se jedná o oblast norem, hodnot, systému vzdělávání, legislativy, výchovy, nebo o pohled na syndrom CAN a sexuální zneužívání, způsob práce s dětmi mladšího školního věku a formu práce s příběhem.

1.1 Kultura a příběh

Kultura je sama o sobě vystavěna z příběhů a pohádek. Mýty a příběhy jsou součástí všech jejích sfér a jsou nezbytné pro život jedince i přežití kultury jako takové. Švýcarská psycholožka Marie-Louise von Franz tvrdí, že imaginace a vyprávění příběhů představují nejelementárnější formu znázornění lidské psyché v kultuře (FRANZ, 2011).

Narativní formy nám mimo jiné pomáhají strukturovat naši zkušenost a usnadňují nám sledovat proměny, změny a vývojové tendence v průběhu života. Americký psycholog Jerome Bruner doplňuje, že příběh nám umožňuje chápat život jako souvislý a smysluplný děj a vytváří smysl našemu osobnímu světu (BRUNER, 1990). Příběhy netvoří jen naši vlastní identitu, ale jsou i důležitým prostředkem k vytváření společně sdílených hodnot, smyslu, tradice, historie, a tedy povědomí o celé kultuře. Skrze příběhy, které člověk přijme za své a určitým způsobem za ně převezme zodpovědnost, může participovat na narativním kontextu své doby a kultury. S tím, že příběhy jsou v kultuře nositeli vědění, uchovávají vzpomínky, udržují paměť jedince i kultury a jsou nezbytné pro transgenerační přenos hmotných i duchovních hodnot, souhlasí i psychologové Ludmila Trapková a Vladislav Chvála (CHVÁLA, TRAPKOVÁ, 2009).

Francouzský filozof Paul Ricoeur, který také vidí identitu jako narativní – vyprávěnou, zdůrazňuje jinou funkci vyprávění, která spočívá

ve vytváření a udržování smyslu pro objevení se „možného“, tedy pro to, co by „mohlo či mělo být“ (RICOEUR, 2000). Narativní formy nám pomáhají porozumět různým situacím a také nás vedou k možnostem jejich řešení, často nám tedy zároveň poskytují i různé modely možného jednání.

Příběhy jsou základem naší imaginace, hodnot a morálního řádu, a to individuálního i kulturního. Jádrem příběhu bývá nějaká potíže, krize, rozvrat či dilema. V perspektivě psychoterapeuta Carla Gustava Junga jde o komplexy, které teprve prostřednictvím mytické narativity získávají svůj hlubší rozměr vyjádřený otázkami, kdo jsme, odkud jdeme a kam směřujeme (JUNG, 2003). V naší kultuře se samozřejmě setkáváme i se situacemi, kdy je člověk ovládán příběhy s ideologickými narativitami, příběhy plytkými, prázdnými nebo neautentickými nebo je mýtus mylně vykládán doslovně, avšak v naší psyché i kultuře je zakomponovaná právě zkušenost mytická, archetypální, která ztvárňuje příběh jedince v symbolickém a metaforickém přesahu. Francouzský literární teoretik Roland Barthes doplňuje, že se pak jedná o příběhy, které mají vzdornou, uzdravující či transformační moc, propojují vnější svět s naším vnitřním, a tak udržují smysluplnost našeho bytí a poskytují nám účinnou naději v utrpení (BARTHES, 2004). Bez příběhů a mýtů by zahynula kultura, kterou jsme jimi vytvořili.

Ruský lingvista Vladimir Jakovlevič Propp ve svém díle tvrdí, že i když mají pohádky i mýty společné antropologické konstanty, jsou vždy vloženy do rámce jedinečnosti dané kultury (PROPP, 1999). Skotský antropolog James George Frazer však doplňuje, že bychom se mýlili, kdybychom příběhy považovali za vyprávění o vnějším světě. Ten je samozřejmě kontextem a jakousi kulisou, která příběh činí srozumitelným a hermeneuticky přístupným, ale zvláště u mýtu jde vždy o příběh o duši (FRAZER, 2012). Životní příběhy, smysluplné motivy a nadčasovost usnadňují jedinci spojení s kulturou. Sociální psycholog Jaroslav Kořa tvrdí, že daseinsanalytikové jdou ještě dále, a hovoří o

příběhu, potažmo o řeči, jako o domově bytí. Řeč označují za naprosto základní rys lidského bytí, který je vůbec jako takové umožňuje a který pomáhá dítěti chápat významový obsah světa, s nímž se setkává (KOŤA, 2009). Filozof Ludwig Wittgenstein doplňuje: „*Limity mé řeči odpovídají limitům mého světa.*“ (WITTGENSTEIN in COSTANDI, 2014, s. 115.) Také další filozofové a psychologové se přiklánějí k tezi, že způsob myšlení je výrazně determinován strukturou i slovní zásobou mateřského jazyka (PLHÁKOVÁ, 2007). K tomu se přiklání i publicistka Alena Scheinostová: „*Přiblížení se a porozumění světu se odehrává primárně formou příběhu, neboť právě v něm se svět konkretizuje a stává se přehledným.*“ (SCHEINOSTOVÁ, 2006, s. 61.)

1.2 Normy a sexualita

Pojetí normality sexuálního chování se transkulturně i historicky významně liší. Kultura a historická doba, ve které jedinec vyrůstá, ovlivňuje jeho sociální roli a předurčuje formu sociálního chování. Preventista a terapeut Michal Kniha tento fenomén ve své knize vysvětluje: „*To je podmíněno kodifikovanými i nepsanými pravidly, tradicemi, společenskými modely a tabu, předpisy, chováním jiných lidí atd. Tyto vnější podmínky podstatným způsobem ovlivňují postoje a chování lidí ve společnosti, vytvářejí koncept pohlavní role, pohlavní identity, partnerských vztahů a sexuální morálky jedince, a tím přímo působí na jeho pudovost.*“ (KNIHA, 2014, str. 20.) Jak uvádí bývalý náměstek policejního prezidia pro kriminální službu Jan Chmelík: „*Sexuální chování je ve všech kulturách podřizováno obecně uznávaným mravním a právním normám.*“ (CHMELÍK, 2003, str. 13.) Psychologové Peter Levine a Maggie Klineová dodávají, že „*sexuální trauma je velmi rozšířené – dochází k němu bez ohledu na kulturu, socioekonomický status či náboženství.*“ (LEVINE, KLINEOVÁ, 2014, s. 159.)

Sociální pracovník Tomáš Drábek tvrdí, že: „*Společenské normy jsou tradovány ústním podáním a působí velmi silně jako součást hodnotového systému jedinců i skupin.*“ (DRÁBEK in KNIHA, 2014, s. 97.) Společenské normy, hodnoty a odchylné chování, které lze označit za sociálně deviantní, byly v minulosti jiné než dnes a liší se i mezi jednotlivými kulturami a také mezi různými subkulturami téže společnosti. Sociolog Anthony Giddens definuje deviaci jako „*jednání, které není konformní vůči některé normě či soustavě norem, kterou velké množství osob v dané komunitě nebo společnosti akceptuje*“. (GIDDENS, 1999, str. 185.)

Všechny společenské normy jsou provázeny sankcemi, jež podporují konformitu a chrání před nekonformním jednáním. Sociální psychologové Ivan Slaměník a Josef Výrost tvrdí, že u sexuálního zneužívání je to hlavně sankce negativní, tedy formální trest ve formě zákona definovaného vládou, ale určitě i neformální tresty jako ostrakizace, násilí během případném výkonu trestu atp. (VÝROST, SLAMĚNÍK, 2010).

Syndrom CAN (více o syndromu CAN v kapitole Sexuální zneužívání) obsahuje chování, které je nyní v naší kultuře považováno za nepřijatelné nebo odmítané. To, co však je v dané kultuře považované za normální a morální nebo kde je hranice trestného činu, se mění. To, jak se nahlíží na význam termínu sexuální zneužívání a co se pod ním rozumí, je dáno kulturou a upraveno zákonem. Nejde tedy srovnávat kultury, kde je zneužívání nebo týrání definováno jinak, jinými zákony a jinými měřítky. Pro představu lze uvést výňatek z psychologického slovníku: „*...ve starověkém Egyptě, Číně, u Sumerů, Inků a v dalších kulturách byl incest nejen povolen, ale v aristokratických rodinách byl povinný, u Peršanů a ve starověkém Řecku byl možný sňatek mezi sourozenci.*“ (HARTL, HARTLOVÁ, 2015, s. 227.) Pro ilustraci problematiky uvádím dříve se vyskytující názory a postoje, že incest může být někdy i oboustranně přínosný (sexuolog Wardell Pomeroy), že

tabu incestu je již zastaralé a překonané (antropolog Yehudi Cohen) nebo že děti mají nárok se se svými rodiči sblížit po všech stránkách, a to i sexuálně (psychiatr Larry Constantine) (BASS, THORNTON, 1983). Lze se domnívat, na základě poznatků ze současnosti, že tyto výroky zkreslují bazální dětské potřeby ochrany, bezpečí a limitů a degradují muka, které sexuálně zneužívané dítě zažívá. V současné době v České republice je incest obecně považován „z hlediska zdravotního za nežádoucí a obecně za nemorální, incestní pohlavní styk je trestný, incestní manželství neplatné“. (HARTL, HARTLOVÁ, 2015, s. 227.)

Sexuální zneužívání je v České republice definováno zákonem, a je tedy kvalifikováno jako trestný čin. To ještě konkretizují autoři Eva Vaníčková, Kamil Provazník a Zuzana Hadj-Mousová, kteří se ve svém díle problematikou do hloubky zabývají: „*Vymezení, které nalézáme v našem trestním zákoníku, se zaměřuje především na stanovení věkové hranice, pod kterou je pohlavní styk s druhou osobou považován za trestný čin.*“ (VANÍČKOVÁ, PROVAZNÍK, HADJ-MOUSSOVÁ, 1997, s. 10.) Tato hranice existuje ve většině kultur, není však obecně platná a konstantní.

Avšak související témata, jako je např. míra otevřenosti komunikace, míra doteků v rodině, výchovné způsoby, uspořádání rodiny, příběhy, které se vyprávějí v rodině, rodinná tabu, sexuální morálka apod., nejsou přímo zákonem upravená, jsou vždy ovlivněna kulturně-historickým kontextem. Vždy se liší rodina od rodiny, a to i ve stejné době a stejné kultuře.

1.3 Tabu

Téma sexuálního zneužívání je silně svázáno s fenoménem tabu. Tabu je „*soc. zákaz (...); jeho porušení podléhá sankcím, jako soc. tabu je označována situace, kdy při překročení tabu má jedinec konflikt se svým svědomím*“. (HARTL, HARTLOVÁ, 2015, s. 596.) Rozšíření tohoto slova do mnoha kultur a jazyků poukazuje na jeho obsahovou

univerzálnost. V naší západní kultuře je tabu vnímáno negativně a je často spojováno se strachem. U tabu, na rozdíl od náboženských či mravních zákazů, není často úplně jasně znám jeho původ nebo zdůvodnění. Frazer, který se zabýval mýtem, zdůrazňuje, že tabu nemá často motivaci v reálném světě, ale je spojené s jakousi magickou vyšší mocí (FRAZER, 2012).

Hartmut Kraft, který ve svém díle zkoumá funkci tabu ve společnosti, varuje, že ten, kdo jazykové, dotykové nebo skutkové tabu poruší, se často stává pro společnost sám tabu a je ze společnosti vyobcován (KRAFT, 2006). Dnešní sankce za tabu je dána zákonem, který je veřejný, racionálně zdůvodněný, a lze ho změnit. Oproti tomu tabu je neoddiskutovatelné a při jeho porušení hrozí vyobcování ze společnosti, která určené tabu uznává. Psycholog Sigmund Freud tento fenomén vykládá jako snahu společnosti ochránit se proti nejsilnějším lidským chtíčům (PLHÁKOVÁ, 2007).

Německá filozofka Ursula Wirtz tvrdí, že z výzkumů vyplývají fakta, která potvrzují, že sexuální zneužívání se často děje právě uvnitř vlastní rodiny, ať se jedná o přímý incest pokrevně příbuzných, nebo o nepřímý incest – zneužití nevlastním rodičem atp. (WIRTZ, 2005). Tabu incestu je definováno jako *„sexuální styk mezi bezprostředně příbuznými osobami – rodiči a dětmi, prarodiči a vnuky, případně sourozenci. Ve většině zemí je trestně stíhán i společensky odsuzován bez ohledu na věk účastníků.“* (VANÍČKOVÁ, PROVAZNÍK, HADJ-MOUSSOVÁ, 1999, s. 41.) Weiss se však od této teorie odklání, říká, že zneuživatelé jsou často lidé v blízkém okolí rodiny a odkazuje se na tzv. Westermackův efekt: *„Při rozboru incestní delikvence badatelé vycházejí z předpokladu, že existuje vývojově vzniklý mechanismus, který vede k vyloučení sexuálních aktivit mezi blízkými příbuznými, a to především kvůli jejich možnému deterioračnímu vlivu na kvalitu potomstva. Základem tohoto mechanismu je získaná averze nebo nezájem týkající se představy sexuálních aktivit s partnerem, s nímž byl jedinec*

v intenzivním kontaktu v době raného dětství, zvláště do věku třiceti měsíců (tzv. Westermackův efekt).“ (WEISS, 2005, s. 16.)

Tabu, která jsou důležitá z hlediska sexuality, jsou hlavně tabu trvalá (v našem kontextu tedy např. incestní tabu), slovní (tam se nesahá) a skutková (to se nedělá). Tabu sexuálního zneužívání je v naší době a kultuře vědomé a veřejně sdělované.

2. Sexuální zneužívání

Problematicke sexuálního zneužívání dětí není v naší společnosti věnována dostatečná pozornost, přitom jde o jeden z nejzávažnějších jevů syndromu týraného a zneužívaného dítěte, takzvaného syndromu CAN.

2.1 Syndrom CAN

Child abuse and neglect syndrom se v literatuře definuje jako „soubor nenáhodných, vědomých či nevědomých aktivit či neaktivit (nezabránění) rodiče anebo jiné osoby vůči dítěti, které jsou v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a které vedou k poškození psychického či tělesného zdraví dítěte (ojediněle i k jeho usmrcení) či narušují jeho optimální vývoj nebo společenský stav“. (DUŠKOVÁ in BAŠTECKÁ, 2009, s. 407.)

Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, definovaný Zdravotní komisí Rady Evropy v roce 1992, zahrnuje především tyto diagnostické kategorie:

- fyzické týrání
 - psychické týrání
 - sexuální zneužívání (CSA – child sexual abuse)
 - zanedbávání
 - ohrožující prostředí
 - vyhrocený rozvodový spor o dítě
 - systémové týrání
 - sekundární viktimizace
 - Münshausenův syndrom by proxy
- (DUŠKOVÁ in BAŠTECKÁ, 2009).

Soudní znalec Jaroslav Slaný, který vychází ze své praxe ve vyhodnocování znaleckých posudků týkajících se syndromu CAN, dodává, že velmi důležitou součástí definice syndromu je také to, že je preventabilní, a tudíž je to jev, kterému jde předcházet (SLANÝ, 2008). Toto lze považovat za zásadní výchozí poznatek této rigorózní práce, která se zaměřuje právě na prevenci sexuálního zneužívání, tedy prevenci jednoho typu syndromu CAN. Toto konstatování podporuje i psycholožka a ředitelka dětského krizového centra, Zora Dušková: *„Zásadním způsobem je podceňováno preventivní působení na děti, zejména obeznámení dětí s rizikem zneužívání v rámci rodiny (prarodiče, rodiče, sourozenci) a s rizikem sexuálního zneužívání chlapců. Účinná prevence by měla začít v rodinách již u dětí v nejútlejším věku a rozvíjet se v průběhu celého dětství, později i v rámci školských zařízení.“* (DUŠKOVÁ in BAŠTECKÁ, 2009, s. 411.)

Odhaduje se, že syndromem CAN je zasaženo cca „1–2 % dětské populace“ (Policie ČR se ročně zabývá zhruba tisícem případů CAN), ale tyto výzkumy jsou opravdu jen přibližné, protože ne všechno fyzické násilí je odhalené, ne všechno psychické násilí lze dokázat a ne vše sexuální zneužívání je zveřejněné a přiznané (SLANÝ, 2008).

Syndrom CAN je závažný, sociopatologický jev, na jehož vzniku, rozvoji a udržování se podílí mnoho faktorů:

- Faktory na straně dospělého jedince (osobní zkušenost a anamnéza, přijaté normy, vliv primární rodiny, nezpracovaná vlastní traumata, neadekvátní zvládnání vlastních emocí, nekonzistence v postojích, neschopnost otevřené komunikace atp.).
- Faktory na straně dítěte (děti výchovně obtížné, s handicapem a somatickými onemocněními, děti hyperaktivní, impulzivní, děti zvýšeně dráždivé – plačtivé, neutěšitelné, naopak ale i děti pasivní, poddajné, děti vyděšené, úzkostné, v období vzdoru nebo děti nesplňující očekávání rodičů).

- Faktory na straně rodiny (dysfunkčnost, vztahová patologie, narušená komunikace, izolovanost, nedostatečné hranice intimity, malý respekt k potřebám jedince, rodiny hyperprotektivní, výkonnostní, dvoukariérové, bezhraniční, nestabilní, vícekrát doplňované atp.).
- Faktory na straně prostředí (malá míra uspokojování potřeb, nezaměstnanost, chudoba, závislosti, stěhování, nestabilita, konflikty, onemocnění, úmrtí blízkých atp.).
- Faktory na straně společnosti (kulturní, morální, právní normy, postavení k násilí, sexualitě, úroveň a ochrana dětí, nedostatečná odborná pomoc atp.).

(DUŠKOVÁ in BAŠTECKÁ, 2009)

V mé rigorózní práci se však dále soustředím jen na dílčí část syndromu CAN, a to sexuální zneužívání dětí, které s tématem práce přímo souvisí.

2.2 Sexuální zneužívání dětí

Pojem sexuálního zneužívání, jak jej chápeme také v této práci, se definuje jako jakékoli „využití dítěte k navození sexuálního vzrušení či uspokojení sexuálních potřeb zneuživatelé“. (DUŠKOVÁ in BAŠTECKÁ, 2009, s. 408.) Dítětem se rozumí osoba mladší osmnácti let, pokud trestní zákon nestanoví jinak. V České republice je dítě zákonem plně chráněno před sexuálními kontakty v jakékoliv formě až do svých patnácti let. Věková hranice není stanovena tam, kde je navíc zneužíváno závislosti jedné osoby na druhé.

Podle formy lze sexuální zneužívání rozdělit na:

- bezkontaktní sex
 - o pozorování nahého dítěte

- exhibicionismus před dítětem
 - oplzlé řeči nebo telefonáty
 - prezentace pornoprodukce
 - obtěžování na internetu a sociálních sítích
 - fotografování a videozáznam dítěte
 - nucení dítěte sledovat sexuální aktivity
 - nucení dítěte k exhibici
- kontaktní sex
- nepenetrační formy
 - osahávání dítěte na intimních místech
 - neadekvátní líbání
 - požadavek masturbace
 - penetrační formy
 - orální styk
 - vaginální styk
 - anální styk

Dále ho dělíme dle povahy:

- intrafamiliární (uvnitř rodiny, zneužívatelem je příbuzná osoba, nejčastěji otec, otčím, dědeček, sourozenec, s výskytem 70–80 %)
- extrafamiliární (vně rodiny, osoba dítěti dobře známá, jako např. soused, vedoucí volnočasových aktivit, rodinný známý, nebo osoba úplně cizí)(DUŠKOVÁ in BAŠTECKÁ, 2009).

Samostatnou kategorií je také komerční sexuální zneužívání dětí (CSEC – commercial sexual exploitation of children), definované jako využití dítěte pro sexuální účely za finanční nebo nefinanční odměnu (MILFAIT, 2008), tedy zneužití dítěte k dětské pornografii nebo prostituci, které se v této práci, z důvodu rozsahu, více nevěnujeme.

Se sexuálním zneužíváním souvisí pojem parafilie (jinak také deviace či perverze), čímž jsou dle sexuologa Jaroslava Zvěřiny označovány „stavy kvalitativně změněné sexuální motivace lidí“. (ZVĚŘINA, 1991, s. 115.) Ať již se jedná o odchylky v objektu touhy, nebo ve vlastní identifikaci či orientaci. Již Sigmund Freud užívá slova perverze v rámci indikace deviantního sexuálního chování. Zmiňuje, že právě u takového chování bývá, mimo jiné, objekt sexuálního zájmu přeměřován abnormálně, např. na zvířata nebo děti, ve starších publikacích, přibližně do roku 1980, je zmiňována také homosexualita (RADA, 1978).

I když termín deviace v tomto významu znamená „odlišnost“, v této souvislosti se konkrétně jedná o sexuální zneužívání dětí, což je čin, který porušuje zákonné normy platné v České republice. Nejedná se o něco, co je dáno pouze mravy, individuálním posouzením nebo subjektivní preferencí. Sexuální zneužívání je upravené legislativou, nelze je tedy pokládat za jakousi „šedou zónu“. V praxi však musíme předpokládat, jak zdůrazňuje Chvála a Trapková, že: „Rodina představuje ohraničený prostor, jehož míra uzavřenosti a způsob, jímž se otevírá světu, se případ od případu liší a je pro každou rodinu charakteristická.“ (CHVÁLA, TRAPKOVÁ, 2009, s. 57.) Tudíž existují i dílčí témata a záležitosti, které jsou sporné nebo nepostihnutelné, jako např. přílišná nahota a sexuální otevřenost v rodině, nevhodná informovanost o sexu v příliš nízkém věku, spaní v jedné posteli s rodičem, kde se sdílí tzv. „nežitá sexualita“ a rodič je v tu chvíli, často i nevědomě, přehnaně vábivý a erotizovaný. I když toto není postihnutelné legislativně, stále může mít na rozvoj dítě negativní vliv.

2.3 Mýty okolo sexuálního zneužívání

2.3.1 Pachatelé jsou ze slabších sociálních vrstev a děti jsou často i jinak zanedbávané

Z odhalených případů vyplývá, že u fyzického týrání převažují primitivnější, sociálně slabší agresori a psychické týrání se objevuje u vzdělanějších osob z vyšší ekonomické třídy. Na rozdíl však od psychického a fyzického zneužívání se sexuální zneužívání vyskytuje napříč všemi rasami, ekonomickými třídami a etnickými skupinami. Psychoanalytik Jan Poněšický zdůrazňuje, že společnost problematiku často bagatelizuje s vysvětlením, že jde o jev, který se „*děje pouze v sociálně izolovaných či problematických a zbídačelých vrstvách, v prostředí charakterizovaném alkoholismem, drogami, násilnostmi, patologickou žárlivostí či sexuálními deviacemi, což se však v tomto rozsahu neprokázalo*“. (PONĚŠICKÝ, 2004, s. 53.)

Zneuživatelé může být kdokoli bez ohledu na vzdělání, postavení nebo prestiž. Typy zneuživatelů se však dají rozdělit na:

- deviantní zneuživatelé – pedofilové, velmi rozumí dětskému světu, často dětem nechtějí ublížit a zpravidla nezneužívají vlastní děti, hodnoceno diagnosticky jako porucha sexuální preference (MEZINÁRODNÍ KLASIFIKACE NEMOCÍ 10, 2006);
- nedevariantní situační zneuživatelé, kteří volí dítě jako náhradní objekt, často poruchy osobnosti, motiv moci, citové směny.

Zde vidíme, že ne každý pachatel sexuálního zneužívání je pedofil, tedy deviant v pravém významu slova. Sexuolog Petr Weiss zdůrazňuje, že pedofilní a nepedofilní pachatelé mají odlišnou motivaci svého chování. „*Pedofilové jsou primárně motivováni svou sexuální preferencí dětí jako objektů, zatímco nepedofilní delikventi mohou mít sex s dětmi*

například proto, že není dostupný dospělý sexuální partner.“ (WEISS, 2005, s. 16.)

Dále pak lze dělit pachatele dle typu rodiny:

- socioekonomická úroveň nízká, dysfunkčnost, alkoholismus, domácí násilí, rodina o tom často ví, prostituce, tedy zneužívání jako důsledek jiných sociálně patologických jevů, např. závislosti, zneužívání jako následek dlouhodobější traumatizace dítěte v dětství, narušené normy a hodnoty, opakování naučeného vzorce chování
- socioekonomická úroveň vyšší, důraz na výkon, zneužívání často v počátku začíná jen jako modeling, hostesing apod. (DUŠKOVÁ in BAŠTECKÁ, 2009).

Není tedy možné spolehlivě určit, ve které rodině se sexuální zneužívání může objevit, a právě jeho všudypřítomnost je pro děti i společnost jako takovou velmi ohrožující a matoucí.

2.3.2 Sexuální zneužití je jednorázový čin způsobený cizí osobou

Bývá častou představou, že sexuální zneužívání vypadá jako jednorázové agresivní napadení cizím člověkem. Zneužito jednorázově je však jen 37 % případů a opakovaně celých 61 % (DUŠKOVÁ in BAŠTECKÁ, 2009). O to více je opět zřejmé, jak důležitá je v této oblasti prevence, neboť se často nejedná o nějaké jednorázové napadení cizím člověkem, ale opakované zneužívání osobou, kterou dítě zpravidla zná a je s ní v kontaktu. Z hlediska prevence na problém nahlíží i americké psychologičky Caren Adamsová a Jennifer Fayová: *„Varujeme-li děti jen před cizími lidmi, činíme je ještě zranitelnějšími před pachateli z blízkého okolí.“* (ADAMSOVÁ, FAYOVÁ, 1997, s. 9.)

Incest, tedy „*krvesmilstvo; pohlavní styk mezi osobami bezprostředně příbuznými (a to i právně, při osvojení): rodiče–děti, bratr–sestra (v současném českém právu se nevztahuje na vztah sestřenice–bratranec*“.
(HARTL, HARTLOVÁ, 2015, s. 227.) Až 80 % všech incestů je vztah otec – dcera a nevlastní otec – nevlastní dcera. Dle již zmíněného dělení, se zpravidla nejedná o pedofily, ale o nedevariantní zneuživatele, kteří mají často poruchu osobnosti, nedostatečné sebeovládání a zdrženlivost, narušenou morálku, vyskytuje se u nich abusus návykových látek, osobní nejistota a nízké sebevědomí. Americký psycholog Charles Hobson ve svém díle upřesňuje, že nevlastní deviantní otcové, tedy pedofilové, si v některých případech cíleně vybírají ženy s dětmi určitého věku a pohlaví (čemuž nahrávají např. i texty seznamovacích inzerátů, fotografie na sociálních sítích atp.) a že sexuální zneužívání se častěji vyskytuje v rodinách, kde byly samy matky v dětství zneužívány (HOBSON, 2012).

Další typologii rodin nabízí dělení psychologa Kevina Jacksona:

- 1. typ rodiny
 - sexuální zneužívání se vyskytuje bez týrání a zanedbávání, rodina navenek slušná a funkční, často střední a vyšší ekonomická třída
 - muž bývá vzdělaný se společenskou prestiží, se zájmem o rodinu, emocionálně vázán na dceru, hledá někoho, kdo mu bude bezmezně oddán, zneužívání jako forma moci nad dítětem
 - dítě je k zneužívání často vedeno odměnami

- 2. typ rodiny
 - sexuální zneužívání bývá provázeno dalšími formami syndromu CAN – fyzickým týráním a zanedbáváním
 - vzdělání a socioekonomická úroveň rodiny je nízká

- otec často nezaměstnaný, alkoholik, agresor napadající i matku
- sexuální zneužívání motivováno spíše výhrůžkami a tresty (JACKSON, 2013).

Zavedeným prototypem sexuálního násilníka je stále cizí muž se zanedbaným zevnějškem z nižší ekonomické třídy. Z praxe však, dle americké terapeutky Eliany Gil, vyplývá, že jsou to často lidé, které dítě dobře zná, nebo je s nimi dokonce v příbuzenském vztahu – otec, otčím, sourozenec, strýc, teta, prarodič, dále pak ostatní lidé, kteří přichází s dítětem do kontaktu – sousedé, chůvy, doktoři, duchovní, učitelé, vedoucí kroužků a táborů atp. Zneužití osobou, která je pro dítě známá je často opakované, dlouhodobé, stupňující se, dochází k němu často již od raného věku, a tudíž se objevuje zneužití moci, zpravidla následuje disharmonický vývoj osobnosti, depresivní ladění, sebepoškozování, suicidium, následky jsou výrazně implementovány do osobnosti dítěte (GIL, 1988).

Až jako poslední se, dle německého psychoterapeuta Heinze-Petera Röhra, objevuje skupina úplně cizích osob a zneužití bývá častěji jednorázové a s větší brutalitou, dítě se o tom spíše někomu svěří, protože není k pachateli citově vázáno; reakce jsou podobné jako u jiných traumatických zážitků, tedy flashbacky, prázdnota, izolace, narušené vztahy, pocit bezcennosti, pošpinění, degradace vlastní hodnoty, generalizované znejistění a úzkost, všeobjímající pocit, že se již nelze spolehnout na to, co je a není bezpečné. Vždy je však i v rámci rodiny přijatelnější vidět sexuálního násilníka v lidech cizích než v těch, kteří jsou nám nejbližší (RÖHR, 2014).

Následkům zneužívání se v této práci podrobněji nevěnuji, ale považuji za důležité alespoň zmínit, že dle psychologů Yvonny Lucké a Luboše Kobrleho jsou následky sexuálního zneužívání tím horší, čím mladší bylo dítě při jeho zahájení, tudíž je velmi důležité začít

s prevencí již v mladším školním věku. Následky jsou také tím závažnější, čím déle zneužívání trvalo, čím těsnější byla vazba mezi dítětem a zneuživatelé, čím závažnější forma zneužití byla uplatněna a čím intenzivnější bylo užito násilí a zastrašování (LUCKÁ, KOBRLE in VODÁČKOVÁ, 2002).

Samozřejmě existují i sekundární faktory mající zásadní vliv na míru následků, jako např. individuální odolnost vůči zátěži, reakce a postoj matky, kvalita rodinného zázemí a podpora blízkých, citlivost zacházení s dítětem po odhalení – soudy, psychologové, škola, tisk atd. a včasné zahájení terapeutické péče.

2.3.3 Zneužívané dítě je zpravidla pubertální dívka, která se chová vyzývavě

Stejně tak, dle sociální pracovnice Ivy Volfové, není pravdivý ani mýtus, že by se sexuální zneužívání netýkala chlapců nebo že by z této problematiky byly vyloučeni např. kojenci nebo batolata. Také děti s mentálním či tělesným postižením patří mezi významné rizikové skupiny (VOLFOVÁ, 2008).

I když jsou v literatuře zaznamenány faktory, které jsou ze strany dětí rizikovější ke vzniku CAN (již v této práci zmíněné), děti nejsou nikdy vinné ani spoluvinné za jakékoli zneužívání ze strany dospělých. Děti, které jsou sexuálně zneužívané, nejsou nijak předčasně vyspělé nebo více sexuálně dráždivé než jiné děti. Dítě se nijak nepodílí na zodpovědnosti za sexuálního zneužívání, neexistuje žádný verbální souhlas nebo souhlasné jednání, které může dítě vykonat, a to i v případech, ve kterých by sexuální akt samo iniciovalo, řeklo si o něj, souhlasilo s ním, podvolilo se nebo bylo jeho tělo vzrušené, což může být i jen čistě fyzickou reakcí, i když jeho psychika zároveň trpí. Tento fakt však zneuživatelé využívají k vydírání oběti a vzbuzování spoluviny. V České republice je jasně zákonem stanoveno, že dítě do

patnácti let není dostatečně vyvinuté a zralé k tomu, aby mohlo dát informovaný souhlas k sexuálnímu styku, a tudíž je provozování sexuální aktivity s osobou mladší patnácti let v České republice trestné, stejně tak jako s osobou příbuznou, a to bez ohledu na věk. Dříve to platilo i pro styk s osobou mladší osmnácti let svěřenou do péče či dozoru, protože šlo o zneužití moci nad dítětem.

Sexuální zneužívání zahrnuje všechny formy chování se sexuálním podtextem, tedy i ty, kdy dítě na první pohled nestrádá – neboť ačkoliv dítě může některé formy sexuálního zneužívání prožívat jako relativně tělesně příjemné, i tehdy má sexuální zneužívání závažný negativní dopad na další psychický vývoj dítěte.

Lze se domnívat, že je velmi podceňována informovanost o zneužívání chlapců. Shel Horowitz, jeden z klientů, jehož příběh zapsaly spisovatelky Ellen Bass a Louise Thornton, popisuje, že byl jako dítě naprosto nedotčený jakoukoli informací o tom, co je to zneužívání nebo znásilnění. Dostal obecné informace o tom, že nemá nikam chodit s cizími lidmi, ale na rozdíl od jeho sester ho naprosto minula jakákoli rozmluva o tom, co je např. sexuální obtěžování. Když se pak do nebezpečné situace dostal, byl naprosto nepřipravený, situaci nedokázal vyhodnotit a cítil se tak proviněný a zahanbený, že se až do dospělosti nikomu nedokázal svěřit (BASS, THORNTON, 1983). I to nasvědčuje hypotéze, že dítě, které je dobře informované, je lépe připravené situaci sexuálního zneužívání čelit, pokud se s ní setká.

2.3.4 Zneužívání je většinou smyšlené a nadsazené

K dalším častým společenským mýtem patří domněnka, že obvinění ze sexuálního zneužívání jsou většinou nepravdivá a jejich motivací je získat pozornost nebo ublížit někomu dospělému. *„Navzdory obecně projevované nedůvěře k výpovědím dětí se falešná obvinění vyskytují jen v malém počtu (odhad do 5 %). Častěji než děti vymýšlejí falešná*

obvinění dospělé osoby v rámci sporů rozvodových, majetkových atp.“ (DUŠKOVÁ in BAŠTECKÁ, 2009, s. 410.) Z toho lze usuzovat, že mnohem častěji je dítěti chybně nevěřeno než chybně věřeno. V tomto ohledu by se dítěti mělo důvěřovat a vždy by se měla brát jeho výpověď vážně. K případům sexuálního zneužívání bychom měli přistupovat jiným způsobem, než je v našem soudnictví zvykem, a to pomocí presumpce viny – nařknutý je vinný, dokud nedokáže nevinu, a ne dokud dítě neprokáže pravdivost svého tvrzení. Dítě by mělo být ochráněno, aby nebylo retraumatizováno. I kdyby se však jednalo o jedno z mála falešných obvinění, mělo by se brát jako velmi závažné volání o pomoc, kdy se dítě pravděpodobně vyskytuje v situaci, kterou nemůže jiným způsobem otevřeně ventilovat, např. nepřijetí nového partnera rodiče, fyzické či psychické týrání v rodině atp. Dnes se také setkáváme s další možností falešného obvinění, a to dospělou osobou, nejčastěji matkou, v rámci boje o dítě při rozvodu a snahy potrestat otce dítěte.

„Fakt sexuálního zneužití je pro většinu lidí natolik vnitřně nepřijatelný, že nezúčastnění s úlevou přijímali vysvětlení, že jde o fantazii, pomluvy či zlovolnost. Ještě na přelomu století byla většina obvinění ze sexuálního násilí považována za falešná především proto, že bylo těžko uvěřitelné, že by úctyhodní otcové rodin mohli páchat takové činy.“ (VANÍČKOVÁ, PROVAZNÍK, HADJ-MOUSSOVÁ, 1997, s. 8.) Abychom věděli, jak v takové delikátní situaci, jakou sexuální zneužívání bezesporu je, můžeme reagovat nebo intervenovat, je důležité znát občanská práva a povinnosti.

2.4 Ohlašovací povinnost

Každý, kdo přímo pracuje s dětmi nebo jejich rodiči, se může při výkonu svého povolání dostat do situace, kdy je nucen zabývat se podezřením ze sexuálního zneužívání, popřípadě je rovnou postaven před fakt, že dítě je sexuálně zneužíváno. Zákonem je stanovena ohlašovací povinnost, je nutné si jí být vědom, a to nejen pro práci s preventivní

příručkou nebo pro pomáhající profesi, ale také pro jakýkoli běžný kontakt s dětmi, neboť se jedná o povinnost občanskou.

Základnou ohledně práv dětí a jejich zajištění je Convention on the Rights of the Child – Úmluva o právech dítěte, která byla přijata OSN v roce 1989 (pro Československo vstoupila v platnost v roce 1991 pod č.104/1991 Sb.). Pro účely a zaměření této rigorózní práce se jeví významným hlavně právo na ochranu před násilím a zanedbáváním, které ve svém díle zmiňuje i pedagog René Milfait:

1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí všechna potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním včetně sexuálního zneužívání, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během doby, kdy jsou v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoli jiných osob starajících se o dítě.
2. Tato ochranná opatření zahrnují podle potřeby účinné postupy k vytvoření sociálních programů zaměřených na poskytnutí nezbytné podpory dítěti a těm, kterým je svěřeno, jakož i jiné formy prevence. Pro účely zjištění, oznámení, postoupení, vyšetřování, léčení a následné sledování výše uvedených případů špatného zacházení s dětmi zahrnují rovněž podle potřeby postupy pro zásahy soudních orgánů. Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, se zavazují chránit dítě před všemi formami sexuálního vykořisťování a sexuálního zneužívání (MILFAIT, 2008, s. 164).

Rokem 2000 vstoupil v České republice v platnost také zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, z něhož vyplývá povinnost každého upozornit orgány sociálně-právní ochrany na ohrožení určitého dítěte. „*V rámci trestního práva je definována skutková podstata*

trestných činů z okruhu syndromu CAN a je zde upravena oznamovací povinnost (resp. trestný čin neoznámení trestného činu, § 168 trestního zákona) v případech týrání svěřené osoby a povinnost překažení trestného činu (resp. trestný čin nepřekažení trestného činu, § 167 trestního zákona), vymezeno mimo jiné pro případy sexuálního zneužívání. Povinnost se v zásadě týká každého, „kdo se hodnověrným způsobem dozví“ o týrání, resp. sexuálním zneužívání, přičemž jsou zákonem stanovené výjimky (advokáti při výkonu advokacie a právní praxe; zpovědní tajemství duchovních registrovaných církví).“ (DUŠKOVÁ in BAŠTECKÁ, 2009, s. 410.)

Sexuálním zneužíváním se v České republice zabývá sociálně-právní ochrana dětí, která se dle již zmíněného zákona č.359/1999 Sb. zaměřuje na děti, jejichž rodiče neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti, a na děti, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu, kam spadá i právě sexuální zneužívání (CHMELÍK, 2003).

Ve všech západoevropských zemích je uzákoněna povinnost oznamovat příslušným orgánům státu případy špatného zacházení s dítětem, odhady expertů se však shodují v tom, že se jen menší části evidovaných případů dostane nějaké systematické pozornosti a intervence. Ohlašovací povinnost může být nevyužívána i kvůli negativním zkušenostem se státními orgány, pocitům, že se o to postará někdo jiný, povolanejší, pochybám lidí, jestli případ hlásit, i když mají jen důvodné podezření a nejsou si úplně jistí. Vzhledem k tomu, že se během užívání preventivní příručky, která vznikla na základě této rigorózní práce, může objevit případ ohlašovací povinnosti, tedy např. podezření na sexuální zneužívání, je důležité mít informace, jakým způsobem dále postupovat (více v kapitole Jak vést rozhovor s dětmi mladšího školního věku).

Ohlašovací povinnost se nevztahuje jen na pracovníky pomáhajících profesí, ale na kteréhokoli občana České republiky, který se hodnověrným způsobem dozví, že jiný člověk připravuje nebo páchá trestné činy uvedené v §367 a §368 zákona č.40/2009Sb. trestního zákoníku, a je povinností tyto činy oznámit příslušným orgánům. Pro účely této práce jsou důležité hlavně: § 367 – Nepřekážení trestného činu (1) Kdo se hodnověrným způsobem dozví, že jiný připravuje nebo páchá trestný čin vraždy (§ 140), zabití (§ 141), těžkého ublížení na zdraví (§ 145), mučení a jiného nelidského a krutého zacházení (§ 149), obchodování s lidmi (§ 168), zbavení osobní svobody (§ 170), zavlčení podle § 172 odst. 3 a 4, braní rukojmí (§ 174), vydírání podle § 175 odst. 3 a 4, znásilnění (§ 185), pohlavního zneužití (§ 187), zneužití dítěte k výrobě pornografie (§ 193), týrání svěřené osoby (§ 198) (MILFAIT, 2008).

Každopádně je však nutné brát v potaz, zdůrazňuje psycholog Oldřich Matoušek, že *„zjišťování skutkové podstaty je náročná procedura, kterou by měl provádět tým specializovaných profesionálů s jasně rozdělenými kompetencemi“*. (MATOUŠEK, 2005, s. 29.) Není vhodné samostatně posuzovat, jestli je informace, kterou jsme dostali, pravdivá, nebo ne. Křivé obvinění se může objevovat např. v rozvodové při mezi manželi nebo je smyšlení příběhu o zneužívání zástupnou formou pro volání o pomoc nebo součástí diagnózy báje lhavosti. Důležité je však informaci předat příslušným orgánům, neboť lidé nejsou ani nemohou být kvalifikovaní pro posouzení závažnosti a pravosti takto choulostivých situací.

Pro nahlášení trestných činů, na které se vztahuje oznamovací povinnost, lze využít jeden z níže uvedených orgánů:

- Policie České republiky
- státní zastupitelství

- místně příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí (pouze trestné činy páchané na dětech mladších 18 let)

Akutní situace (situace, které by mohly vést k bezprostřednímu ohrožení zdraví či života) je vždy zapotřebí hlásit Policii České republiky, a to prostřednictvím linky 158.

Sexuální zneužívání se objevuje ve všech společenských vrstvách, ale sociální faktory, jako je nezaměstnanost, společenská izolace, chudoba, dluhy, různé druhy závislostí nebo diskriminace ze strany společnosti, mohou vést k riziku, že dítěti nebude poskytnuta péče, jakou potřebuje, protože jemu nebo rodině nebude věřeno. Ze mých zkušeností vyplývá, že nejefektivnější intervencí se jeví kombinace kontroly (tedy nahlášení podezření, dále pak kontrola OSPODem, policií nebo státním zastupitelstvím) a souběžné pomoci (tedy využití následných psychologických, sociálních a podpůrných služeb). V praxi se však v České republice setkáváme hlavně s nedostatečnou komunikací mezi subjekty, s nekompatibilními postupy mezi organizacemi, s nedostupností služeb a nedostatečným předáváním informací mezi dotčenými subjekty.

3. Mladší školní věk

Každý věk přináší své vývojové úkoly a z nich vyplývající motivace k činnostem. Pro potřeby této práce jsem zvolila za cílovou skupinu děti mladšího školního věku, které se vyvíjejí standardně ke svému věku a nemají žádné specifické potřeby, k nimž by bylo z hlediska komunikace nebo vzdělávání nutné přihlédnout.

3.1 Období mladšího školního věku

Mladší školní věk (také nazývaný jako raný školní věk) nastupuje po období hry, tedy po předškolním období, a vyznačuje se, dle německého psychologa Erika Eriksona, obdobím píle a snaživosti. Hlavním cílem je prosadit se a uspět, jde o potvrzení si vlastních kvalit v různých sociálních skupinách (ERIKSON, 2002). Marie Vágnerová, česká odbornice v oblasti vývojové psychologie, doplňuje, že raný školní věk lze také posuzovat jako fázi „*vytvoření horizontálního společenství, tj. vrstevnické skupiny, která má svou vlastní hierarchii a řídí se vlastními pravidly*“. (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 237.)

Začátek této fáze tedy není přesně určen jen fyzickým věkem, ale je dán především sociálně, a to nástupem z předškolního zařízení do základní školy, tedy v 6–7 letech, kdy dítě zároveň získává novou sociální roli. Nástup do školy je v naší společnosti považován za velmi významnou událost, která je ritualizována a značí nástup nového životního období s novými právy i povinnostmi (VÁGNEROVÁ, 2002).

Věk mezi 6. a 7. rokem, byl stanoven jako vhodný pro nástup do školy kvůli signifikantním vývojovým změnám. Pro práci s preventivní příručkou jsem pro cílovou skupinu zvolila právě období mladšího školního věku, neboť dítě se v tomto věku více osamostatňuje a s nástupem do školy tráví více času s jinými osobami než s rodiči.

Školní věk lze rozdělit na raný, střední a starší. Pro tuto práci je důležitá právě fáze raného školního věku, kterou Vágnerová vymezuje takto: „*Raný školní věk trvá od nástupu do školy, tj. přibližně od 6–7 let, až do 8–9 let. Je pro něj charakteristická změna sociálního postavení i různé vývojové proměny, které se projevují především ve vztahu ke škole.*“ (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 237.)

Psycholog Jan Svoboda tuto fázi popisuje jako období bez výrazných změn: „*Pásmo mladšího školního věku je standardní vývojovou psychologií popisováno jako období relativního klidu. A s tím lze souhlasit, pokud budeme jako základ přijímat vnější projevy dětského organismu. (...) ...dítě si uvědomuje svou samostatnost, přebírá vyšší zodpovědnost samo za sebe a v základních úkonech, jako jsou přijímání jídla, vyměšování, péče o sebe, díl volného času.*“ (SVOBODA, 2014, s. 16.) Přiklání se tedy k teorii o vývojových obdobích podle Sigmunda Freuda, který období od 5 let popisuje jako stádium latence, kdy emoční a sexuální přání ustupují do pozadí díky identifikaci s rodičem stejného pohlaví a odeznění agrese a sexuálních tužeb díky vývoji oidipovského komplexu. Období se tedy vyznačuje stabilitou, během které si jedinec osvojí kulturní normy a sociální role (FREUD, 1993). Také dětský psycholog Zdeněk Matějček toto období charakterizuje jako dobu vyrovnané konsolidace (MATĚJČEK, 2013), stejně tak i již zmiňovaný Erikson o něm mluví jako o fázi citové vyrovnanosti (ERIKSON, 2002).

Nebylo by však vhodné podceňovat množství změn na psychické i fyzické úrovni a množství nových tlaků ze strany školy, rodičů a vrstevníků. Do života, jehož hlavní náplní byla hlavně hra, přichází najednou školní práce, povinnosti a vyšší nároky na kázeň a odložení uspokojení okamžitých potřeb. Nově nabytá sociální role i často rozporuplné požadavky ze strany různých skupin mohou přinášet pro dítě stres i v relativně vývojově klidném období (HAVLÍK, KOŤA, 2002).

Pro prevenci je často významné prvotní setkání s veřejným prostorem, kde dítě vstupuje do dosud neznámých formálních i

neformálních vztahů. V rámci nich i podřízená role vůči učiteli, který určuje, kdy dítě smí a nesmí mluvit a co může a nemůže dělat. Dítě si k učiteli vytváří emocionální vazbu a ohodnocení výkonu dítěte funguje jako potvrzení vlastní hodnoty. Je však důležité, aby dítě mělo i jiné měřítko vlastní hodnoty a mělo vybudované zdravé sebevědomí, které mu pomůže dobře zareagovat v situacích sexuálního zneužívání, které často přichází právě od autorit dítěte.

3.2 Vývojová psychologie dětí mladšího školního věku

Porozumět mladšímu školnímu věku z hlediska vývojové psychologie je klíčové pro to, abychom mohli aplikovat účinnou primární prevenci. Pro vytvoření příručky, která může být během primární prevence prostředníkem v komunikaci s dětmi mladšího školního věku, je pro nás důležité porozumět tomu, kde se děti právě vývojově nacházejí, a informace pro ně pak vhodně přizpůsobit.

Pro primární prevenci je významné, že se mezi 5. a 7. rokem vyvíjí sluchová i zraková percepce, mění se způsob, jakým dítě vnímá podněty a jak je interpretuje. Dítě je dle psycholožky Idy Viktorové pozornější, vytrvalejší a méně ovlivňované svými okamžitými přáními a potřebami než v předškolním věku (VIKTOROVÁ, 2009).

U dětí této věkové kategorie shledáváme, že se rozvíjí řeč, která umožňuje další rozvoj v oblasti chování, prožívání a celkového pochopení světa. „*Děti sedmileté znají průměrně 18 633 slov.*“ (PROSPE, 2005, s. 10.) Dítě mladšího školního věku se také učí lépe ovládat pozornost a kapacita paměti roste: „*Děti 6–7leté si zapamatují větu o 6 slovech.*“ (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 257.) Jazyk příručky primární prevence by měl tudíž být těmito skutečnostem vývojového procesu uzpůsobený, stejně tak jako její obsah. Děti musí obsahu i jazyku rozumět, musí jim být blízká témata i forma sdělení. Děti

mladšího školního věku projevují často živý zájem např. o hru se zvířaty, stolní hry, skupinové hry s dětmi, sport apod.

Děti na začátku mladšího školního věku však ještě zpravidla číst neumějí, jejich sluchová percepce jim však dovoluje rozumět a dekodovat všechny fonémy jejich rodného jazyka, i když by je ještě např. nedokázaly rozložit na jednotlivé hlásky nebo slabiky (MATĚJČEK, 2012). Preventivní příručka by měla být dítěti čtená, tím se otevírá také možnost dialogu mezi dospělým a dítětem, lze takto rozvíjet vzájemný vztah i posilovat důvěru, a to i přesto, když se děti během této vývojové fáze samy číst naučí. K tomu dopomáhá i to, že: *„Mladší školáci jsou schopni systematické explorační, tj. postupného prohlížení, které má nějaký řád. Už se naučili, že takto nic nevynechají a zároveň objekt lépe poznají.“* (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 239.) To je velký rozdíl oproti předškolním dětem, které nemají ve svém poznávání žádný systém, postupují nahodilým způsobem a věnují se tomu, co je zrovna zaujme.

Formát prevence ovlivňuje i fakt, že *„teprve 8leté děti dovedou uvažovat zároveň o dvou zápletkách a sledovat dvě linie příběhu, např. osudy dvou postav, které se v něm setkávají“*. (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 253.) Tyto znalosti z vývojové psychologie jsou pro účinnou primární prevenci naprosto klíčové, neboť nechceme v komunikaci s dítětem riskovat, že k němu kvůli přehnané komplikovanosti děje nebo množství postav nedojdou podstatné informace.

Dítě v této fázi také již opouští prelogické, magické myšlení, které je ovlivňováno aktuálními pocity, potřebami, fantazií a egocentrismem a dostává se do období „konkrétních logických operací“, jak ho nazývá Piaget (PIAGET, INHELDER, 2014), jež se vyznačuje uvažováním, které se řídí *„základními zákony logiky a respektuje vlastnosti poznávané reality, ať už v její aktuální podobě nebo na úrovni zafixované zkušenosti“*. (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 241.)

Školní dítě již dokáže přemýšlet komplexněji, nahlížet na věci z různých úhlů pohledu a vzít v úvahu více hledisek a souvislostí. Vzhledem k tomu lze v primární prevenci popsat různé modelové situace a dítě v nich bude umět najít pravidla, podle kterých se může řídit. Díky vývoji logického myšlení lze hovořit také o tom, že některé doteky jsou příjemné a některé už si nikdo dovolit nesmí, že některé doteky jsou v pořádku u lékaře, ale již nemožné v jiném prostředí apod. Dítě si již získané poznatky dokáže uspořádat.

Co je však i jakýmsi rizikem logického myšlení vychází z jeho samotné definice: „*Významnými charakteristikami konkrétního logického myšlení mladších školáků je schopnost decentrace, konzervace a reverzibility. Decentrace je schopnost posuzovat skutečnost podle více hledisek a brát v úvahu různé souvislosti avztahy. Decentraci lze chápat jako překonání určitých omezení při posuzování reality.*“ (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 243.) Jinými slovy decentrace dítěti umožní představit si svět očima druhého člověka. To je velké riziko pro vznik tzv. mezer v rolích, kterým je věnována samostatná kapitola.

Vnímání se stává cílevědomým aktem, tedy pozorováním. Dítě se dokáže soustředit nejen na detaily, ale chápe také celek. Školák dokáže rozumět tomu, co bylo dříve a co později, chápe chování a jeho důsledky, rozumí tedy příčinným vztahům. Na rozdíl od předškolního dítěte, školák již ustupuje od egocentrického chápání příčinnosti, už si tak často nemyslí, že je středem všech událostí a vše se ho musí nějak týkat. Tuší, že jsou věci, které mají příčinu, která s ním nijak nesouvisí (VÁGNEROVÁ, 2008).

Fakt, kdy se postupně mění úvahy dětí o kauzalitě, tedy o příčinách různého dění, je velkou výhodou pro primární prevenci i pro případnou následnou péči. Děti mají tak možnost pochopit, že si je mohl zneuživatel vybrat ne proto, že si o to říkaly, něčím se provinily nebo nebyly dostatečně dobré, nebo naopak výjimečné, ale např. z toho důvodu, že je to psychicky nemocný člověk a nijak to nesouvisí s tím,

jak se chovají nebo co si zaslouží. Samozřejmě s existenciálem viny i nadále potřeba v následné péči dále terapeuticky pracovat.

Pro období mladšího školního věku je charakteristický již zmiňovaný střízlivý realismus, kdy se dítě snaží porozumět svému okolí a objevovat, jak svět funguje. V tomto období se jedná o realismus naivní, tedy závislý na tom, co školákovi řeknou rodiče, učitelé, knihy a další autority. Později přechází do realismu kritického, ale to až s nástupem dospívání (VÁGNEROVÁ, 2008). Toto zdůrazňuje i odborník v oblasti vývojové psychologie, Pavel Říčan: „*Na počátku období je dítě ve srovnání s dospělým nápadně lehkověrné, důvěřuje rodičům i učitelům na slovo, nepochybuje ani o žertem pronesené hrozbě. Doslova vzhlíží k autoritě. (...) Střízlivý realista se o mýtus zajímá málo. Informace o světě, které dychtivě saje (zpočátku nekriticky, později přemýšlivěji), jsou praktického rázu. Musí odpovídat jeho zkušenosti o tom, jak se věci dělají, jak se jich užívá, jakým způsobem je lze zničit!*“ (ŘÍČAN, 2014, s. 149.) Nejen z tohoto důvodu je tedy velmi důležitá informovanost dítěte a nutnost primární prevence.

3.3 Mladší školní věk a prevence sexuálního zneužívání

Vlastní zkušenost a pozorování mi potvrdily, že v primární prevenci hraje velmi významnou roli hranice, kdy je zbytečné dítě strašit a nezatěžovat ho, ale zároveň ho pravdivě připravit na skutečný svět. Spíše než na zastrasování a varování je vhodné se soustředit na určitá konkrétní pravidla. Pravidla jsou totiž pro děti mladšího školního věku srozumitelná, když jsou jasná a jistá. V této vývojové fázi děti znejišťuje nahodilost, a tak preferují, když chápou, jak svět konkrétně funguje. Pravidla a limity vytvářejí bezpečí a děti chrání, proto i v primární prevenci by měly být informace jasné, přímé, bez metafor, co nejvíce zobecněné a měly by mít normotvorný potenciál. To potvrzuje i

Vágnerová: „*Myšlení mladšího školáka je vázáno na realitu. To znamená, že je schopen uvažovat o něčem určitém, co sám zná, i když není objekt jeho úvah aktuálně přítomen. Stačí mu minulá zkušenost, aby si to, co potřebuje, mohl alespoň představit. Dítě mladšího školního věku je zaměřeno na poznání skutečného světa. Chce vědět, jaký je, podle jakých pravidel funguje, event. jak jej lze ovládat.*“ (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 242.) I když dítěti v tomto věku vyhovuje více popis a argumentace pomocí příkladů, vždy to však musí být realita adekvátní věku dítěte. Je nutné nezatěžovat jeho osobnost náročnými obrazy, které jeho mozek ještě není připraven zpracovat (více v kapitole Mezery v rolích).

V tomto vývojovém období lze spatřit tendenci vnímat emoce druhých, snahu umět je správně číst, také ho provází velká míra zvědavosti, snaha porozumět sděleným obsahům a kladení otázek dle aktuálního spontánního nutkání. Klíčové je, nakolik otevřeně a trpělivě reaguje bezprostřední okolí dítěte, nakolik dítě v odpovědi slyší posměch, kritiku, netrpělivost, stud nebo odsouzení. Ze strachu z odmítnutí nebo nepochopení se dítě může začít uzavírat do sebe nebo si vyhledávat méně důvěryhodné zdroje informací. Zneužití důvěru takového dítěte může být mnohem snazší než zklamat dítě, které má doma nebo ve škole bezpečné zázemí, dítě, které ví, že je přijímáno, vyslechnuto, že může vést otevřený dialog. Podstatné je také prostředí, kde jsou lidé kompetentní, schopní a připravení zachytit i negativní tendence, které v následném životním období mohou způsobit až doživotní následky.

V oblasti kontaktu, i v rámci primární prevence, dítě mladšího školního věku potřebuje: „*...otevřenou komunikaci, upřímnost. Týká se to především citových problémů, kterých je i v tomto období dost, přestože vztah k rodičům je celkově snadnější, samozřejmější a kladnější, než byl v předškolním věku a než bude v pubescenci.*“

Otevřenou komunikací se dítě učí vyznat se v tom, co cítí, přijímat své city takové, jaké jsou.“ (ŘÍČAN, 2014, s. 159.)

Říčan dále tvrdí, že u dětí mladšího školního věku není ještě příliš vyvinut soucit, a proto se u dětí objevuje žalování, kruté posmívání nebo trápení zvířat (ŘÍČAN, 2014). V kapitole o mezerách v rolích se pokouším tento fenomén více rozvést a popsat také, že cit pro spravedlnost a snaha činit věci úplnými a správnými je vrozená vlastnost, která dítě závažně ovlivňuje, i když často jen na nevědomé úrovni. Považuji za nutné na tento fenomén v oblasti prevence dbát.

Velkým rizikem v období mladšího školního věku je nevytvoření zdravého sebevědomí, nepřijímání sebe samého a pocit méněcennosti (ŘÍČAN, 2014). To ostatně potvrzuje také Erikson, když píše, že oproti příčinnosti *„v tomto stádiu cíhá na dítě nebezpečí v pocitu nedostatečnosti a méněcennosti“*. (ERIKSON, 2002, s. 236.) Vágnerová dodává, že mladší školní věk je obdobím, kdy se *„potvrzují kvality jedince v oblasti výkonu a sociální akceptace. Obé je důležité a rozhodující pro dosažení pocitu osobní přijatelnosti, autoakceptace, či naopak nedostatečnosti a méněcennosti.“* (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 264.) Je tedy nutné děti nejen informovat, ale také posilovat jejich sebevědomění a sebehodnotu.

Podstatné pro prevenci sexuálního zneužívání je důležité porozumění zdravé sexualitě dětí mladšího školního věku. Říčan tvrdí, že v tomto věku *„není zájem o sexualitu zvláště živý. (...) Důležitou ochranou před předčasným sexuálním zájmem je vznikání izosexuálních (stejnopohlavních) skupin, chlapeckých i dívčích.“* (ŘÍČAN, 2014, s. 158.)

U dětí, které nastupují do první třídy je běžné, že mají již upevněnou svou genderovou identitu a rozumí rozdílům mezi muži a ženami, a to nejen na fyzické úrovni, ale i z hlediska chování a emocí, Následkem toho se začnou více stydět a vyžadovat soukromí během převlékání, koupání apod. Děti v této fázi vývoje by měly mít základní

porozumění pro to, jak děti přicházejí na svět a měly by umět správně pojmenovat intimní části těla. Je důležité vědět, že v rámci zdravé sexuality se děti mohou pouštět do zkoumání pohlavních orgánů svých vrstevníků nebo v soukromí masturbovat (HOBSON, 2012). Varovným signálem je však, když děti masturbují na veřejnosti, užívají věty a slova specifická pro dospělé a znají nebo vykonávají dospělé sexuální praktiky.

Pedagožka Lenka Kubrichtová, která se v České republice zabývá sexuální výchovou, shrnuje klíčové kompetence, které by si děti mladšího školního věku měly osvojit. Tyto očekávané výstupy definuje jako: *„Souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot, důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti.“* (KUBRICHTOVÁ in FIFKOVÁ, 2009, s. 7.) Zpracovává informace ze schváleného Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání č.j. 15 523/2007 ze dne 26. června 2007 a dochází k závěru, že očekávané výstupy a kompetence pro období mladšího školního věku, tedy 1. až 3. třídy, jsou, když:

- žák uplatňuje základní hygienické, režimové a jiné zdravotně preventivní návyky s využitím elementárních znalostí o lidském těle
- projevuje vhodným chováním a činnostmi vztah ke zdraví, dodržuje zásady bezpečného chování tak, aby neohrožoval zdraví své a zdraví jiných
- chová se obezřetně při setkání s neznámými jedinci, odmítne komunikaci, která je mu nepříjemná
- v případě potřeby požádá o pomoc pro sebe i pro jiné dítě
- uplatňuje základní pravidla účastníků silničního provozu
- reaguje adekvátně na pokyny dospělých při mimořádných událostech (KUBRICHTOVÁ in FIFKOVÁ, 2009, s. 13)

Pro primární prevenci sexuálního zneužívání je tedy velmi podstatné téma hygienické samostatnosti (ani rodina a učitelé tedy již nemají důvod sahat dítěti na pohlavní orgány), dodržování zásad bezpečného chování, obezřetnost vůči cizím lidem a odmítnutí komunikace, která je dítěti nepříjemná (a to včetně doteků). Stejně tak podstatné je i právo, které uvádí sexuoložka Hana Fifková: „*Právo na informace o sexuálním životě lidí má i dítě, jehož rodič si to nepřeje.*“ (FIFKOVÁ, 2009, s. 63.) Dítě má právo na informace a každé (a to i malé) dítě by mělo vědět, že jsou doteky, které si k němu nikdo dovolit nesmí. Má právo si říct, jaké doteky jsou mu příjemné a jaké ne.

Jak již bylo zmíněno v kapitole o sexuálním zneužívání, není pravdivý společenský mýtus, že mladší děti nebývají sexuálně atakované, že se to týká až dětí kolem puberty, nebo že je lepší s dětmi v tomto věku o sexualitě nemluvit, abychom jim nevnukli nějaké nevhodné myšlenky. Spíše platí fakt, že čím je dítě mladší, tím je menší šance, že bude situace nějakým způsobem zachycena, protože takové dítě nemá nástroj, jak o tom, co zažívá, komunikovat, často také nedokáže situaci vyhodnotit jako zneužití. Děti jsou v mladším školním věku velmi důvěřivé, kontaktní, bezprostřední a velmi se upínají k dospělému a k tomu být poslušné.

Tato nekritická poslušnost a slepé následování dospělých může být pro děti velmi nebezpečná. Do této chvíle jsem na tento fakt popisovala z kulturního a výchovného hlediska, ale tomuto fenoménu nahrává i faktor vývojový: „*Realismus mladších školáků vede k tomu, že přijímají skutečnost takovou jaká je, a ani nepředpokládají nějakou změnu. Děti přejímají názory dospělých a nepochybují o nich nejen proto, že jsou pro ně autoritou, ale i proto, že jejich sdělení chápou jako součást reality. Když se něco řekne, tak to tak musí být.*“ (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 250.) Děti začnou být kritičtější až ve starším školním věku, kdy se vyvine formální logické myšlení. Toto „omezení“ omezení lze však přetvořit na výhodu ve chvíli, kdy se informace z příručky dostanou ke školákovi

právě jako primární prevence – zásady z ní se mohou stát jeho nezpochybnitelnou realitou.

Děti mladšího školního věku jsou velmi zranitelné, a to, dle odbornice na prevenci Daniely Vitinové, nejen kvůli fyzické převaze sexuálních agresorů, ale také z důvodu závislosti na dospělých, vedení k slepé poslušnosti, možnosti lehké psychické manipulace s dítětem a v neposlední řadě také kvůli bytostné dětské touze po pozornosti, přijetí a lásce (VITINOVÁ, 1992). Je to tedy věk, kdy je nutné s prevencí začít nebo v ní dále pokračovat, aby dítě mělo lepší šanci nevhodné situace a kontakty rozpoznat a adekvátně na ně reagovat.

4. Primární prevence

Primární prevence je významnou součástí sociální práce a jejím úkolem je předcházet sociálně patologickým jevům ve společnosti. Pojem primární prevence pojmám ve shodě s touto definicí: „*Slovo prevence vychází z latinského praeventus – zákrok předem. Prevence v širším slova smyslu znamená předcházení nežádoucímu jevu a ochrana před ním. Označuje v podstatě všechny aktivity, jejichž cílem je potírání výskytu a zabraňování rozvoji negativního jevu ve společnosti.*“ (CHMELÍK, 2003, s. 33.)

Prevence, kterou se zabývám ve své práci, je tzv. sociální prevencí (na rozdíl od generální nebo situační prevence) a lze ji dále dělit na:

- primární (zaměřena na širokou populaci, kde se jev ještě nevyskytuje)
- sekundární (zaměřena na skupiny či jedince, kde je riziko vyšší z hlediska endogenních a exogenních podmínek)
- terciární (zaměřena na minimalizaci škoda, prevenci recidivy, resocializaci atp.) (CHMELÍK, 2003).

Tato práce se zaměřuje na děti mladšího školního věku, které nebyly zasažené rizikovým chováním, a tudíž je na místě právě primární prevence, jejímž cílem je, aby nežádoucí sociálně patologický jev vůbec nenastal. „*Pro účinnost primární prevence je důležité zaměřit se na nejnižší věkové skupiny obyvatel, na prostředí, ve kterém se utvářejí postoje a hodnotová orientace, na sociální vztahy.*“ (CHMELÍK, 2003, s. 34.)

Primární prevence se dále dělí na:

- nespecifickou
- specifickou

Nespecifická primární prevence má za cíl „*spoluvytvářet klima společnosti, které odráží opravdovou hierarchii hodnot, na jejímž vrcholu je úcta ke každému lidskému životu, svobodám a právům každého člověka*“. (VANÍČKOVÁ, 2007, s. 103.) Prevence specifická je již zaměřená na předejití konkrétnímu nežádoucímu jevu, a tudíž se ve své práci věnují právě specifické primární prevenci.

Cílem specifické primární prevence sexuálního zneužívání dětí mladšího školního věku je předcházet výskytu sexuálního zneužívání takovým způsobem, aby děti i rodiče byli schopni rozpoznat rizikové situace, adekvátně na ně reagovat a dále rozvíjet znalosti, dovednosti a postoje, které působí protektivně ve vztahu k rizikovému chování (odolnost vůči tlaku, porozumění sobě, umění vymezit se, sebeúcta, zdravé sebevědomí, náhled na rizikové situace, vědomí si svých silných a slabých stránek apod.).

To však neznamená, že se již během primární prevence nemůže objevit zkušenost s takovýmto jevem a měli bychom být připraveni s touto situací následně pracovat (více v kapitole Jak vést rozhovor o sexuálním zneužívání s dětmi mladšího školního věku). Pokud však již víme, že je situace indikovaná, využíváme metodu intervence, tedy „*cílený zásah, který má obvykle zamezit negativnímu procesu či alespoň jeho průběh přerušit nebo upravit*“. (PRŮCHA, WALTEROVÁ, MAREŠ, 2013, s. 114.) Té se však již tento text nevěnuje, neboť již nesplňuje obsah a cíl primární prevence jako takové.

4.1 Primární prevence a vzdělávání

Psycholožky Eva Gajdošová a Gabriela Herényiová, které se zabývají rozvojem školní a pedagogické psychologie, tvrdí, že pedagogové i psychologové zabývající se otázkami vzdělávání a procesu výchovy, kam patří i oblast primární prevence, zjišťují, že tradiční školství se nestačí dostatečně rychle měnit a vyvíjet v souladu s dnešním světem, který má složitou sociální strukturu a komplikované mezilidské vztahy, zvláště ty rodinné, a ukazuje se, že děti již nevystačí s nabízenými znalostmi, poznatky a informacemi, jež jim tradiční školství může nabídnout. Česká republika má z dob komunismu zažitý poněkud ambivalentní vztah ke vzdělávání. Důraz na výkony, konkurenci a individualitu je tu potlačen z doby, kdy o uplatnění rozhodovaly jiné věci než skutečné schopnosti nebo osobnostní kvality. Zároveň se tu však dbá na formální znaky úspěchu na jedné straně a na druhé také na stigma školního neúspěchu, kterým je např. propadnutí, reparáty, kázeňské důtky nebo nezískání vysokoškolského titulu (GAJDOŠOVÁ, HERÉNYIOVÁ, 2006).

Je třeba, aby se děti na školách a v rámci primární prevence dozvěděly více samy o sobě, o tom, kdo jsou, jak samy sebe vidí, jak je vnímá jejich okolí, jakou roli mají ve svém sociálním prostředí, jakými strategiemi řeší problémy a krizové situace, jaké mají potřeby a přání, jaké cíle si formulují a jaké mají osobní předpoklady pro jejich dosažení. Považuji za důležité soustředit se např. na komunikaci, spolupráci, mezilidské vztahy, rodinné systémy, akceptaci odlišností, sebehodnotu, asertivní práva atp., oproti jednostranné komunikaci, mocenství, neosobním vztahům a kladení důrazu na stádnost nebo soupeření. *„Neurotizující situace v dnešní škole se potom ve velké míře spolupodílí na zvýšené labilitě mnohých našich dětí, přináší další různorodé problémy v jejich chování (např. záškoláctví, násilí, agresí, šikanu) a zároveň mají podíl na vzniku problémů žáků při učení, a dokonce i na postupném snižování úrovně školní výkonnosti a úspěšnosti, která*

neodpovídá jejich osobním psychickým předpokladům.“ (GAJDOŠOVÁ, HERÉNYIOVÁ, 2006, s. 10.)

Primární prevence by, dle mých zkušeností, měla klást důraz i na citový a sociální vývoj dětí, rozvoj samostatnosti, tvořivosti, schopnosti dělat vlastní rozhodnutí, orientaci v interpersonálních vztazích, zvládání emocí, schopnost reálně hodnotit okolní svět i sebe sama, na respektování odlišností, na umění samostatně vyhodnotit rizika atp. Neměla by v žádném případě používat zastrašování, manipulaci nebo by si neměla klást za cíl pouhé jednostranné informování na dané téma, ale měla by celkově podněcovat žáky k hledání životních hodnot, posilování kreativity a motivace. Dále pak vyhledávat možné způsoby kooperace dalších podpůrných systémů – učitelů, rodičů, sourozenců, výchovných poradců, speciálních pedagogů a dalších výchovných institucí, organizací a služeb, které se zabývají sociálním nebo psychologickým poradenstvím. Čím více je těchto složek zapojeno do procesu primární prevence, tím bývá zpravidla lepší výsledek a pochopení celkové koncepce.

Dle Gajdošové a Herényiové mají v dnešní době psychologové a pedagogové ve školách a školních zařízeních tyto úkoly:

- vytvářet optimální sociální, výchovné a vzdělávací podmínky, které by zabraňovaly vzniku sociopatologických jevů, eliminovaly je (mezi tyto jevy patří např. agresivita, šikana, intolerance, záškoláctví, delikvence, drogová závislost, ale i narůstající stres, vyčerpanost, napětí a konflikty mezi vrstevníky i mezi učiteli a žáky) a pozitivně působily na harmonický osobnostní rozvoj a psychické zdraví žáků a učitelů
- pro žáky i učitele aktivně spoluvytvářet podmínky, které by umožňovaly rozvoj jejich:

- kognitivizace (schopnost myslet, řešit problémy, využívat informace pro svůj život, práci a seberozvíjení)
- emocionalizace (získávání emoční zralosti a emoční inteligence)
- motivace (hledání správné hodnotové orientace, stylu života, seberozvíjení a sebezdokonalování)
- socializace (prohlubování vztahu k sobě i ostatním, efektivní komunikace a kooperace a vytváření dobrých mezilidských vztahů v učitelských sborech, mezi žáky a učiteli a rodiči a dalšími pracovníky zapojenými do výchovy a vzdělávání)
- autoregulace (udržování psychického a fyzického zdraví a rozvoj odpovědnosti za sebe, za své chování a jednání, za vlastní osobnostní zrání)
- kreativizace (posilování schopnosti tvořivě řešit problémy, flexibility, originality, tvořivého životního stylu (GAJDOŠOVÁ, HERÉNYIOVÁ, 2006, s. 12).

Takovýto vývoj v primární prevenci naznačil však již zakladatel moderní fenomenologie, filozof Edmund Husserl, jenž klade důraz na odklon od vnějšího pohledu k pohledu na vnitřní bytí a pohled na život člověka ne deskriptivně a jako na předmět, ale jako na jednotlivé fenomény, na svět ve vědomí subjektu související se sebeprožíváním (HUSSERL, 2001).

Toto směřování však nejcelistvěji popsala humanistická psychologie, za jejíž klasiky se považuje A. Maslow, C. Rogers, F. Pearls a V. Frankl (PLHÁKOVÁ, 2007). Zejména pro primární prevenci je totiž důležité, abychom se snažili dítě přijímat takové, jaké je, podporovat ho v procesu vlastního přijímání, prokazovat mu důvěru a tím ho učít důvěřovat sobě samému, oceňovat ho za spolupráci a vynaloženou námahu, upřímně se zajímat o subjektivní realitu dítěte a jeho vlastní zkušenost a pracovat se skupinou dětí tak, aby každý v ní našel své místo. Psycholog Abraham

Maslow tvrdí, že hlavním cílem nejen psychoterapie, sociální práce, prevence, ale i společenského a rodinného života je pomoci člověku v jeho aktualizaci, pomoci mu naplnit jeho nejvyšší možný potenciál. Zdravý vývoj označuje právě za vývoj k naplnění svých vnitřních možností (MASLOW, 1994).

Dnešní podoba prevence také tíhne spíše k zážitkové pedagogice než k frontální přednášce. Dítě na začátku slyší nějaké informace (komunikace), může si věc samo prožít a vyzkoušet (čin) a tak vznikne i poznání. K završení však potřebuje o svém poznání komunikovat a sdělit někomu svou zkušenost. Tím je proces v dítěti ukončen a uložen a je připraveno na další aktivitu (SVOBODA, 2014). Proto je v primární prevenci důležité vyšetřit dostatek času na reflexi, diskusi, otázky a případné ošetření témat, která se mohou během programu primární prevence otevřít.

V současné škole musí odborníci z řad učitelů, výchovných poradců, školních psychologů, speciálních pedagogů a odborníků na primární prevenci řešit mnoho problémů, které mají děti v učení i v chování, ve své rodině, samy se sebou, s druhými dětmi nebo učiteli. Program primární prevence musí být postaven tak, aby zvládl pracovat např. s hyperaktivitou, nepozorností, ztrátou motivace, nezájmem, přetížeností, úzkostí, agresí, trémou, delikvencí, narkomanií, šikanou atd. Odborníci musí hledat efektivní postupy a přístupy a zároveň spolupracovat, i když každý často vychází z jiných odborných poznatků, rozličných terapeutických škol a koncepcí. V české, ale i zahraniční literatuře orientované na problematiku nápravy chování a hledání možností efektivních zásahů najdeme rozličné metody, postupy a strategie, které může odborník na prevenci použít ve své práci na školách. Některé jsou vhodnější pro určitý typ problém nebo věk žáků, ale většinou výběr nejvíce ovlivňuje osobnost pracovníka, jeho odborné kompetence a dosavadní praktické zkušenosti (GAJDOŠOVÁ, HERÉNYIOVÁ, 2006).

I když má každá organizace i jednotlivý odborník svůj individuální styl a vyhovují mu jiné techniky, Gajdošová a Herényiová uvádějí výčet pěti základních modelů intervencí na školách:

- biofyzický model (vychází z předpokladu, že porucha v chování dítěte je zapříčiněna dysfunkcí centrálního nervového systému)
- behaviorální model (maladaptivní chování žáka je naučené)
- psychodynamický model (nevhodné chování jako výsledek vnitřních opozičních psychologických procesů)
- sociologický model (výsledek narušení sociálních norem)
- ekologický model (zdůrazňuje vzájemné vztahy dítěte a jeho prostředí) (GAJDOŠOVÁ, HERÉNYIOVÁ, 2006).

Na základě svých zkušeností jsem došla k závěru, že se většina preventivních programů v České republice nedrží striktně jednoho modelu, ale vytváří eklektický program vhodný do daného kolektivu dětí.

5. Primární prevence sexuálního zneužívání dětí

Primární prevence sexuálního zneužívání může být zaměřena nejen na děti, ale i na dospělé, kteří se nikdy špatného zacházení s dítětem nedopustili, tedy na rodiče, učitele, lékaře, sociální pracovníky, kteří by naopak mohli rozpoznat příznaky rodinné dysfunkce a navrhnout vhodný následný postup, eliminaci nebo minimalizaci ohrožujícího chování potenciálního zneuživatelé, nebo na celou společnost a její informovanost o problematice (MATOUŠEK, KOLÁČKOVÁ, KODYMOVÁ, 2005). Pro svou rigorózní práci jsem zvolila za cílovou skupinu děti mladšího školního věku a jejich informovanost o pravidlech a hranicích v oblasti vhodných a nevhodných doteků.

I když obětí sexuálního zneužívání se může stát jakékoli dítě, francouzská psycholožka Anne Bacus tvrdí, že některé děti jsou ohroženy o něco více než jiné. Jsou to ty, které mají nedostatečné sebevědomí, jsou pasivní a poddajné, jsou více závislé na okolí a nemají informace o tom, na co mají a nemají právo, co jsou vhodné a nevhodné doteky. *„Některé děti jsou zranitelnější než jiné. Nesmělé, ‚dobře vychované‘, rezervované nebo nejisté děti těžko obhajují svá práva a nesnadno se brání dospělému, který je přesvědčuje nebo na ně naléhá. Je tedy důležité dítě naučit, že má právo říci ‚ne‘ a bránit své názory i vůči autoritám.“* (BACUS, 2007, s. 99.)

Právě adekvátní informovanost s tematikou úzce souvisí, protože nedostatečné znalosti z oblasti sexuality jsou rizikovým faktorem vzniku pohlavního zneužívání (DUNOVSKÝ, DYTRYCH, MATĚJČEK, 1995), což dále potvrzuje např. i Vaníčková: *„Dítě, které dokáže rozšifrovat nepřiměřené chování dospělého, je méně ohroženo, že takovému chování podlehne.“* (VANÍČKOVÁ, PROVAZNÍK, HADJ-MOUSSOVÁ, 1997, s. 17.)

Nemůžeme zaručit, že se dítě se zneuživatelé nesetká, ale můžeme snížit riziko zneužití tím, že dítě posílíme v jeho kompetencích.

„Smysluplná prevence musí formovat silné dítě, aby samo dokázalo vzdorovat možnému nebezpečí nebo je minimalizovat. Dítě musí znát základní sexuální pojmy, musí umět rozeznat nebezpečí, znát svá práva a umět je chránit.“ (WITROCK, NIEMEYER in CHMELÍK, 2003, s. 35.)

Všechny informace musí být samozřejmě vždy předány adekvátně věku dítěte. S tímto tvrzením souhlasí i Hobson, který vyjmenovává, které informace se musí, v rámci primární prevence sexuálního zneužívání, k dětem mladšího školního věku dostat:

- konkrétní označení toho, které části těla jsou intimní a jak se správně nazývají
- jasná pravidla o vhodném a nevhodném doteku
- důležitost asertivní obrany a práva se bránit vůči nevhodným dotekům
- důležitost nedržet tajemství, které se týká doteků s dospělými nebo staršími dětmi
- vědět, na koho se může dítě obrátit, když se potřebuje svěřit nebo požádat o pomoc nebo radu (HOBSON, 2012).

Dostatek informací je jednou ze základních podmínek prevence sexuálního zneužívání, Vaníčková vyjmenovává další témata, která by měla prevence obsahovat:

- právo dítěte na soukromí při mytí, oblékání, používání záchodu
- právo odmítnout jakékoli doteky, které jsou nepříjemné
- právo odmítnout jednání dospělého člověka, který vyžaduje jeho slepou poslušnost
- právo sám posuzovat jednání druhých a sám rozhodovat o svém chování vůči nim
- právo vyhledat pomoc nebo se svěřit jiné osobě, jestliže samo není schopno zabránit jemu nepříjemným aktivitám

Věk, kdy se k dětem dostávají první informace o sexu a vhodných a nevhodných dotecích se většinou pohybuje nad hranicí 10 let, tedy příliš pozdě a s nezaručenou kvalitou (často od kamarádů nebo z internetu). Nedostatečné sexuální vědomí je pak pro tyto děti velkým handicapem a rizikovým faktorem (VANÍČKOVÁ, PROVAZNÍK, HADJ-MOUSSOVÁ, 1997).

S prevencí sexuálního zneužívání dětí také souvisí osvěta dospělých ohledně právního povědomí a násilí páchaného na dětech. Bacus tvrdí, že rodiče na opravdové nebezpečí, které dětem hrozí, reagují čtyřmi různými způsoby:

- problém ignorují
- dělají, jako by se to vlastnímu dítěti stát nemohlo
- dítě přehnaně chrání
- dítě informují způsobem odpovídajícím jeho věku, rozvíjejí jeho sebedůvěru a pomáhají mu, aby samo umělo čelit nebezpečí (BACUS, 2007, s. 94).

Zajímavým úkazem v primární prevenci sexuálního zneužívání je, že není úplně jasně řečené, kdo by měl být nositelem těchto informací o dané problematice. Může se tak snadno stát, že ve škole si myslí, že je to záležitost rodiny, v rodině, že je to úkolem školy, ve vedení školy, že to je úkol metodiků prevence, metodici mohou čekat na nějaký externí program primární prevence, muži mohou očekávat, že to je téma vhodnější pro ženy nebo naopak atp. Další variantou může být, že někteří dospělí ani nevědí, že je to téma, o kterém by s dětmi měli mluvit, neboť to sami v dětství nezažili nebo je to pro ně téma choulostivé, ale nevědí, jak k němu přistoupit, i když by tak rádi učinili. Preventivní příručka by měla pomoci dětem získat potřebné informace pro jejich bezpečí, ale měla by být nápomocna také rodičům v navázání

dialogu s dětmi. Dialogu, který je připraví na reálný svět, ale zároveň není zstrašující a je adekvátní věku dítěte. Dovolím si předpokládat, že pokud se téma sexuálního zneužívání a sexuality stane standardnější v rodinách i na školách, vzroste také ochota a otevřenost ke komunikaci, podobně jako již nebudou tolik vyvstávat předsudky a nedorozumění v tom, kdo a kdy by o této problematice měl, nebo neměl s dětmi hovořit.

U prevence sexuálního zneužívání je klíčovým cílem zařadit bezpečí a psychické i fyzické zdraví mezi prvořadě hodnoty. Bezpečí se jeví jako subjektivní pocit, který se dá těžko posoudit, protože každý jedinec může hodnotit, co je pro něj bezpečné a co naopak již ohrožující, odlišně. U sexuálního zneužívání to však není něco, co je diskutabilní nebo sporné.

Bezpečí vyhodnocuje americký psycholog Albert Pessó jako jednu z pěti základních sociálních potřeb jedince, a to jak na úrovni materiální, tedy fyzické, tak v oblasti psychické i metapsychické, tedy symbolické, vyjadřující ukotvení člověka jako integrované části většího celku (PESSO in VRTBOVSKÁ, 2009). „*Pojetí bezpečí jako základní sociální potřeby vychází z předpokladu, že lidský jedinec se ocitá v situaci, prostoru, kde se necítí ohrožován, kde nemusí usilovat o svou vlastní ochranu, a to jak ve smyslu fyzickém, tak psychickém.*“ (SVOBODA, 2014, s. 68.) Již od raného dětství všechny prožívané doteky učí jedince uvědomovat si tělesné hranice a chápat rozdíl mezi světem a sebou samým. Učí jej, kde je bezpečno a co je nevhodné a nebezpečné. Tento pocit je velmi významný a může pak určovat následné vztahování se k sobě, k okolí a ke světu. I proto je násilné narušování tělesných hranic jedním z nejvíce traumatizujících zážitků s možnými celoživotními důsledky.

Psychoterapeut a poradenský psycholog Karel Kopřiva tvrdí: „*S vědomím hranic já se člověk nerodí. Dokonce ani vnímání hranic vlastního těla není vrozenou samozřejmostí.*“ (KOPŘIVA, 2000, s. 75.)

Děti se je musí naučit a osvojit si je, aby se ze symbiózy dostaly k autonomii. Primární prevence v podobě rozhovoru nebo příručky tak může napomocť nejen dětem, které se se sexuálním zneužíváním zatím nesetkaly, ale také těm, které již něco podobného zažily. Může jim pomoci rozpoznat a pochopit, co se jim stalo a kam se mohou obrátit o pomoc. Stejně tak může být důležitá i pro děti, které v příběhu poznají své kamarády nebo rodinné příslušníky.

V rámci třídního kolektivu nebo v rodině můžeme u dětí sledovat různé varovné signály. U dívek jsou následky spíše v internalizaci a zneužívání se promítá více do prožívání, můžeme tedy vidět např. poruchy nálad, úzkostnost, agrese vůči vlastní osobě, suicidální pokusy, u chlapců vidíme spíše externalizaci, tedy projevy spíše v chování – agresi vůči druhým, poruchy chování, usilování o moc. To je však jen zobecnění, které nemusí platit pro individuální případy, existují varovné signály specifické u sexuálního zneužívání, kterým je určité zapotřebí věnovat pozornost:

- sexualizované chování neodpovídající věku a vývojové úrovni dítěte
- vyzývavost, chybějící stud, zábrany a hranice
- nápadně zvýšený zájem o druhé pohlaví a pohlavní znaky
- tendence začleňovat sexuální prvky do hry, řeči, kresby
- u mladších dětí masturbace
- gynekologické obtíže a poranění určitého typu (DUŠKOVÁ, in BAŠTECKÁ, 2009)

V prevenci je klíčové zaměřit se u dětí na prožívání vlastní osobnosti a tělesnosti v interakci s druhými lidmi, vytváření zdravých interpersonálních vztahů a držení si vlastních hranic. Dále je pak důležité osvojení si dovednosti řešit problémy a zvládat stres, umět samostatně vyhodnotit situaci a rizika z ní plynoucí, naučit se respektu

k sobě, k vlastnímu tělu. Cílem primární prevence je, aby vnější tlak ztrácel na účinnosti a dítě se dokázalo rozhodnout samo za sebe, což znamená, že se z pocitu bezmocnosti a osamělosti dostane k pocitu vlastní síly a kompetence a že dokáže v sobě najít řešení, díky kterému se cítí silně, odolně a bezpečně. Důležité je, aby dítě mělo kolem sebe stabilní síť zdravých sociálních vazeb a vědělo, jak říci dospělým o pomoc, a také ale, aby i v rámci primární prevence mělo větší důvěru ve vlastní možnosti řešení situace a bylo v ní podpořeno a ujištěno. V dnešní společnosti jsou děti náchylné k sexuálnímu zneužití a právě primární prevence má vést ke snížení této zranitelnosti tím, že se děti dostanou z bezmocného postavení a sníží se jejich izolace.

V primární prevenci je tedy rozhodující zaměřit se nejen na edukaci toho, v čem sexuální zneužívání spočívá a jaká hrozí nebezpečí, ale podstatné je také zaměření na nácvik asertivních technik, například na dovednost říkat ne a schopnost odmítnout různé žádosti. Nutností je pracovat i se sebevědomím dítěte a s jeho hodnotami. Sebepoznání, sebedůvěra, pozitivní sebehodnocení a sebevědomí pomáhá právě při prevenci sexuálního zneužívání, neboť má vliv na odolávání tlaku ze strany vrstevníků i dospělých a na lepší schopnost vyhodnotit rizika a udělat informované rozhodnutí.

Negativní jev v dnešním vzdělávání a výchově, který má vliv právě na oblast primární prevence sexuálního zneužívání dětí, je vyžadování slepé poslušnosti. Nejsou tím však myšleny limity a hranice, ty jsou pozitivním nástrojem, a dokonce základní lidskou potřebou, která vytváří bezpečí. Limit totiž v něčem brání a tím zároveň dítě chrání a vytváří tak pocit jistoty. Sankce budí opozici a vzdor vůči tomu, který ji stanovil, na rozdíl od toho správně nastavený limit učí toleranci, respektu, trpělivosti, vůli a zabraňuje omnipotenci. Jedná se nejen o doslovný limit fyzický, ale také psychický – např. nepsané normy chování v konkrétní rodině a metapsychický – společenské normy a zákony (PESSO, 1991). Nedostatečně vytyčené hranice však způsobují nejistotu

a problémy nejen jednotlivci, ale i v rámci výchovného vztahu, a to zdůrazňuji ve shodě např. s rodinným poradcem Janem-Uwe Roggem, který hovoří o tom, že také výchova partnerská založená na svobodě, samostatnosti a autonomii zahrnuje hranice a pravidla, která naplňují dětské potřeby bezpečí, důvěry, jistoty a spolehlivosti (ROGGE, 2013).

Důležitou roli v oblasti sebevědomí dítěte a uvědomění si vlastních práv a vlastní hodnoty hraje fakt, jakým způsobem se my dospělí k dětem vztahujeme a co je učíme. Ve výchově i ve školství je stále ještě dnes vidět vyžadování poslušnosti bez toho, aby děti měly vlastní úvahy a myšlenky, samy se snažily o pochopení situace nebo o utvoření vlastního názoru. To se pak odráží i v situacích právě např. sexuálního zneužívání, když mají děti vštípeno, že dospělý má vždycky pravdu, nikdy se mu neodmlouvá a vždy se ho musí na slovo poslechnout. Nadmíru podstatné je, a to nejen v primární prevenci, klást důraz na schopnost samostatného rozhodování namísto podrobení se síle dospělého.

5.1 Primární prevence sexuálního zneužívání v České republice

V oblasti sociální prevence sexuálního zneužívání dětí působí ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, práce a sociálních věcí, vnitra, zdravotnictví, spravedlnosti a dále pak nevládní a neziskové organizace.

5.1.1 Sexuální výchova jako prevence zneužití

Ze závěrů výzkumů vyplývá, že *„nejúčinnější ochranou dítěte před sexuálním zneužitím je jeho dostatečná informovanost“*. (VANÍČKOVÁ, PROVAZNÍK, HADJ-MOUSSOVÁ, 1999, s. 61.) Dítě pak nejen umí rozpoznat, co je ještě v pořádku, a co již ne, dokáže také na situaci adekvátně reagovat.

Odborné publikace se rozcházejí v názoru, jestli by sexuální výchova měla být záležitostí školy, nebo by měla naopak probíhat v rodině. Pro každý z názorů existují argumenty, samozřejmě nejvhodnější je kombinace působení obou institucí. Vzhledem k vysokým nárokům na učitele otevřít bez rozpaků takto intimní témata se školy občas uchylují k oslovení externích organizací, které se zabývají primární prevencí, aby vzdělání v oblasti sexuality a vztahů zajistily. Prvořadé je, aby se k dítěti dostaly správné informace v bezpečném prostředí a s možností následné kontinuální otevřené komunikace.

Sexuální výchova je však v České republice často stále nedostatečná, a to i přes sexuální otevřenost v médiích, dostupnost informací na internetu a sexuální výchovu na školách (často také nazývanou jako Člověk a jeho zdraví atp.). Školní sexuální výchova by totiž ideálně měla jen doplňovat sexuální výchovu v rodině, kde by se dítě mělo dozvědět potřebné informace a mohlo se doptávat a tříbit si názory, postoje a hodnoty v bezpečném prostředí. Problémem je však často nejistota ze strany rodičů, jak s dětmi o takto choulostivém tématu mluvit. Na základě zkušeností ze své praxe souhlasím se sexuoložkou Hanou Fifkovou, že základem je děti informovat co nejdříve, co nejsrozumitelněji, co nejupřímněji a vždy přiměřeně věku (FIFKOVÁ, 2009). Ti rodiče, kteří na sexuální výchovu svých dětí z nějakého důvodu rezignují, se připravují o jedinečnou možnost potomka svými názory ovlivnit, formovat, být mu oporou, otevřít s ním upřímný dialog, který vytváří dobrou vazbu a kontakt do budoucna. Důležitá je však také kombinace s kvalitní sexuální výchovou na školách, která může zase vykompenzovat nedostatky v komunikaci v rodinném systému.

Sexuální výchova běžně sestává z informací o pohlavně přenosných chorobách, nechtěném těhotenství, ale měla by vést např. také k toleranci a respektu k sexuálním menšinám. I když to raději dospělým připadá přehnané a předčasné, je zapotřebí s dětmi o sexu mluvit, a to již v předškolním a mladším školním věku. V tomto období zejména kvůli

tomu, aby děti rozeznaly riziko sexuálního zneužívání a uměly se proti němu bránit.

Sexuální výchovu doprovázejí i různé falešné mýty, např. že informované dítě začne se sexem dříve než dítě neinformované nebo že je lepší si na vše přijít sám či nechat téma sexu zahaleno tajemstvím. Kolem tématu sexuální výchovy jako prevence zneužití se vyskytuje také spousta obav z negativních důsledků takovéto intervence. Rodiče mohou mít obavu z předčasné konfrontace dětí se sexualitou, z vyvolání nedůvěry k dospělým a strachu z nesexuálních dotyků. Literatura však potvrzuje, že *„i přes určité negativní důsledky, které mohou speciální programy sexuální výchovy přinést, je nutné znovu zdůraznit, že pouze jejich pomocí je možné zmenšit riziko sexuálního zneužití dětí“*. (VANÍČKOVÁ, PROVAZNÍK, HADJ-MOUSSOVÁ, 1999, s. 67.) Samozřejmě je důležité, aby prevence probíhala adekvátně věku a podle pevně daných metod a cílů.

Sexuální výchova, ať už od rodičů, ze školy, nebo formou primárně preventivních programů vede nejen k účinné prevenci psychopatologických jevů ve společnosti, ale také představuje pro jedince již zneužívané pomoc, aby dokázali vyhodnotit to, co se jim děje, jako nepřipustné, aby věděli, že tím nejsou vinni ani za to nebudou postiženi, aby se seznámili s tím, jaké jsou možnosti bezpečné pomoci a kam se pro ni mohou obrátit.

Rodiče mají v tomto jedinečnou pozici, mohou preventivně působit na své děti, a to jednak včas, jednak v souladu s hodnotami a normami dané společnosti i konkrétní rodiny. Mají možnost dětem předat informace ještě dříve, než se s konkrétním jevem v životě setkají a tím je na ně připravit. Pokud informace přichází z některých ze stran mimo rodinu (od pedagogů, sociálních pracovníků, vychovatelů, vedoucích zájmových kroužků, pracovníků nízkoprahových zařízení nebo od kterýchkoli dalších spolehlivých dospělých osob v okolí dítěte), je to také velmi vhodné i kvůli nemalé pravděpodobnosti, že zneužívání se

děje přímo v rodině, a z tohoto důvodu se dítě v rodinném kruhu nemůže nikomu svěřit. Členové rodiny mohou mít narušené vlastní intimní a morální hranice a pachatel nebo pasivně přihlížející se pak těžko stanou osobami, které dítěti řeknou, co je správně a co ne. Blízký vztah dospělého a dítěte může posilovat důvěru, otevřenost a ochotu o intimních tématech komunikovat, ale ze své praxe vím, že pro některé děti je přijatelnější a bezpečnější svěřit se někomu, kdo pro ně není člověkem úplně blízkým. Příručka, sepsaná na pomoc prevence sexuálního zneužívání dětí, může být tedy využita jakýmkoli kompetentním dospělým, který má zájem dítě ve svém okolí vybavit informacemi a dovednostmi, které mohou dítěti pomoci chránit se a tím snížit riziko sexuálního zneužití.

Z oblasti informací by si dítě mělo osvojit, která místa na jeho těle jsou intimní, že se jich, pokud chce, může samo dotýkat, a že tak může činit i lékař, pokud je potřeba. V mladším školním věku by již dítě nemělo potřebovat pomoci s hygienou, tudíž není důvod, aby se ho na intimních místech dotýkal dospělý. Vaníčková ve své knize zmiňuje, že by se dítěte neměl na intimních místech těla dotýkat nikdo dospělý nebo starší, než je on. Myslím však, že je důležité dítěti zdůraznit, že se ho tam nesmí dotýkat nikdo, z důvodu výskytu sexuálního zneužívání sourozenci nebo vrstevníky (VANÍČKOVÁ, PROVAZÍK, HADJ-MOUSSOVÁ, 1999). U dětí mladšího školního věku je však také velmi důležité osvojit si jistotu, že *„jeho pohlavní orgány jsou neproblematicky dobré, že nejsou nějakým způsobem nečisté,“* (ŘÍČAN, 2014, s. 166) aby nebylo ohroženo jeho sebevědomí a sebeuvědomění.

V oblasti dovedností by se dítě mělo naučit říci ne, odolat tlaku, umět odmítnout tajemství, osvojit si základní dovednosti, jak se nepříjemné situaci vyhnout, jak se jí bránit, komu a jak se následně svěřit. Cílem sexuální výchovy ani primární prevence sexuálního zneužívání není, aby se děti bály doteků nebo lidí, ale aby se cítily

dostatečně kompetentně v různých situacích, v kterých se mohou ocitnout bez přítomnosti dospělých.

5.1.2 Organizace zabývající se primární prevencí sexuálního zneužívání dětí

V České republice funguje mnoho organizací, které se zabývají primární prevencí, ať už to jsou pedagogicko-psychologické poradny, dětská krizová centra, nebo neziskové organizace Proxima sociale, Prospe, Prev-centrum, Jules a Jim, Elio a další. Externí organizace působící na školách však často nemají metodicky zaštitěný program pro sexuální zneužívání, a pokud mají, tak širší program zabývající se syndromem CAN, který ale není zaměřen na děti mladšího školního věku. Pro ty se objevuje téma „Cizí lidé a bezpečnost“, což je jistě vhodné, ale může působit preventivně spíše proti únosu cizím člověkem.

Nepostradatelné jsou také telefonické linky, které se problematikou zabývají. Nejznámější je celostátní bezplatná Linka bezpečí pro děti a studenty do 26 let, dále pak specializovaná Linka důvěry pražského dětského krizového centra, která je určena dětem a rodičům, příbuzným a spolupracujícím odborníkům, kteří se dostali do kontaktu se syndromem CAN. Linky fungují nonstop, jsou anonymní a mohou pomoci doporučit další organizace, jako jsou azylové domy, diagnostické ústavy, krizová centra, poradny atp. Linky jsou často využívány spíše jako terciární prevence, ale jsou i bezpečným místem, kde zodpoví veškeré dotazy, které se vztahují k primární prevenci.

Nápomocné jsou také organizace zabývající se sebeobranou pro děti (velmi účinná např. izraelská krav maga) nebo speciálním programem Anti bully fast defense, který je vhodný pro děti mladšího školního věku a věnuje se problematice obtěžování a únosu. Děti by se měly na kursech naučit vyhýbat se nebezpečným situacím, v případě nutnosti se účinně bránit slovně i fyzicky. Kvalitní kurzy sebeobrany

však poskytují nejen techniky, které dítě může použít při napadení nebo obtěžování, ale pomáhají i posílit sebevědomí a pocit kompetentnosti dětí, což má samo o sobě velký vliv na prevenci sexuálního zneužívání.

5.1.3 Projekt Jeden z pěti

Významným osvětovým projektem pro širokou veřejnost souvisejícím s primární prevencí sexuálního zneužívání dětí měl být v České republice tzv. projekt Jeden z pěti. V roce 2011 byla u nás započata vládní kampaň Stop sexuálnímu násilí na dětech, která probíhala ve spolupráci s Radou Evropy a její kampaní byl právě One in five, tedy projekt Jeden z pěti (kvůli sesbíraným datům, že se jedno z pěti dětí v Evropě setkalo s nějakou formou sexuálního násilí). Přímo na webových stránkách vlády (www.vlada.cz) se lze dočíst, že cílem kampaně bylo upozornit na problém sexuálního násilí na dětech a také představit veřejnosti materiály Rady Evropy, které byly vytvořeny pro děti z důvodu osvěty a prevence.

Výsledkem celého projektu je brožurka Kiko a ruka, která má jasně definovat hranice intimity v mezilidském styku. Osobně mi příručka z mnoha důvodů nepříjde pro primární prevenci sexuálního zneužívání adekvátní. Například mi nepříjde vhodné, že ruka, která se snažila Kikovi v knížce sáhnout do kalhotek je stejná jako ta, která ho večer uspává. Také osobně nesouhlasím s bezmocnou polohou, v které je Kiko znázorněn:

Kiko: „Proč mám mít za kamaráda zrovna ruku?“

Ruka: „Brzy uvidíš.“

Kiko: „Chtěl bych létat, ale nemám křídla.“

Ruka: „Žádný problém.“ A poskytne mu je.

Kiko: „Dal bych si něco dobrého na zub, ale nevím co.“

Ruka: „Žádný problém.“ A vymyslí to za něj.

Kiko: „Chci si hrát na honěnou, ale nemůžu si hrát sám.“

Ruka: „Já tu budu s Tebou.“

Kiko: „Chtěl bych do země snů, ale nevím, jak se tam dostat.“

Ruka: „Žádný problém, Kiko, ukážu ti cestu.“

(Vše na stránkách: www.tadysenedotykej.org)

Kiko je znázorňován jako někdo, kdo je bezbranný, osamělý, zmatený a nedůvěřující svým pocitům, zatímco Ruka, která se ho v příběhu snaží zneužít, zastává roli agresora i utěšitele.

Příručka byla doprovázena plakáty a letáky, které měly za úkol ilustrovat názornou komunikaci s dětmi. S heslem „Mluvte se svými dětmi a ujistěte je, že mohou mluvit s Vámi“ nelze než souhlasit, v samotné příručce, kde jsou informace, které se dostanou k dětem, se však žádné takové ujištění neobjevuje. Není tam informace, že děti můžou za dospělým kdykoli přijít, doptat se, svěřit se, popovídat si apod. Objevuje se v ní jen vágní doporučení, „Když to někdo udělá, někomu to řekni“, což dětem neříká nic o tom, co vlastně znamená – „to udělat“, kdo je vhodná osoba, na kterou se mohou obrátit, a co vlastně v takto matoucí a náročné situaci mohou děti říct. Další plakát kampaně, „Dobrá tajemství jsou dobrá. Špatná tajemství jsou špatná“, je velmi sporný v tom, že dítě často nemůže samo posoudit, které tajemství je dobré a které špatné, hlavně pokud přichází ohrožení od jemu blízkého člověka nebo v doprovodu manipulace (např. takhle to mají všechny vnučky se svými dědečky, dělám to, protože tě mám rád, protože jsi výjimečný atp.). S heslem „Má-li dítě pocit, že doteky nejsou správné, tak správné nejsou“ lze souhlasit v tom smyslu, že samo dítě má mít právo určit si, které doteky jsou mu příjemné a které ne, a vhodným způsobem tuto individuální potřebu verbalizovat, aby k ní dospělí mohli přihlédnout. Neboť v oblasti doteků, které patří do sexuálního obtěžování a zneužívání, by mělo platit jasné pravidlo, že tohle si nikdo dovolit nesmí, ať už je příjemné, nebo ne. To také snímá z dítěte zátěž, aby vše muselo posoudit, protože situace zneužívání např. rodinným příslušníkem může být po emoční stránce příliš matoucí. I z tohoto

důvodu jsou v mé preventivní příručce rozděleny doteky na příjemné, nepříjemné a ty, co si nikdo dovolit nesmí.

Materiály Kiko a ruka byly v tištěné podobě předány k využití např. nadaci Naše dítě, Fondu ohrožených dětí, Dětskému krizovému centru, Dětskému diagnostickému ústavu v Liberci, Středisku výchovné péče v Ústí nad Labem atp., organizacím, které se primárně nezabývají prevencí. Pro veřejnost je dostupná pouze ve formátu pdf na internetu.

Tímto to vyvstává otázka, jak se dá s preventivním příběhem pracovat účinně, a zároveň dítě nestrašit, nemást, naopak spíše posílit jeho sebevědomí a kompetence.

6. Práce s příběhem

Příběhy nás doprovázejí od dětství, kdy je nejen slyšíme, ale začínáme i sami vyprávět. Jako lidé myslíme ve formě příběhů, v jejich kontextech žijeme i mluvíme. Realita, kterou prožíváme, je vytvářena v jazyce, který používáme, a je předávána dál – v příbězích, které vyprávíme. Psycholog Miller Mair tvrdí: *„Život je inspirován příběhy. Spojují nás i rozdělují. Obydlujeme velké příběhy naší kultury. Žijeme v příbězích. Příběhy naší rasy a našeho místa žijí skrze nás.“* (MAIR in FREEDMAN, COMBS, 2009, s. 52.)

I naši vlastní identitu tvoří příběhy, protože obsahují informace, které nás nejen informují, ale i formují. Práci s příběhem se zabývá mnoho různých terapeutických i sociálních směrů, jako např. narativní psychoterapie, biblioterapie – hagioterapie, pohádkoterapie; pracují s tím, že se příběh vypráví, poslouchá nebo píše. Tato práce je věnovaná převážně příběhu používanému v rámci primární prevence a faktorům, které přispívají k efektivnímu využití příběhu pro prevenci sexuálního zneužívání dětí mladšího školního věku.

Práce s příběhem je zásadní, neboť se objevuje nejen v sociální práci nebo psychoterapii, ale také v běžném denním životě rodiny. Dítě se tím, že se naučí mluvit a rozumět dostává k rodinným mýtům, které nabízejí výklad světa specifický pro danou rodinu. Rodinné mýty se tradují a pomáhají nám nalézt smysl, kontinuitu i vlastní identitu. Je však důležité věnovat se i způsobu, jakým se rodinné mýty tradují, a metodě, jakou lze vyprávět příběh tak, aby děti nepoškodil.

6.1 Mezery v rolích

Abychom mohli porozumět práci s příběhem, musíme se zde věnovat konceptu tzv. mezer v rolích. Tento termín zavádí Albert Pesso ve své teorii psychoterapeutické metody Pesso-Boyden psychomotor.

Předpokládá, že všichni lidé mají vrozenou schopnost rozpoznávat existenci různých kategorií příbuzných, jako jsou například matky, otcové, sourozenci, prarodiče, manželé a manželky atp., a rozumět tomu, co každá z rolí obnáší v rámci rodinného systému. Připravenost být součástí sociální struktury nám pak pomáhá porozumět realitě tak, jak se s ní postupně setkáváme v okolním světě. Dítě velmi brzy „ví“, jak má vypadat kompletní rodinná síť, a umí vycítit, kde by měla existovat organická celistvost. Jestliže někde někdo chybí nebo selhává ve své roli, dítě zcela nevědomě zaplní tuto „mezeru“ částí sebe, což pak má důsledky pro jeho vlastní život. Začíná se totiž emočně starat o druhé dříve, než jsou naplněny jeho základní vývojové potřeby (PESSO, 1973). Dospělý mají dítě chránit a naplňovat jeho potřeby, vždy je problém, když se role obrátí a děti jsou využívány pro nasycení potřeb dospělých, a to zejména těch sexuálních.

Podle Pessa existuje pět základních vývojových potřeb, které musí být naplněny v interakci v určitý čas a se správnými pečujícími osobami. Dělení základních potřeb se u jednotlivých autorů liší, pro účely této práce uvádím základní dětské potřeby dle Pessa:

1. potřeba místa – pocit, že máme právo na existenci, že někam patříme,
deficit: hluboká vnitřní nejistota, pocit, že jsme z „jiné planety“;
2. potřeba sycení – dostatek jídla, ale také lásky, něhy a pozornosti,
deficit: pocit prázdnoty a trvalého nedostatku;
3. potřeba podpory – zážitek, že se mohu o někoho opřít, že mě někdo vede dobrým směrem,
deficit: příliš brzy „stát na svých nohou“ má paradoxně v dospělosti za důsledek pocitu nejistoty a nebezpečí, neschopnost rozhodovat se sám za sebe;

4. potřeba ochrany – zážitek, že nás někdo chrání před nebezpečnými vlivy vnějšího světa, prožitek vlastní ceny, deficit: pocity bezmoci, citlivosti, zranitelnosti, strachu a úzkosti neschopnost rozeznávat míru rizika;
5. potřeba limitů – vytyčování správných a bezpečných mezí, vztek a zuřivost jsou přijímány s porozuměním, ale nejsou všemocné, dítě se neztrácí ve své vlastní iluzorní velikosti, sexualita a její projevy jsou vítány, ale jasně definovány pravidly a hranicemi (PESSO,1994).

Tyto potřeby musí být nejprve uspokojeny doslovně a konkrétně, ve starším věku dítěte pak symbolicky. Teprve když je toto internalizováno, člověk může být v dospělosti autonomní bytostí, která si dovede své potřeby uspokojit sama (VANČUROVÁ in BAŠTECKÁ, 2009).

Pokud tyto potřeby naplněny nejsou, neztrácejí se, ale jejich deficit hluboce ovlivňuje naše vnímání a chování. V dospělosti si tak vybíráme situace, kontexty a postavy, které se jeví, jako by mohly naše potřeby dodatečně uspokojit. Frustrace z tohoto „nenaplnění“ pak často například vede ke hlubokým a komplikovaným potížím v párovém soužití.

Následky deprivace, tedy nenaplnění základních dětských vývojových potřeb, a následky traumatu jsou témata důsledně klinicky zkoumaná a teoreticky zpracovávaná. Pro prevenci sexuálního zneužívání je důležitý právě koncept mezer v rolích, který je specifický pro PBSP terapii, protože zdůrazňuje, jak důležité je, aby rodiče nevyprávěli dětem moc brzy příběhy o nespravedlnosti a mezerách v rolích, o traumatech, které zažila jejich rodina nebo kultura, a aby za sebe pečující osoby přijaly zodpovědnost a plnily role, které mají v rámci rodinného systému (PESSO, 1994).

Děti se již od úplného dětství snaží převzít zodpovědnost za druhé, kteří buď nějakým způsobem strádají, tedy mají nějakou vlastní

nenaplněnou základní potřebu, nebo mají někde tzv. mezeru v rolích. Když se například rodiče dítěte rozejdou a jeden z nich zůstane opuštěný, dítě může nevědomě převzít zodpovědnost za to starat se o něj, jako kdyby bylo v roli partnera. Holandský psychiatr Lowijs Perquin akcentuje, že i když se tyto děti pak mohou zdát silné, soběstačné a navzdory svému věku vyspělé a nezávislé, slyší tyto příběhy o nespravedlnosti mnohem dříve, než mají v sobě vyvinutou potřebnou vyzrálou, aby tyto informace dokázaly zpracovat. Tento silný postoj, které dítě navenek má, pak v rodičích vzbuzuje kolísání emocí v přístupu k dítěti, a to od ocenění, vděku až po emoční využívání a zanedbávání dětských potřeb (PERQUIN, 1994).

Americká psychologička Janet Woititz v této souvislosti zdůrazňuje, že toto vnáší spoustu otázek týkajících se intimity a vztahovosti, které také souvisí s problematikou hranic a zneužívání, jako např.: Koho bolest jsem cítil? Svou, nebo své matky? Kde končím a někdo jiný začíná? Na jaké soukromí mám právo? Které věci patří jen mně? Jak se projevuje vhodné a nevhodné chování? Jak poznám, že narušuji práva a hranice někoho druhého? „*Existuje spousta nejasností ohledně toho, co je intimita a co je narušení hranic.*“ (WOITITZ, 1993, s. 39.)

Abychom mohli vytvořit příručku, která je pro děti mladšího školního věku vhodná a nepoškozuje je, musíme se podívat na tento fenomén více do hloubky. Pokud totiž dítě slyší příběhy o nespravedlnosti, úmrtí nebo selhání určitých rolí, ihned se na nevědomé úrovni snaží příběh napravit tím, že si představuje samo sebe, jak situaci léčí, spravuje nebo něco slabé a smutné osobě v příběhu vynahrazuje, což se odborně nazývá, že vytváří tzv. správný protitvar. Tělo tak může zažívat situace, ve kterých se nikdy reálně neocitlo, protože jazyk a jednotlivá slova nám umožňují reagovat na věci, které nemáme reálně přímo před sebou. Sociologové Peter Berger a Thomas Luckmann, kteří se zabývají sociální konstrukcí reality, už v roce 1966 ve svém díle tvrdí: „*Každodenní život je, více než cokoli jiného, život s jazykem a prostřednictvím jazyka, který sdílím. (...)*

Jazyk se tudíž může stát objektivním úložištěm velkého množství významů a zkušeností, které se pak mohou uchovávat v čase a přenášet do následujících generací (...). Díky své schopnosti překročit ‚tady a teď‘ překlenuje jazyk různé zóny uvnitř reality každodenního života a spojuje je do smysluplného celku (...). Jazyk dokáže ‚zpřítomnit‘ řadu objektů, které nejsou prostorově, časově ani sociálně přítomny ‚tady a teď‘ (...). Prostřednictvím jazyka může být v libovolném okamžiku vyvolán celý svět.“ (BERGER, LUCKMANN, 1966, str. 37.)

Naše tělo reaguje na všechny příběhy, které slyší, a má svou vlastní paměť, díky které si tuto reakci zapamatuje, i když se děje jen uvnitř osobnosti a často na nevědomé úrovni. Proto je nutné si při práci s příběhem uvědomit tu velikou moc, kterou máme, protože slovo vyvolá představu a ta pak tělesnou reakci. Tím můžeme děti, pozitivně i negativně, velmi ovlivnit.

Snaha činit spravedlnost a dělat věci kompletními, vybalancovávat je a vyplňovat, je vrozená a imanentní touha v každém z nás, která dává životu řád a smysl. Když vidíme, že jsou věci úplné, kompletní a správné, přináší nám to úlevu. Pessoa tvrdí, že základními motivacemi většiny lidského chování je:

- práce – úsilí, které vede k přežití jedince
- láska – úsilí, které vede k přežití druhých
- spravedlnost – úsilí konat věci správně a spravedlivě ve světě, kde je pořádek a smysl.

Téma této geneticky dané motivace konat spravedlnost a prosazovat správnost úzce souvisí s tím, kdy přijímáme a kdy vydáváme. Dokud se dítě vyvíjí, mělo by se soustředit hlavně na to, co od druhých přijímá, aby se mohlo zdravě a správně rozvíjet a mohlo se pak stát produktivním jedincem. Když dozrajeme do stadia, kdy se můžeme reprodukovat, začne se naše tělo i psychika soustředit na to, co může druhým

poskytnout, aby se další mohli stát úspěšnými a produktivními. Pokud se v dětství snažíme nastolit pro druhé spravedlnost a pečovat o ně, soustředíme se příliš brzy na emoční výdaj. Důsledkem je, že nemůžeme přijímat, co bychom my sami ke zdravému vývoji potřebovali, a naše základní dětské potřeby tak zůstávají nenaplněné.

Když děti takovéto příběhy slyší, nejsou z toho jen frustrované nebo vystrašené, ale jsou nevědomě motivované postavy v příběhu zachránit, čímž vzniká silná emoční i tělesná reakce. Pessó mluví i o tzv. mesiášském genu, který v nás aktivuje impulz v těchto představách vystupovat jako zachránce a hrdina. Pokud však děti slyší těchto příběhů více ve velmi raném věku, může se stát, že dítě získá pocit, že nemá jasné limity a hranice a jeho sexualita a agrese se příliš uvolní. Pessó mluví zejména o období do deseti let, což je přesně období mladšího školního věku, kdy ještě v mozku není vyvinutý prefrontální kortex (PESSO, 2010). Hranici deseti let také využívají různé instituce, které vypovídají o historických traumatech, např. muzeum holocaustu v Jeruzalémě (Yad Vashem, 2015).

Dostáváme se tedy ke dvěma energetickým systémům, které ve svém díle pojmenoval i Sigmund Freud. Dvě elementární síly, které jsou hlavním zdrojem našeho chování, které nás vedou k úspěšnému zachování života jsou:

- agrese – ničivá síla
- sexualita – tvořivá síla (VRTBOVSKÁ, 2009).

V průběhu našeho vývoje musí být tyto síly efektivně rozpoznány a adekvátně limitovány ve vztahu s kompetentními pečujícími rodiči. Pokud se jedinec vyvíjel správně, jsou tyto dvě síly adekvátně modulovány a pozitivně využívány jako životní motivace. Pokud není vytvořen správný protitvar, zažijeme trauma, slyšíme příliš brzy příběhy o nespravedlnosti nebo v dětství vydáváme více směrem k ostatním, než

přijímáme, a stane se, že tyto dvě síly přestanou být ukotvené a tím se stanou nebezpečnými a ohrožujícími. Lidská psychika nás pomocí systémových obran povětšinou chrání před emočními výkyvy, které by skončily katastrofou, jako např. vraždou nebo znásilněním. Nabízí nám tedy několik různých automatických intervencí, které nás chrání před tím, abychom nad sebou ztratili kontrolu. O těchto mechanismech mluví i představitel humanistické psychologie Abraham Maslow, který ve svém díle mimo jiné tvrdí, že potlačení silných impulzů může vést k pocitu, že se člověk rozpadne na kusy, exploduje, že bude zahlcen vlastními impulzy. „*Teoreticky si dítě může spontánně vytvořit odmítavé postoje k vlastním impulzům a potom se před nimi různým způsobem chránit. Je-li to pravda, nemusí být společnost jedinou represivní silou. Mohou existovat také intrapsychické potlačující a ovládající síly.*“ (MASLOW, 2014, s. 248.) Těmi jsou:

- deprese – tendence snížit veškerou energii v těle
- disociace – tendence odstříhnout se od vlastního prožívání
- vyhýbání se dokončování a kompletování věcí – snaha vyhýbat se velkým emocím
- retroflexe – obrácení agrese proti sobě (PESSO, 1999).

Vyplňování mezer v rolích skrze vyprávěné příběhy má tedy na děti velmi závažný vliv. Tento fakt má také, dle amerického psychologa Roberta Firestonea, v dospělosti za následek pocit osamělosti, omnipotence a neschopnost přijímat pomoc nebo péči (FIRESTONE, 2009). Příběhy o nespravedlnosti také ovlivňují naši perspektivu, se kterou se budeme dívat na svět, a mají tak přímou souvislost s tím, jak vnímáme svět v přítomnosti. Narativní metafora říká, že lidé žijí svůj život podle příběhů a ty život formují a dávají mu řád (WHITE in FREEDMAN, COMBS, 2009), stejně tak nám i propůjčují slovník, který

pak utváří naši realitu a díky němu rozumíme svým prožitkům i okolnímu světu (GOOLISHIAN in FREEDMAN, COMBS, 2009).

Na druhou stranu je velmi důležité děti připravit na svět reálný a ne smyšlený. *„Rodiče, kteří svým dětem říkají, že jim se nikdy nemůže nic takového stát, nemluví tak docela pravdu. Je to způsob, jak dítě uklidnit, ale na zvládnání obtížných situací ho rodiče nepřipravují.“* (BACUS, 2007, s. 101.) To ve svém díle zdůrazňuje i rakousko-americký psychoanalytik Bruno Bettelheim: *„Dominantní kultura by ráda předstírala, především pokud se to týká dětí, že temná stránka lidské bytosti neexistuje, a vtouká nám do hlavy víru ve všeobjímající pozitivismus. Pohádky však dětem rozmanitým způsobem sdělují, že překážky na cestě životem jsou jeho neoddelitelnou součástí – když se jim však někdo nevyhýbá a vytrvale čelí neočekávané a často nespravedlivé nepřízni osudu, nakonec zvládne všechny úkoly a dojde šťastného konce. Současné příběhy pro malé děti se snaží vyhnout především těmto existenciálním tématům či problémům, ačkoli jsou zásadními okamžiky života nás všech. Dítě především potřebuje dostat v symbolické formě poučení o tom, jak se v takových situacích zachovat a bezpečně jejich úskalí projít do věku zralosti. ‚Bezpečné‘ příběhy neobsahují ani smrt, ani stárnutí, limity naší existence, ani přání věčného života. Pohádky, naproti tomu, konfrontují děti se základními predispozicemi člověka a jeho života.“* (BETTLEHEIM, 1976, str. 7.)

Otázkou tedy je, jakým způsobem připravit dítě na svět reálný, jak nebýt vůči dítěti hyperprotektivní, což vede k tomu, že dítě není připraveno poradit si se situacemi, které se mu mohou přihodit. Dítě je tak udržováno v závislosti na dospělém a neumí si bez něj samo poradit, neboť se nenaučilo spoléhat na vlastní zdroje (VANÍČKOVÁ, PROVAZNÍK, HADJ-MOUSSOVÁ, 1997). Strach není něco, co bychom měli u dětí úplně vymýt. Strach je normální emoční reakce vyvolaná potenciální hrozbou a právě pocit strachu nás také chrání před

nebezpečím, neměl by ale dítě zcela zaplavit a tím ho i neurologicky ovlivnit (BACUS, 2007).

Zároveň je důležité dítě přípravou na možné situace a vyprávěním příběhů nepoškozovat a nezatěžovat. „*Je normální informovat dítě o určitých nebezpečích a pomáhat mu se jim bránit. Pokud se jich však dítě začne bát tak, že nebude moci klidně spát, a začne být přehnaně bázlivé v každodenním životě, je dobré intenzitu jeho strachu zmírnit.*“ (BACUS, 2007, s. 58.) V následujícím textu se věnuji tomu, jakým způsobem s příběhem pracovat v oblasti primární prevence, aniž by pověřený rodič či pracovník vzbuzoval obavy, zastrášoval, vyhrožoval, vzbuzoval lítost nebo jinak s dítětem manipuloval. Snažím se postihnout, jak s dítětem hovořit o životě pravdivě a zároveň adekvátně jeho věku.

6.2 Narativ příručky

U primární prevence je velmi důležité dítěti pro pochopení sdělovat příklady v příbězích a číst kvalitní, opravdové pohádky. Dítě potřebuje obrázkovou knížku nebo hraný příběh, který umí „nasadit na slyšená slova“. Ty pak nejsou pouhým varováním, ale dostatečným nástrojem ve smyslu prevence. Dítě nemusí mít ve všem zažitou osobní zkušenost, stačí, když slyší příběh jiného dítěte nebo ho vidí na obrázku, jak činnost vykonává (SVOBODA, 2014).

Narativ příručky je velmi specifickou formou příběhu. Podoba a forma příručky vychází z poznatků vývojové psychologie, psychoterapie, sociální práce i pedagogiky, ale přihlíží také k tradici západní literární teorie, která nám může pomoci zamýšlené cíle terminologicky uchopit a přesněji formulovat. Český teatrolog Petr Pavlovský ve svém díle říká, že literatura jako druhový taxon je definována jazykem, tedy řečí. Množina literárních děl v sobě zahrnuje vedle psaných textů i veškerou ústní slovesnost. Rozlišení fixovaného a mluveného textu se ukazuje jako relevantní hledisko pro kompozici příručky, protože typologie řeči

je předmětem dosud neukončených literárněvědných polemik, které v definici literatury oscilují mezi intenzivním a extenzivním přístupem. Intenzivní přístup chápe literaturu pouze jako imaginativní slovesnou tvorbu, zatímco extenzivní pojetí definici rozšiřuje o veškeré mimoumělecké jazykové projevy (publicistika, učebnice, zpravodajství apod.). V obecné rovině jde tedy o oddělení krásné a naukové literatury (PAVLOVSKÝ, 2004).

Při pokusu o žánrové vymezení příručky se ukazuje jako výhodnější přidržen se vymezení na základě funkce: „...každý slovesný projev má v podstatě tři funkce, a to funkci informativní, estetickou a formativní. Záleží jen na tom, jaká je hierarchie těchto funkcí, tj. která funkce má (...) dominantní postavení. (...) Funkcí informativní rozumíme schopnost literárního díla poskytnout určitý okruh sémantických informací o skutečnosti, která je předmětem literární reflexe. Za funkci formativní považujeme vliv literárního díla na formování postojů vnímatele a následně na jeho jednání. Z hlediska literární historie je (...) nejdůležitější funkce estetická, která spočívá ve vytvoření podmínek pro estetický prožitek literatury.“ (PETRŮ, 2000, s. 13.) Text příručky nemá umělecké ambice, zároveň však nemůže zcela rezignovat na funkci estetickou, i proto je má preventivní příručka doplněna ilustracemi. Jinými slovy, estetická funkce, která je dominantní v krásné literatuře, je pro příručku pouze funkcí doplňkovou. Dominantní jsou funkce formativní a informativní.

Přesně formulovaná funkce je základní metodologickou podmínkou pro hodnocení příručky. René Wellek a Austin Warren ve svém základním díle, Teorii literatury, shrnují mimo jiné historii tázání se po funkci literatury od Platóna až do první poloviny minulého století. Rozmanitost jednotlivých přístupů se pokoušejí smířit poukazem na to, že je důležité, vůči komu je funkce vztažena. „Mezi podstatou, funkcí a hodnocením literatury musí nezbytně existovat těsná korelace. Použití nějaké věci – její obvyklé, nejodbornější nebo nejsprávnější užití – musí

být takové, pro něž je svou podstatou (či strukturou) určena. Podstata věci je v možnosti tím, co je ve skutečnosti její funkcí. Je tím, co může učinit; může učinit a měla by učinit to, čím je.“ (WELLEK, WARREN, 1996, s. 341.) V případě dětské literatury je funkce informativní a formativní často dominantní a funkce estetická je až druhořadá.

Preventivní příručka může splnit svůj účel pouze tehdy, bude-li poskytovat dostatečně jasné a přesně vymezené hranice interpretace. Literární komunikace se odehrává na horizontální ose mezi autorem, textem a recipientem. V našem případě však ještě musíme přidat komunikaci mezi tím, kdo text čte, a tím, kdo ho poslouchá. Vlastní literární text je relativně autonomní objekt, který nabývá významu až právě procesem čtení.

Rozumíme-li pojmem interpretace pojmenování smyslu textu, pak na rozdíl od uměleckých textů, které bývají často charakterizovány jako polysémantické, příručka musí být záměrně jednovýznamová a neměla by připouštět jiné možnosti výkladu. Příručka je zamýšlena jako text, který čte rodič dítěti, a zároveň jako pobídka k rozpravě, která je vlastně metatextem. Jedná se tedy o zvláštní případ čtení, které realizují dva recipienti – dítě a dospělý a které k prostému čtení přidává okamžitou reflexi přečteného. Vyprávění je ze své podstaty komunikační proces a v případě příručky se samo vyprávění stává předmětem dalšího vyprávění, je to komunikace o komunikaci. Předepsané otázky, které jsou součástí textu, tedy slouží nejen ke korekci případného studu či komunikačních bariér, ale i k zajištění nutné monosémantičnosti a otevření možností budoucího chování dítěte. „*Pokaždé, když položíme otázku, vytváříme potenciální verzi života.*“ (EPSTON in FREEDMAN, COMBS, 2009, s. 133.)

Francouzsko-bulharský filozof a literární teoretik Tzvetan Todorov si v úvodu studie aristotelovsky nazvané *Poetika prózy* klade tuto otázku: „*Čteme knihu. Rádi bychom o ní hovořili. Jaký druh faktů tu můžeme sledovat, jaký typ otázek bude vyvolán k životu?*“ (Todorov, 2000, s.

23.) Jako odpověď uvádí čtyři kvalitativně rozdílné okruhy problémů, které mi posloužily jako vodítko pro formulování doprovodných otázek. Za prvé to je sémantický aspekt, tedy vlastní význam textu (o čem to je). Za druhé to jsou použité stylistické jazykové prostředky, které Todorov označuje jako rejstříky promluvy (tím, jak postava mluví, člověk odvodí, jaká ta postava je). Za třetí to je takzvaný „verbální aspekt“, který můžeme zjednodušeně chápat jako (re)konstrukci fikčního světa (z verbálního aspektu mluvy se dá pak i pochopit, v čem postavy z příběhu žijí, v mé příručce např. vyrůstají v rodině, chodí do školy, na kroužky, mají kamarády, prarodiče, psa atd.). A konečně za čtvrté je to syntaktický aspekt, který vystihuje, je-li text strukturován na základě časově příčinné souvislosti nebo jsou-li obsažená témata uspořádána podle jiných kritérií (v příručce je to rámcové vyprávění, které je pak kauzálně chronologické a obsahuje doplňující otázky).

U čtení příručky je vhodné dodržovat určité principy (podrobněji se jim věnuji v následující kapitole), jako je např. navození klidné a přátelské atmosféry, kde se nevyskytuje netrpělivost, nadřazenost, mentorování, přednášení, strašení, časový stres, formálnost, chladnost, ale naopak tam vládne zájem o názor a pocity dítěte, otevřenost, upřímnost a atmosféra bez tlaku. Příručka má za cíl předání některých nutných informací, ale míru, do jaké hloubky pak chce dítě téma dále rozebírat nebo si dál s rodičem povídat, si může určit samo.

7. Jak vést s dětmi mladšího školního věku (6–9 let) rozhovor o sexuálním zneužívání

Preventivní příručka, kterou jsem k této rigorózní práci vytvořila, není určena k pouhému předčítání, ale svou formou vybízí rodiče a dítě k neustálému dialogu o předkládané problematice. Interaktivní pojetí příručky a zvolená grafická úprava usnadňují rodičům navázat s dítětem rozhovor, který by měl sledovat dva cíle. Prvním z nich je otevřít vzájemnou komunikaci, podpořit vztah s dítětem, dodat mu sebedůvěru a ujistit ho, že jsem tu jako rodič pro něj a že jsem ochotný ho vyslechnout a pomoci mu, aniž bych ho soudil. Druhým cílem je dát dítěti informace, reálné možnosti a strategie, jak efektivně řešit konkrétní náročné situace. Je nutné příručku číst v kuse během jednoho sezení, je přímo přizpůsobená dětem mladšího školního věku, aby neměly potíže s udržením pozornosti. Při vlastní práci s příručkou je vhodné přidržet se následujících osmi doporučení:

7.1 Vytvořte bezpečné prostředí pro práci s příručkou

Otevřít téma sexuálního zneužívání je velmi těžké nejen pro dítě, ale také pro dospělého, proto je nanejvýš důležité vytvořit prostředí, ve kterém se oba budou cítit bezpečně. Z mnoha možností se nabízí například společné čtení před spaním, pokud je ložnice tím místem, kde můžete být sami a v čase, kdy nebudete ničím jiným rušeni a nebudete muset spěchat. Nikdy nemluvte o tématu sexuálního zneužívání před kýmkoli, komu zcela nedůvěřujete, ani před lidmi, kteří by mohli zneužívání páchat, a to včetně dalších osob v rámci rodinného kruhu.

Ujistěte dítě, že může říct cokoli, co ho k textu napadne a že za žádnou svou myšlenku nebude potrestáno. Je velmi důležité vytvářet během konverzace atmosféru, ve které může dítě přijít s jakýmkoli pocitem, myšlenkou nebo zážitkem. Je nutné dítě nesoudit, nehodnotit, důvěřovat mu a ujišťovat je, že všechny jeho pocity jsou v pořádku.

Stejně tak byste měli důvěřovat i sami sobě v tom, že si poradíte s jakýmkoli tématem, které se během rozhovoru otevře. Dítě má vrozenou schopnost číst ve tváři rodiče jeho emoce, a proto pozná, když znervózníte, když zažíváte stud, když jste unaveni nebo když se cítíte nekompetentně. Pokuste se témata obsažená v příručce vlastní iniciativou nezlehčovat ani nezveličovat. Dítě bude otevřené a klidné stejně tak, jak dokážete být v této situaci vy (JACKSON, 2013).

Dítě, které je sebevědomé a zná svá práva, je méně náchylné k sexuálnímu zneužití, tvrdí dětská terapeutka Violet Oaklander. Také z tohoto důvodu naslouchejte, oceňujte a přijímejte pocity dítěte, abyste posilovali jeho sebevědomění a sebehodnotu (OAKLANDER, 2010). I když může znít jako samozřejmost, že by rodiče měli naučit děti znát svou cenu, důvěřovat svým pocitům a vlastní intuici, naučit se důstojnosti a respektu k sobě samým, umět rozlišit a vyhodnotit různé situace a umět se za sebe i za druhé postavit, musíme si uvědomit, že aby to mohli rodiče dětem předat, musí se tyto věci nejdříve sami naučit (PONĚŠICKÝ, 2006). Příručka by měla být pomůckou a inspirací pro rodiče, kterým mohlo takovéto vzdělání chybět, a je tak pro ně citlivým tématem, které nedokáží sami uchopit.

7.2 Vysvětlete dítěti, které části těla jsou intimní

Je velmi důležité, aby dítě mladšího školního věku (6–9 let) umělo správně pojmenovat pohlavní orgány, tedy vulvu a penis. Znalost této části anatomické terminologie je věkově zcela adekvátní a současně pomáhá předcházet nedorozuměním a nejasnostem souvisejícím s nevhodnými doteky.

Jakkoli by se mohlo zdát, že jde o banální konstatování, není jeho dodržování vůbec samozřejmé. Řada omylů se, bohužel, vyskytuje i v odborné literatuře. Pro ilustraci je možné uvést následující citaci: „*Opatrovník tě může požádat, aby ses na chvíli svlékla a dovolila mu,*

aby se podíval na tvou dělohu.“ (ADAMSOVÁ, FAYOVÁ, 1997, s. 43.)
V uvedené větě najdeme hned několik zásadních pochybení: strašení (popis situace), vytváření predikcí o konkrétní postavě (opatrovník) a nesprávné užívání anatomických pojmenování (děloha – vulva).

Je důležité v prevenci konkrétně a adekvátně pojmenovat, co jsou intimní partie, abychom vůbec mohli dětem definovat, co vlastně sexuální zneužívání je. To pak pomůže nejen v rámci primární prevence, kdy dítě může lépe vyhodnotit případné nebezpečí, ale i v rámci terciární prevence, protože tak mohou některé děti zpětně zjistit, že se jim něco takového stalo, a dokáží situaci lépe pojmenovat a porozumět prožitému zážitku, a navíc získat i adekvátní pomoc a následnou péči.

7.3 Vysvětlete dítěti, které doteky jsou nevhodné

Chápání intimity, míra nahoty i četnost a způsob doteků jsou v každé rodině specifické, vždy však platí pravidlo, že děti mladšího školního věku se nikdo nesmí dotýkat na intimních částech těla (výjimkou jsou samozřejmě ony samy, v odůvodněných případech rovněž lékaři). Toto kategorické tvrzení vychází z předpokladu, že hovoříme o dětech, které nepotřebují pomoc dospělého s osobní hygienou, protože se vyvíjejí adekvátně věku a nejsou fyzicky či psychicky znevýhodněny.

Dítě musí umět pojmenovat své intimní partie, aby dokázalo bezpečně rozpoznat, které doteky jsou nevhodné. Znalost vlastního těla ve vztahu k obecně přijímaným normám chování je pro dítě jediným nástrojem, jak odhalit hrozící nebezpečí. Dítě nemůže spolehlivě posoudit důvěryhodnost člověka, vždyť i dospělí si často vytvářejí mylný úsudek o svém okolí. Pachatelé sexuálního zneužívání nemají jednotný profil či společné znaky, které lze detekovat. *„Děti mohou důvěřovat nebo nedůvěřovat lidem z důvodů, které nemusí mít nic společného s tím, do jaké míry je ten či onen člověk důvěryhodný. Mohou se někoho bát,*

protože vypadá prostě jinak, nebo mohou někomu důvěřovat, protože jim kupuje sladkosti. Děti, které přesně vědí, před čím se mají mít na pozoru a jak mají žádat o pomoc, budou určitě méně bázlivé.“ (ADAMSOVÁ, FAYOVÁ, 1997, s. 33.)

Domnívám se, že děti nemůžeme varovat před konkrétními lidmi, musíme je varovat před specifickými projevy chování, které pro ně mohou být ohrožující. Jedním z hlavních cílů primární prevence sexuálního zneužívání je vybavit děti dostatečnou znalostí, aby se zvýšila jejich šance poznat, které doteky jsou nevhodné. Samozřejmě však takovým způsobem, abychom se vyvarovali již zmiňovaného fenoménu tzv. mezer v rolích, proto v příručce není nikdy znázorněno ubližování dítěti, dítě osamocené, bez rodičů, bez pomoci, zraněné atd., ale naopak kladu důraz na posílení jeho sebeúcty, sebevědomí, kompetencí a vlastní síly.

7.4 Naučte děti, jak se asertivně bránit a kam se obrátit o pomoc

Primární prevence by měla dětem poskytnout spolehlivé informace a praktické strategie, jak se účinně bránit v rizikových situacích. *„Všechny studie ukázaly, že jedinou skutečně účinnou taktikou, kterou se může dítě bránit, je křičet. Ale ne všechny děti se odváží křičet, zvláště když jsou nespělé a zdvořilé.“ (BACUS, 2007, s. 100.)* I z toho důvodu je třeba křik cvičit. Můžete dítě požádat, aby zakřičelo „Ne!“, jak nejhlasitěji dovede, a v případě potřeby ho vybídnout k dalším pokusům (viz interaktivní otázky v preventivní příručce).

Velmi důležité je také dále rozšiřovat síť spolehlivých dospělých, na které se může dítě kdykoli obrátit. Policejní psychologka Ludmila Čírtková zastává názor, že ohroženější jsou děti z nekompletních či nestabilních rodin, kde dětem chybí bezpečné stabilní zázemí. Příkladá důležitost vztahu mezi dítětem a rodiči, protože zranitelnější vůči

predátorům je právě to dítě, kterému chybí emocionální náklonnost, pozornost rodičů a jejich láska (ČÍRTKOVÁ, 2013). Vhodné je rozšířit síť spolehlivých dospělých i do širší rodiny, do řad učitelů nebo vedoucích kroužků.

Spolu s osvojením základů slovní i fyzické obrany je pro dítě nepostradatelná právě následná pomoc. Příručka proto na dítě opakovaně apeluje, aby se svěřilo nějakému důvěryhodnému dospělému v případě, kdyby se jej někdo pokusil na intimních partiích dotýkat. Pokud by se snad dítě setkalo s nedůvěrou nebo pokud ve svém okolí nemá žádného dospělého, kterému by se mohlo svěřit, může se obrátit třeba na policii nebo na Linku bezpečí.

7.5 Vysvětlete dítěti, že existují špatná tajemství

Zneuživatelé často po dítěti vyžadují slib, že všechno, co se mezi ním a dítětem stalo či stane, musí zůstat tajemstvím (LEVINE, KLINEOVÁ, 2014). Objasněte dítěti, že na něm nikdo nesmí chtít, aby zachovalo mlčení o jakémkoliv dotyku, který jej tíží nebo izoluje od rodiny. Dítě je třeba poučit, že se musí co nejdříve svěřit nějakému dospělému, kterému důvěřuje. Dítě by neměl svazovat strach, že se dopouští žalování nebo že nedodrží daný slib.

Poněšický zdůrazňuje, že v některých případech dítě zachovává tajemství samo, aby udrželo vlastní duševní rovnováhu. Dítě se tak pomocí disociace snaží vytěsnit traumatickou událost ze svého každodenního vědomého života (PONĚŠICKÝ, 2004).

Z praxe jsou známy případy, kdy si pachatelé sexuálního zneužívání nejdříve u dítěte ověřují, zda vyzradí něco, co mu svěřil, jak je informované o vhodném a nevhodném dotyku nebo jaké má povědomí o vlastních právech a bezpečnosti. Zneuživatelé si nezdědka vybírají děti, u nichž mají pocit, že nepředstavují velké riziko vyzrazení (HOBSON, 2012). Jakkoliv není možné zaručit, že se dítě neocitne v potenciálně

ohrožující situaci, mohou tyto konkrétní kroky snížit nebezpečí, že situace ke zneužívání nakonec progreduje.

Situací a scénářů, do kterých se dítě může nechat vlákat, je mnoho a predátoři mohou neustále vymýšlet nové a rafinovanější, takže samozřejmě nelze dítě připravit na všechny. Co však lze, je posílit sebevědomí dítěte, podpořit jeho vnitřní bod kontroly a zvýšit jeho samostatnost. I dobře vychované dítě by mělo být informované o tom, že by nemělo poslouchat cizího člověka jen proto, že je dospělý. Je zapotřebí v dítěti pěstovat nejen nedůvěru vůči cizím lidem, ale i zdravou důvěru v sebe. Podporovat je v postoji, že se může vymezit i proti dospělým, že nemusí vždy vyhovět.

Při práci s preventivní příručkou je také mimořádně důležité nenechat se vlákat do pastí nabídkou, že vám dítě svěřít tajemství, pokud přislíbíte, že ho nikomu neprozradíte. Dítě tak vykazuje tendenci opakovat s vámi svou vlastní koalici se zneužívatelem. V takovém případě nabídněte dítěti, že informaci nezneužijete, ale že ji s jeho vědomím můžete použít pro další řešení situace (LUCKÁ, KOBRLE in VODÁČKOVÁ, 2002).

7.6 Zeptejte se dětí přímo, jestli se jich někdo nevhodně dotýkal

Podstata primární prevence je sice většinou reaktivní a pracuje často s podněty, které iniciuje samo dítě, v našem případě je však namístě položit přímou otázku. V okamžiku, kdy je již vytvořeno a ustáleno bezpečné prostředí, kdy je posílena vzájemná důvěra a kdy dítě nabylo znalost, co jsou intimní partie, se dospělý může dítěte zeptat na jeho zkušenosti s probíraným tématem. Dospělý by měl zjistit, jestli se dítěte někdo někdy nevhodně dotýkal. Je vhodné mít na zřeteli, že otázka musí být položena vlídným způsobem, přesto však přímo, jasně a konkrétně.

Intimní části těla by měly být i v této otázce nazývány anatomicky správně, aby nevznikl dojem, že představují jakési tabu nebo že je nevhodné o nich mluvit. Současně tak zabráníme terminologickému nedorozumění, minimalizujeme rozpaky a dětem dáme možnost říci si adekvátně o případnou pomoc (ADAMSOVÁ, FAYOVÁ, 1997).

Sexuální zneužívání nemusí mít v danou chvíli pro dítě jednoznačně negativní kontext, takže s nedostatečně specifikovanými dotazy typu „Ublížil ti někdo?“ nebo „Dotknul se tě někdy někdo špatným způsobem?“ si nemusí svou zkušenost spojit. Je vhodné ptát se velmi konkrétně a bez emočního zabarvení, aby dítě přesně vědělo, na co se ptáme, protože z příručky již dostalo jasnou informaci, které chování je v pořádku a které ne.

7.7 Pokud dítě řekne, že má zkušenost s nevhodnými doteky

Pokud se vám během čtení příručky dítě svěří, že má s nevhodnými doteky zkušenost, je nutné s dítětem dále mluvit, a zároveň se vyhnout vzteku, výčitkám či odsuzování. Nejlépe je dítě ujistit: „Jsem rád/a, že jsi mi to řekl/a. Ať se stalo cokoli, nebyla to tvoje vina! Je mi líto, že se ti to stalo. Jsem rozzlobený/á, ale ne na tebe. Neboj se, udělám všechno pro to, abys už byl/a v bezpečí“.

Dozvíte-li se něco, co vás rozčílí, pokuste se svůj vztek neventilovat. Hrozí totiž nebezpečí, že dítě váš hněv vztáhne na sebe a utvrdí se tak v představě, že je lepší se nikomu nesvěřovat. Právě takovou manipulaci používá i mnoho agresorů. Namluví dítěti, že pokud o obtěžování někomu řekne, budou se na něj rodiče zlobit a už ho nebudou mít rádi.

Svěří-li se během čtení příručky dítě s problémem, který s pojednávanou tematikou nesouvisí, je důležité nebrat starosti dítěte na lehkou váhu a pomoci s jejich řešením. Dítě si tak třeba ověřuje a zkouší, jestli vám může důvěřovat i ve vážnějších věcech. Řekne-li naopak něco šokujícího, neobviňujte ho, že si vymýšlí a přehání,

neptejte se, je-li si jisté, že se to takhle stalo. Důvěra je v tuto chvíli opravdu klíčová a je nezbytné dítěti beze zbytku věřit. Nemůžeme očekávat, že budou děti otevřeně mluvit o něčem tak citlivém a tíživém, jako je sexuální útok, když budou mít pochyby o tom, jestli jim budete ochotni věřit. Pokud dítě, které se svěřilo s bolestným či nepříjemným zážitkem, cítí ze strany dospělého pochyby, dojde k druhotné traumatizaci a dítě se může zcela uzavřít do sebe.

V návaznosti na skutečnosti odkryté během rozhovoru je nutné podniknout kroky, které ochrání dítě před dalším zneužíváním nebo před trestem za prolomení mlčení. Současně je nutné chránit před pachatelem sexuální agrese případné další oběti. Pokud v průběhu primární prevence, kdy pracujeme s příběhem a jeho prostřednictvím otvíráme dialog s dítětem, zjistíme podezření na sexuální zneužívání, ukládá nám zákon ohlašovací povinnost. Sociálně právní ochranu dětí specifikuje zákon č. 359/1999 Sb., který mimo jiné upravuje zajištění práva dítěte na život, na příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na ochranu před tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním, nebo vykořisťováním.

Svěří-li se dítě se zkušeností sexuálního zneužívání, měl by dospělý důsledně dodržet pět zásad:

- dítěti vždy věřit
- ujistit dítě, že je velmi dobře, že se svěřilo, a že to, co se stalo, není v ničem jeho vina
- zajistit, aby se dítě s obviněnou osobou dále nesetkávalo
- vyhledat pomoc např. linky krizového centra, které pomůže naplánovat další konkrétní kroky společně s Policí České republiky a Odborem sociálně právní ochrany dětí (OSPOD).

7.8 **Budujte vztah plný důvěry**

Mezi základní nástroje prevence patří jednak komunikace s dítětem jako součást každodenní rutiny, jednak velká míra otevřenosti, aby si dítě mohlo kdykoliv říci o pomoc nebo se svěřit se svým trápením. *„Každý den si se svým dítětem chvíli povídejte. Témata mohou být různá: co dělalo ve škole nebo s kamarády, co ho zajímá, co se děje atd. Můžete začít obvyklou větou ‚Co se ti dnes líbilo? Co se ti nelíbilo?‘ Tato každodenní komunikace je nezbytná.“* (BACUS, 2007, s. 118.)

Pokud vám dítě bude důvěřovat, zvyšuje se šance, že se vám s případnou vážnou situací svěří, protože si již ověřilo, že ho nesoudíte a snažíte se mu pomoci. Neustálá otevřená komunikace vám také poskytne více informací o všem, co dítě momentálně baví nebo trápí, s kým se stýká, když u toho nejste, a jak se cítí. Důkladná znalost dětského světa vám umožní snadněji rozpoznat, objeví-li se cokoli, co vybočuje z běžného chování dítěte. Díky každodennímu rodičovskému zájmu se dítě bude cítit emocionálně podporované a bezpodmínečně přijímané. Děti, které z domova cítí, že nemají dostatek pozornosti, jsou více zranitelné a snadněji podléhají predátorům.

Otázkou je, jestli dítě musí mít s člověkem, který mu informace z příručky předává, blízký vztah a dobře ho znát. Předpokládám, že blízký vztah není pro primární prevenci podmínkou a míra blízkosti může mít své výhody i nevýhody (pro někoho je snazší mluvit s někým z rodiny, pro někoho je jednodušší svěřit se někomu méně zaangażovanému). K čemu se však přikláním, je potřeba kladného vztahu k této osobě, což vidím např. ve vzájemné sympatii, důvěrnosti, otevřenosti sdílet s dospělým pocity, myšlenky a zážitky ze svého života a ochota s dospělým mluvit i jindy než ve vymezenou dobu, která byla dospělým určena. Domnívám se, že faktor upřímně projeveného zájmu o dítě a důvěra v to, že dospělý informace nezneužije, zdrží se soudů a kritiky, je více určující než to, jak moc dítě dospělého zná.

8. Výzkumná sonda

8.1. Cíle a zaměření výzkumné sondy

Nedílnou součástí rigorózní práce je výzkumná sonda, realizovaná v letech 2015 a 2016. Cílem šetření bylo vytvořit, na základě poznatků získaných v rámci tvorby teoretické části práce, příručku sloužící pro primární prevenci sexuálního zneužívání dětí mladšího školního věku, a především ověřit její funkčnost. Vzhledem k cílové populaci preventivní příručky jsem považovala za důležité pracovat v textu s příběhy a dialogicky (text je určen pro práci s dětmi prostřednictvím dialogu s dospělou osobou). V rámci výzkumné sondy jsem zkoumala účinnost „prototypu“ preventivní příručky přímo na dětech mladšího školního věku a jejich rodičích. Dílčí cíle výzkumné sondy lze formulovat následovně: zjistit, co si děti z příručky pamatují, zda je pro ně text srozumitelný, zda udrží pozornost po celou dobu administrace a jak rodiče hodnotí potenciální přínos příručky a její formu. V rámci výzkumné sondy byli participanté – skupina rodičů se svými dětmi – vystaveni administraci příručky dle pokynů a následně byli rodiče vyzváni k účasti na evaluačním dotazníkovém šetření.

Sonda byla zaměřena na věkovou kategorii dětí mladšího školního věku (6–9 let) a na jejich zákonné zástupce (v případě vybrané skupiny participantů jimi byli rodiče). Mezi participanty byly zařazeny děti s tzv. standardním vývojem bez specifických potřeb, pro které je český jazyk mateřským jazykem. Celkový vzorek participantů představuje sedmdesát osob.

Lze konstatovat, že v České republice nejsou příručky týkající se primární prevence sexuálního zneužívání u dětí mladšího školního věku dostupné. Lze se inspirovat například ve Spojených státech, leč témata a zejména způsob podání nejsou automaticky přenositelné na české prostředí, proto považuji za důležité vytvořit příručku zcela nově a

realizovat výzkumnou sondu na populaci dětí v České republice. Existují rozsáhlé publikace týkající se teorie prevence či práce se sexuálně zneužívanými dětmi, nicméně chybí praktické metodické pomůcky pro primární prevenci. Primární prevenci na školách se věnuji dlouhodobě a považuji za důležité věnovat se tématu sexuálního zneužívání dětí mladšího školního věku prostřednictvím teorie i výzkumu.

Cílem výzkumné sondy bylo předložit evaluační výzkum funkčnosti příručky primární prevence – bylo nutné ověřit, zda se v navrženém textu nevyskytují například výrazy, které je obtížné dětem vysvětlit, zda jsou cílové skupině předloženy základní informace týkající se problematiky sexuálního zneužívání. Cílem bylo také zjistit, zda si po měsíční prodlevě děti pamatují důležité informace (co by si děti měly pamatovat, je podrobně popsáno v kapitole Jak vést s dětmi mladšího školního věku rozhovor o sexuálním zneužívání). Dalším cílem, na který byla v rámci evaluačního výzkumu zaměřena pozornost, bylo zjistit, jakým způsobem se s textem příručky pracovalo rodičům – zda jim příručka pomohla otevřít citlivé téma sexuálního zneužívání a zda bylo možné – s její pomocí – s dítětem téma otevřeně probrat.

8.2 Předporozumění zkoumané problematice

Je nutné zmínit, že výsledky a závěrečné interpretace výzkumné sondy mohou být ovlivněny mým přístupem k celému tématu rigorózní práce. Jak uvádí autoři Miles a Huberman: „*Výzkumníci mají svůj vlastní způsob porozumění, svá vlastní přesvědčení, své vlastní konceptuální orientace; i oni jsou členy nějaké konkrétní kultury v konkrétním historickém momentu.*“ (MILES, HUBERMAN, 1994, s. 8.)

Při zpracovávání výzkumné sondy jsem se snažila zachovat objektivitu, lze však uvažovat o tom, že práce může být přesto do jisté míry poznamenána mou angažovaností v tématu samém – několikaletou prací v oblasti primární prevence a také určitou osobní

zinteresaností. V neposlední řadě pramení mé předporozumění z teorií, které zpracovávám v předchozí části práce.

Jsem ovlivněna komplexním výcvikem v Pesso-Boyden psychomotor psychoterapii, v jejímž rámci je teoreticky zpracováváno téma „mezer v rolích“ a jejich negativního vlivu na emoční a osobnostní rozvoj. I na základě vlastní odborné praxe v primární prevenci s dětmi mladšího školního věku usuzuji, že zastrašování a vyhrožování během práce s příběhem vede spíše k tomu, že se dítě před dospělým uzavře a s tématem se nesevře. Též nepodceňuji vliv sebevědomí a vědomí sebehodnoty na schopnost dětí respektovat své vlastní hranice i hranice druhých, umět komunikovat o svých potřebách, říci si o pomoc a odolat nátlaku. Snaha o vytváření bezpečného prostoru pro komunikaci s dítětem, vedení otevřeného rozhovoru bez tlaku a snaha o porozumění unikátnímu světu jednotlivce je jistě ovlivněna i daseinsanalytickým psychoterapeutickým výcvikem, který jsem absolvovala.

8.3. Volba výzkumné metody / metoda sběru dat

Sexuální zneužívání je mimořádně citlivým tématem, které souvisí se soukromým životem participantů, s jejich chováním a prožíváním a nezřídka zasahuje do celé rodiny. V rámci realizace výzkumné sondy jsem se rozhodla přiklonit se k tzv. kvalitativním výzkumným metodám, neboť bylo jejich prostřednictvím možné lépe naplnit cíle výzkumné sondy – porozumět do detailů tomu, jak participanté prožívali proces administrace příručky, jak proces vypadal, s jakými potížemi se participanté potýkali. Zvolený způsob realizace výzkumné sondy zajišťuje hlubší proniknutí a vhled do zkoumaného tématu a umožňuje odhalit skryté či nepředpokládané informace a souvislosti. *„Kvalitativní metody se užívají k odhalení a porozumění tomu, co je podstatou jevů, o nichž toho ještě moc nevíme. Mohou být také použity k získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme. V neposlední řadě*

mohou kvalitativní metody pomoci získat o jevu detailní informace, které se kvantitativními metodami obtížně podchycují.“ (STRAUSS, CORBINOVÁ, 1999, s. 11.)

Sběr dat byl realizován pomocí polostrukturovaných rozhovorů s rodiči a dětmi (pět rozhovorů s rodiči, pět s dětmi) a tří dotazníků, konstruovaných pomocí otevřených otázek (viz Příloha č. 2 a 3). Při tvorbě dotazníků jsem čerpala z několika zdrojů – využila jsem znalosti kolegů z oboru, opírala se o metodologickou literaturu a realizovala předvýzkum – deset kolegů bylo požádáno, aby mi napsali otázky, na které by se v rámci dotazníku zeptali. Při sestavování dotazníku jsem se řídila pravidly konstrukce otázek v dotazníkovém šetření (HENDL, 1999) a podrobně zpracovaným, doporučovaným postupem evaluace preventivních programů (www.adiktologie.cz) a v rámci předvýzkumné administrace dotazníku rodičům a dětem zjistila, které položky lze vynechat či doplnit.

Nejprve jsem v rámci evaluace příručky a evaluace procesu administrace příručky, na základě stanovení cílů evaluačního šetření realizovala pět rozhovorů s dětmi a pět rozhovorů s rodiči (skupina participantů, kteří administrovali příručku). Rozhovory byly polostrukturované a otázky byly zaměřeny na hodnocení příručky samé i procesu jejího čtení s dítětem, u dětí pak především na to, jaké informace si zapamatovaly, neboť – jak podotýkají autoři zabývající se evaluacemi preventivních programů – ověření spokojenosti cílové skupiny nestačí, protože děti mohou být velmi spokojeny i s programem, jehož efekt je nízký. Je proto též nutné ověřit, zda měl preventivní program – v našem případě administrace příručky – žádoucí efekt.

Ukázalo se, že rozhovory jsou pro rodiče překvapivě poměrně náročné (vzhledem k citlivé problematice sexuálního zneužívání), proto jsem v rámci předvýzkumu sestavila dotazníky, které se obsahem a způsobem položení otázek držely předem dané struktury rozhovoru. Dotazník sice neumožňoval některá témata dále rozvíjet nad daný rámec,

ukázalo se však, že informační zisk z dotazníku je co do kvality i kvantity informací v podstatě stejný jako z rozhovoru. Výhodou dotazníku bylo, že respondentům umožňoval zachování anonymity, mohli jej také vyplnit v čase a na místě, jaké si zvolí. Dotazníky byly administrovány sedmdesáti čtyřmi respondenty (sedmatřicet dospělých, sedmatřicet dětí). Z původní skupiny respondentů neodevzdalo vyplněný dotazník šest dospělých a šest dětí, jeden dotazník nebylo možné vyhodnotit, neboť byl vyplněn parodicky humornou formou. Celková návratnost dotazníků je 82 %.

Zákonný zástupce dítěte podepsal před začátkem administrace výzkumu informovaný souhlas (viz Příloha č. 1). Před započítáním vlastní práce s preventivní příručkou si zákonný zástupce přečetl instrukce určené pro rodiče, které jsou součástí příručky samotné na odnímatelném listě (viz Příloha č. 4). Před započítáním čtení příručky též dítěti předložil tzv. pre-test dotazník, který byl zaměřen na zjištění toho, zda a případně nakolik se děti orientují v problematice sexuálního zneužití. Využitím pre-test nástroje bylo možné vyhodnotit, zda informace, které děti poskytují v rámci post-testu, skutečně získaly při čtení příručky, a ne v rámci jiných interakcí.

Po přečtení příručky dítěti měli rodiče možnost bezprostředně (do několika hodin) po administraci odpovědět na základě subjektivních prožitků a zkušeností na to, jak se jim s textem pracovalo, co jim přišlo přínosné, co jim vadilo, jaké informace byly pro ně nové atp.

Děti, na rozdíl od rodičů, vyplňovaly s jejich pomocí dotazník – post-test po měsíci od přečtení preventivní příručky. Otázky pro ně byly zaměřeny na ověření funkčnosti příručky, tedy zapamatování si klíčových informací, které mohou snižovat riziko sexuálního zneužití. Jednalo se hlavně o to, které části těla jsou intimní, kdo se jich smí dotýkat, jak se případně v takové situaci bránit a kam se lze obrátit pro pomoc. Výsledky pre-testu a post-testu byly tzv. „spárovány“ – rodiče zasílali dotazníky v jednom celku.

Aby bylo možné výzkumná data dále zpracovávat v rámci jejich deskripce a analýzy, byly nejprve rozhovory s participanty doslovně přepsány a vytvořen verbatim (viz Příloha č. 6).

8.4 Metoda analýzy dat

V rámci zpracování dat z dotazníkového šetření byla využita tzv. deskriptivní analýza kvalitativních dat, která umožňuje data utřídit, klasifikovat a popsat. Metodologové upozorňují na tu skutečnost, že hlubší analýza výzkumných dat může být v mnoha případech příliš spekulativní a samotná deskripce může být cenným a dokonce analytickým postupem. V rámci zpracování dat byly využity následující metody: deskriptivní analýza kvalitativních dat – metoda prostého výčtu, metoda vytváření trsů a metoda zachycení gestaltů (MIOVSKÝ, 2006).

8.5 Výběr participantů / vzorek participantů

Výběr participantek a participantů výzkumné sondy lze označit za záměrný a za reprezentativní vzhledem ke zkoumané problematice. Cílem bylo získat vzorek alespoň třiceti dětí mladšího školního věku (6–9 let) a jejich rodičů (v rámci sondy bylo považováno za dostatečné oslovit s každým dítětem jednoho z rodičů, matku či otce, který s dítětem četl příručku dle instruktáže). V rámci vyloučení přílišného množství proměnných byl výběr zaměřen pouze na děti, které již navštěvují základní školu. Ve výsledném vzorku je každá věková „kohorta“ (roky šest, sedm, osm, devět) zastoupena nejméně pěti dětmi.

Původním cílem bylo oslovit rodiče dětí, které se během života nesetkaly s traumatizující zkušeností sexuálního zneužití, a to zejména z důvodů ochrany těchto dětí (zabránění retraumatizaci). V rámci kompletace vzorku participantů předvýzkumu (rozhovorů) se ukázalo, že otázka po zkušenosti se sexuálním zneužitím působí nezřídka

„ofenzivně“ (rodiče se často zalekli). Byl též vysloven požadavek, aby děti neprošly před evaluačním šetřením preventivním programem, týkajícím se problematiky sexuálního zneužití. Naplnit tento požadavek se ukázalo opět jako nadmíru obtížné – rodiče povětšinou nevěděli, zda jejich děti podobný program absolvovaly, neměli též přehled o tom, zda byla zkoumaná problematika součástí například školní výuky. Ve finále jsem tedy přiklonila k tomu, aby byly do vzorku zařazeny děti, s nimiž jejich rodiče na téma sexuálního zneužití a jeho prevence ještě nikdy nehovořili.

Ve výsledku bylo osloveno osmdesát čtyři participantů (čtyřicet dva dospělých a čtyřicet dva dětí). S deseti participanty byly realizovány polostrukturované rozhovory a čtyřiasedmdesát participantů odpovídalo prostřednictvím dotazníku. Pro vlastní výzkumnou sondu bylo nakonec použito šedesát dotazníků, které byly vyplněny seriózním způsobem a které jsou použitelné vzhledem k definovanému účelu.

Participanty-rodiči byli muži i ženy, přičemž ženy ve vzorku převládaly – bylo jich dvacet pět, mužů bylo deset. Věkový průměr participantů-rodičů byl třicet šest let (třicet šest u matek a čtyřicet let u otců). Modus věku matek byl třicet pět a u otců třicet devět. Medián u matek třicet tři let a u otců třicet devět. 71 % rodičů mělo vysokoškolské vzdělání, 22 % středoškolské s maturitou a 7 % pak středoškolské bez maturity. Všichni participanté žili v Praze či v přilehlých oblastech Prahy (vesnice do vzdálenosti šestadvacet kilometrů od Prahy).

Výběr respondentů a jejich kontaktáž byly provedeny metodou nepravděpodobnostního výběru – snowball (MIOVSKÝ, 2006). V případě této výzkumné sondy se metoda osvědčila zejména vzhledem k neočekávaným obtížím se získáváním participantů (šestnáct participantů účast odmítlo vzhledem k tématu výzkumu).

8.6 Etické aspekty výzkumné sondy

Všichni oslovení participanti byli seznámeni s obsahem, průběhem a účelem výzkumné sondy a také s tím, z jakého důvodu je výzkumná sonda prováděna a jakým způsobem bude vyhodnocena. Všichni participanti podepsali informovaný souhlas (viz Příloha č. 1) se svou účastí na výzkumné sondě. Zároveň podepsali – jako zákonní zástupci – informovaný souhlas týkající se účasti jejich dětí. Informované souhlasy jsou uloženy v soukromém archivu autorky. Všem participantům byla zaručena naprostá anonymita, veškerá data, která by mohla vést k jejich identifikaci, byla změněna. Anonymita dotazníků byla zajištěna možností jejich odeslání z emailové adresy, založené pouze za účelem realizace výzkumné sondy. Výsledky výzkumné sondy i celá rigorózní práce je pro participanty v případě zájmu volně k nahlédnutí.

8.7 Credibilita výzkumu, reliabilita a validita (hodnocení kvality výzkumu)

Někteří metodologové hovoří o tzv. postmoderní situaci ve výzkumu – za určitých okolností může být výzkumníkem každý, pokud však dodrží jisté zásady výzkumné práce – výzkum je nutné podrobně a srozumitelně popsat tak, aby byl replikovatelný (KUŠKA, 2015, osobní sdělení). Ve své práci podrobně popisuji každý krok, vedoucí k realizaci výzkumné sondy. V rámci co nejpřesnějšího nástinu výzkumné studie předkládám nástin vlastního předporozumění problematice (včetně všech zdrojů tohoto předporozumění), metodologické a koncepční rozvahy, popis zaměření výzkumné sondy, zvolenou metodu sběru i analýzy dat, dále se zde také detailně věnuji popisu procesu získávání dat a jejich zpracovávání, způsobu výběru participantů i problémům s jejich výběrem a v neposlední řadě samozřejmě i diskusi a snahám o verifikaci dat.

V rigorózní práci se zabývám kritérii hodnocení kvality, která vycházejí ze specifik kvalitativního výzkumu a jsou konstituována na základě respektu k teoretickému zázemí zvolených výzkumných metod. Výzkumná studie byla designována tak, aby byla replikovatelná, je důsledně popsána a všechny stanovené postupy byly dodržovány (KUŠKA, 2016, osobní sdělení).

V rámci zajištění reliability studie je využíván zejména standardizovaný způsob transkripce výzkumných dat. Značná pozornost byla věnována i studiu využívaných výzkumných metod či subjektivní reflexi interpretací (kritérium reflexe uvádí mimo jiné Hendl v publikaci Úvod do kvalitativního výzkumu).

V rámci určování významových jednotek, významových trsů a kategorií jsem využívala metodu hodnocení dvěma na sobě nezávislými výzkumníky. V rámci zvýšení credibility výzkumné studie byly i výsledky analýzy podrobeny revizi druhým výzkumníkem – expertem. Tento byl podrobně seznámen s metodou analýzy, nebyl však obeznámen s konkrétní „podobou“ mého předporozumění zkoumané problematice či s výsledky mé práce s výzkumnými daty.

Pro zvýšení validity výzkumu a získání více perspektiv na preventivní příručku jsem využila další z často využívaných metod evaluace, a to expertní posudky. V tomto případě byli osloveni odborníci z oboru sociální práce, psychologie a sociologie, kteří se zabývají problematikou vzdělávání, primární prevencí, mladším školním věkem a sexuálním zneužíváním (viz Příloha č. 7).

8.8 Výsledky / vyhodnocení

K hodnocení rozhovorů a dotazníků s rodiči a k hodnocení rozhovorů a dotazníků pro děti jsem přistupovala zvlášť, neboť v dotaznících a rozhovorech s dospělými jsem se zaměřila na hodnocení příručky a procesu administrace a v rozhovorech a dotaznících pro děti

jsem pozornost upřela primárně na to, co vše si děti zapamatovaly a odkud jejich informace pramení.

8.8.1 Vyhodnocení evaluačního šetření se skupinou dětí

Děti odpovídaly v tzv. pre-testu, který byl tvořen dotazníkem, na znalostní otázky, které zněly následovně:

- 1) Jaké části těla jsou intimní?
- 2) Kdo se tě smí dotýkat na intimních částech těla?
- 3) Co bys udělal/a, kdyby se tě někdo snažil dotýkat na intimních částech těla?
- 4) Kam by ses obrátil/a o pomoc, pokud by se tě někdo dotýkal na intimních částech těla?
- 5) Odkud všechny ty věci víš?

Předem byly stanoveny jednoznačné správné odpovědi a každé z nich byla přiřazena hodnota jeden testový bod. Aby děti v testu uspěly, měly získat minimálně 12 bodů.

V rámci pre-testu bylo otestováno třicet pět dětí a jejich průměrný bodový výsledek byl u první otázky – 1 bod, u druhé otázky – 2 body, u třetí otázky – 2 body a u čtvrté otázky – 1 bod.

Po pre-testu následovala během jednoho týdne administrace příručky a v měsíčním intervalu od administrování příručky s rodičem byl test zopakován. Výsledky byly porovnány s předchozími a jsou shrnuty v následující tabulce:

Tabulka 1 – výsledky testu dětí

	PRE-TEST průměrné hodnoty	POST-TEST průměrné hodnoty
otázka č. 1	1	4
otázka č. 2	1	3
otázka č. 3	2	3
otázka č. 4	1	3
Celkově	6	13

Jak je z tabulky patrné, děti průměrně dosahovaly v rámci pre-testu poměrně nízkých bodových zisků. Relativně nízký počet bodů dosahovaly zejména v první a čtvrté otázce. V rámci post-testu byl u těchto otázek zaznamenán relativně nejvyšší posun v počtu získaných bodů. Ukázalo se tedy, že výzkumný vzorek dětí byl poučen zejména v otázce, které části těla jsou intimní a kam se obrátit o pomoc v případě, že by se jich někdo na těchto částech těla dotýkal.

V rámci otázky, odkud děti informace, které uvedly v post-testu, vědí, odpovědělo 88,57 % dětí: „z knížky O dotecích, co jsme četli s mámou nebo s tátou“. Čtyři děti uvedly, že nevědí, odkud informace mají. Závěrem lze konstatovat, že děti získaly důležité informace z příručky a jejich znalost probírané problematiky se zvýšila o 41,18 %.

8.8.2 Vyhodnocení evaluačního šetření se skupinou rodičů

Data z dotazníků a rozhovorů byla nejprve seskupena dle odpovědí (veškeré odpovědi respondentů byly přiřazeny k daným otázkám). Byly stanoveny významové jednotky, které bylo nutné vyhledat a označit v odpovědích. Významové jednotky byly stanoveny s ohledem na cíle výzkumné sondy následovně: výroky či smysluplné části výroků, které označují postoje, názory, emoce, konaci či kognici ve vztahu k příručce

či způsobu a průběhu její administrace. Významové celky jsem hledala (autorka 1) ve spolupráci s mou kolegyní (autorka 2), která byla podrobně zpravena o projektu výzkumné sondy a jejím cíli. Tento postup jsem zvolila záměrně, aby byla pokud možno zajištěna korekce zkreslení a zvýšena validita výzkumné sondy. Metodologové doporučují, aby byly významové jednotky (nebo i proces vytváření kategorií, trsů či hledání gestaltů) prováděny více výzkumníky (MIOVSKÝ, 2006). Autorky označovaly významové jednotky nezávisle na sobě. Vzhledem k poměrně jasné struktuře výzkumných nástrojů a jednoznačnosti odpovědí se výběr výzkumnic shodoval v 97 % případů. Srovnání kategorií, vybraných pouze oběma autorkami, krom shody, ukázalo, že autorka 2 má tendenci vybírat delší sekvence promluv než autorka číslo 1 a zahrnovat do nich i ne příliš podstatná slova (ta byla ve výsledné sumarizaci významových celků odstraněna).

Po soupisu významových jednotek přistoupily autorky v rámci třídění dat k sumarizaci jednotek do významových bloků, a to na základě výskytu společných znaků – vlastností, metodou vytváření trsů. Vlastnosti trsů pak byly vyjádřeny pomocí metody prostého výčtu, jež nám umožňuje podrobnější popis kategorií. Trsy byly opět určeny oběma autorkami nezávisle, zde již byla shoda nižší (83 %). Bylo nutné provést podrobnou diskusi nad soupisem významových jednotek a způsobem jejich třídění. Bylo též nutné shodnout se na společných znacích a posoudit sporné body (zařazení významových jednotek do trsů, název trsů). V rámci zvýšení přehlednosti byly ve výsledku stanoveny dvě základní kategorie, pod něž spadaly výsledné významové trsy. Kategorie byly označeny jako „pozitiva“ a „negativa“.

Významové trsy, jejichž prostřednictvím lze odpovědět na otázku, jak rodiče hodnotili příručku a její administraci, byly stanoveny následovně:

Stud

Hravost a humor

Otevřenost

Poučení a vzdělání

Zpracování

Pět významových jednotek nebylo možné zařadit do žádné ze stanovených trsů, netvoří společně ani novou kategorii. Pro přehlednost uvádí autorka v následující tabulce výčet kategorií, trsů a významových jednotek.

Tabulka číslo 2 – sumarizace kategorií, významových trsů a významových jednotek

KATEGORIE	TRS	VÝZNAMOVÉ JEDNOTKY
Pozitiva	Stud	Pomohla mi zbavit se studu Nestyděla jsem se díky příběhu Forma mi pomohla se nestydět Pomohla se nestydět Zbavila studu Bez studu zpracovává těžký téma Člověk se nemusí stydět Pracuje dobře se studem
Negativa	Stud	Styděla jsem se
Pozitiva	Hravost a humor	Vtipné Hravé Roztomilé a vtipné doplňující ilustrace Neformální Milé rodinné vyprávění o intimní věci Příjemné pocity, radost Dobře legrační Vtipná, ale ne infantilní

		Těžké téma, ale hravě
Negativa	Hravost a humor	Málo hravé
Pozitiva	Otevřenost	Otevřená konverzace s mým dítětem Pomoc při otevření i dalších témat Otevřená Přímočaré Pomohla mi otevřít i další náročná témata Uvědomil jsem si, jak otevřeněji mluvit s mým dítětem Upřímný rozhovor nás sblížil Nechodí oklikou Otevřeně hovoří o nebezpečí Pomohla mi otevřít téma
Negativa	Otevřenost	Až příliš otevřené Vadily mi slova typu vulva Explicitní jazyk
Pozitiva	Poučení a vzdělání	Poučení jak vést rozhovor o vážném tématu Nové informace Vysvětluje, dětem, jak se bránit Ukáže, jak se bránit Dobrá pomůcka, jak dětem vysvětlit, co se jim může stát Hlavně jim vysvětlí, že nikdo nemá právo se jich dotýkat na intimních místech Naučí je se nebát a odhalí triky násilníků

		<p>I mě objasnila, co je v pořádku a co již ne</p> <p>Poučné</p> <p>Dobrý návod, jak s dětmi mluvit</p> <p>Nápomocné</p> <p>Přínosný návod</p> <p>Dobré rady</p> <p>Mnoho nových informací</p> <p>Poučení o těle</p> <p>Naučí, co dělat</p> <p>Učí, jak reagovat</p> <p>Řekne, kam zavolat</p> <p>Ukázala, co se může stát</p> <p>Pomohla překonat nejistotu</p> <p>Překonání nejistoty</p> <p>Ukáže, jak překonat rozpaky</p>
Negativa	Poučení a vzdělání	<p>Moc didaktické</p> <p>Nepřipravuje na veškeré situace</p> <p>Příliš mentorské</p>
Pozitiva	Zpracování příručky	<p>Jako pohádka</p> <p>Děti se můžou ztotožnit s „hrdiny“</p> <p>Bere děti vážně</p> <p>Adekvátní pro tento věk</p> <p>Není infantilní</p> <p>Příjemný jazyk</p> <p>Posílila mému dítěti sebevědomí</p> <p>Akorát dlouhé</p> <p>Je jednoduchá</p> <p>Jednoduše</p> <p>Jednoduchá, ale vše důležité tam je</p>

		<p>Jednoduše vysvětluje</p> <p>V pohodě, jako normální čtení před spaním</p> <p>Nenasilné</p> <p>Hezky opakuje</p> <p>Uvěřitelně běžná rodina</p> <p>Odpovídá realitě</p>
Negativa	Zpracování příručky	<p>Překlep</p> <p>Překlep</p> <p>Infantilní</p> <p>Málo obrázků</p> <p>Moc názorné obrázky</p> <p>Jen málo příběhu</p>

Významové jednotky, které nebylo možné zařadit do samostatného trsu, jsou následující: v pohodě, příjemně strávený čas a užitečné, dobrý, dobré, náročné.

Sumarizace dat do významových trsů ukázala, že respondenti vnímají příručku jako nástroj, který jim umožní pracovat s vlastním studem, týkajícím se tématu sexuálního zneužívání (významový trs „stud“, absolutní počet: sedm respondentů, 20 %). Toto výzkumné zjištění mne překvapilo, neboť jsem očekávala, vzhledem k demografickým charakteristikám výzkumného vzorku (respondenti z hlavního města a přilehlých oblastí, ve většině s vysokoškolským vzděláním), nižší „stydlivost“. Významová jednotka vztahující se ke studu, který byl prožíván při administraci příručky bez toho, aby byl vztážen k jeho překonání za pomoci textu, byl respondenty zmíněn pouze jednou a byl zařazen do kategorie negativ. Na tomto místě je však nutné poznamenat, že je otázkou, zda lze negativum skutečně vztáhnout k vlastnostem příručky či se jedná spíše o prožívání respondentky.

Ukázalo se, že respondenti nezdědka označují ve výrocih příručku jako vtípnou, hravou, humornou (významový trs „hravost a humor“, absolutní počet: devět respondentů, 25,71 %). Jeden respondent označil příručku za „málo hravou“.

Významový trs „otevřenost“ je sycen významovými jednotkami, které se vztahují k otevření tématu nebo hovoru či k diskursu příručky. Absolutní počet respondentů, kteří se takto o příručce vyjádřili, je deset (28,57 %). Výroky tří respondentů byl zařazeny do zastřešující kategorie negativ, neboť uvedli, že příručku považují za „příliš otevřenou“ (jeden respondent), vadil jim „explicitní jazyk“ (jeden respondent) či slova typu „vulva“ (jeden respondent). Absolutní počet kriticky se vyjadřujících respondentů jsou tři (8,57 %).

Významový trs „poučení a vzdělání“ je sycen významovými jednotkami, které se vztahují například ke konkrétnímu zisku, který administrace příručky může přinést (ve smyslu získání nových informací). Respondenti hodnotí pozitivně například to, že se děti dozvěděly nové informace (kdo se jich smí dotýkat, jaké jsou intimní části těla, telefonní čísla a podobně). Absolutní počet respondentů, kteří uvedli významovou jednotku tohoto typu, je dvacet (57,14 %). Pouze tři respondenti podotkli, že příručku považují za příliš „didaktickou“ či „mentorskou“ a „neobsahuje všechny informace (8,57 %). 21 % respondentů, kteří se vyjádřili v pozitivním smyslu o informačním přínosu příručky, se vyjádřilo kladně i o hravé formě publikace (trs „hravost a humor“).

Významový trs „zpracování příručky“ je sycen významovými jednotkami, které se vztahují v kategorii pozitiv, ke způsobu podání (jednoduchost), adekvátnost formy vzhledem k cílové skupině dětí, délce, formě či charakteristice hlavních postav. Absolutní počet respondentů, kteří se v kategorii pozitiv vyjádřili k příručce, je sedmnáct (48,57 %). Do kategorie negativ zařadily hodnotitelky šest výroků, které se vztahovaly k chybě v textu (na tomto místě podotýkám, že své chyby

velmi lituji), počtu či podobě obrázků (ilustrací), k přílišné názornosti či vnímané infantilitě. Absolutní počet respondentů, kteří se vyjádřili negativně ke zpracování příručky, je tři (8,57 %, čtyři kritické výroky lze připsat jednomu respondentovi).

Podstatné pro mne bylo, jak rodiče hodnotí chování dítěte během administrace příručky (na základě vlastního pozorování). Z hlediska metodologie je nutné poznamenat, že pozorování nemuselo být zcela přesné, s velkou pravděpodobností podléhá jistému zkreslení, některé projevy též mohly být nezaznamenány či zamlčeny. Patnáct respondentů spontánně uvedlo, že dítě administrace „bavila“, dítě téma „zajímalo“, dle třinácti respondentů, se jedno dítě nudilo, čtyři děti se chtěly bavit o obrázcích a projevíly o ně zájem, sedm dětí se smálo (tři slovu vulva), ptalo se dvaadvacet dětí.

V rámci hodnocení příručky shrneme formou přehledných tabulek odpovědi, které využívaly k hodnocení příručky tzv. Lickertovu škálu (GAVORA, 2000).

Rodiče hodnotili, zda dle nich obsahovala příručka všechny podstatné informace. Výsledky jsou vždy uvedeny tak, že nejprve je zmíněn absolutní počet respondentů, kteří zaškrtnuli danou odpověď, a poté je dané číslo převedeno na procenta. Poměrně malý počet respondentů zvolil střední, neutrální variantu a je otázkou, zda lze výsledné číslo (11 %) připsat tendenci uvádět střední odpovědi či například neznalosti dané problematiky. Nadpoloviční většina respondentů se domnívá, že příručka veškeré důležité informace obsahuje. Je zajímavé, že respondenti, kteří označili „ne“ či „spíše ano“, nedoplňují, které informace jim chyběly. Zde by bylo vhodné v následném výzkumném šetření provést ještě podrobné inquiry na dané téma.

Tabulka číslo 3 – obsah informací v příručce

„Příručka obsahovala všechny důležité informace“:

Odpověď	
Ne	1 (2,86 %)
Spíše ne	0
Nevím	4 (11,43 %)
Spíše ano	11 (31,43 %)
Ano	19 (54,29 %)

Rodiče byli požádáni, aby na škále od 0 do 100 % označili křížkem, nakolik se domnívají, že jejich dítě tzv. „udrželo pozornost“ při čtení příručky. Odpovědi rodičů byly přeneseny na základě měření vzdálenosti na linku, body byly převedeny na procenta a odpovědi byly zpracovány na základě deskriptivní statistiky. Průměrnou hodnotou je 73 %, číslo výrazně ovlivňuje jeden respondent, který uvedl hodnotu 12 %. Modus je 73, medián pak 42,5 %. Výsledek mne překvapil, domnívala jsem se, že u dané věkové skupiny bude výsledné číslo nižší. Lze uvažovat o tom, zda rodiče hodnocení tzv. nenadsadili (desirabilita) či o tom, zda výsledek nelze vysvětlit například specifiky skupiny respondentů (vzdělání, zřejmě tedy i angažovaní rodiče, kteří se dobrovolně účastní výzkumné sondy, která vyžaduje účast na edukativní aktivitě s dítětem). Děti takových rodičů jsou možná „zvyklé“ na podobné edukativní aktivity. Důvod může lze hledat i zcela jinde, například v tom, že děti jsou zvyklé poslouchat, či v tom, že je téma či zpracování skutečně zaujalo.

Hodnocením zájmu dítěte z pohledu rodičů se zabývala následující, opět procentuální škála. Rodiče označili zájem dítěte na škále od 0 do 100 v průměru číslem 68. Výsledek byl opět ovlivněn výpovědí respondenta, který uvedl hodnotu, která byla převedena na údaj 15 %. Modus byl 71 % a medián 53.

Rodiče se vyjadřovali k tomu, zda jim „příručka pomohla vysvětlit téma“. Výsledky jsou zobrazeny v následující tabulce.

Tabulka číslo 4 – vysvětlení tématu

„Příručka mi pomohla vysvětlit téma sexuálního zneužití“:

Odpověď	
Ne	2 (5,71 %)
Spíše ne	0
Nevím	0
Spíše ano	6 (17,14 %)
Ano	27 (77,14 %)

Zde se ukazuje, že naprostá většina respondentů se domnívá, že jim příručka pomohla vysvětlit téma sexuálního zneužití. U jedné respondentky, která uvedla „ne“, se vyskytoval v kategorii negativ stud při administraci příručky (který zřejmě nebyl překonán). U druhého respondenta se objevila námitka infantilnosti (v kategorii negativ, v trsu „zpracování příručky“). Lze se domnívat, že tento respondent nebyl spokojen s formou příručky.

Následující tabulka shrnuje odpovědi na otázku, zda by si respondenti příručku zakoupili.

Tabulka číslo 5 – koupě příručky

„Zakoupili byste si příručku pro Vás a Vaše dítě?“:

Odpověď	
Ne	2 (5,71 %)
Spíše ne	
Nevím	5 (14,29 %)
Spíše ano	10 (28,57 %)
Ano	17 (47,57 %)

U této položky mě zajímalo, zda a jak lze zachytit konativní aspekt postojů respondentů k příručce. Konace v tomto případě zahrnovala konkrétní krok zakoupení příručky. Téměř polovina respondentů by si příručku zakoupila, zhruba čtvrtina pak spíše zakoupila. Čtyři z pěti respondentů, kteří uvedli „nevím“, dopsali k položce dotazníku: „záleží na ceně“, „cena?“, „hraje roli cena“ a „nevím, za kolik“. Zde se lze domnívat, že část respondentů by cena v nákupu ovlivnila. V rámci následné studie by bylo vhodné stanovit např. formou focus group nasazení vhodné cenové politiky.

Na závěr deskripce výzkumných dat jsem přistoupila k tzv. zachycení gestaltů – hledala případně se vyskytující vzorce, které by se vyskytovaly i napříč jednotlivými tématy (napříč jednotlivými dotazníky). Zajímalo mne, zda lze v dotaznících a rozhovorech vysledovat určitý tvar, který odráží například zisk pro rodiče z práce s příručkou. Ukázalo se, že po analýze významových trsů lze v odpovědích jednotlivých participantů stanovit následující gestaly:

U pěti respondentů bylo zmíněno téma prožívaného studu ve vztahu k rozhovoru o tématu sexuálního zneužití a tito participanté zároveň podotýkají, že jim příručka pomohla stud překonat a pracovat s ním. Gestalt „stud a jeho překonání“ lze popsat za pomoci výroků respondentů následovně: „styděla jsem se“...„pomohla mi zbavit se studu“, „stud byl“...„vedlo to k překonání studu“.

U deseti respondentů lze označit gestalt „nejistota a pomoc se strukturou“ – tito respondenti popisují, že vzhledem k tématu sexuálního zneužívání prožívali nejistotu ohledně toho, jak téma s dětmi probrat a příručka jim pomohla tím, že jim poskytla metodiku, návod či vodítko: „nejistota byla“...„pomohla překonat nejistotu“, „rozpačtě jsem mluvila“...„pomůže překonat rozpaky“, „nejistota“...„jasný návod“, „poskytne strukturu“, „dobrý návod, jak s dětmi mluvit“, „ukáže jak překonat rozpaky“.

Výsledky deskripce a analýzy dat, získaných z části výzkumné sondy, která byla realizována s rodiči, ukazují, že z hlediska absolutní četnosti naprosto převažují významové jednotky, které lze zařadit do kategorie pozitiv – 67 významových jednotek. Do kategorie negativ lze zařadit 15 významových jednotek. Většina respondentů (85,71 %) se domnívá, že příručka obsahuje všechny důležité informace (54,29 % ano, 31,43 % spíše ano). Naprostá většina respondentů uvádí, že jim příručka pomohla vysvětlit téma sexuálního zneužití (77,14 % ano, 17,14 % spíše ano). Většina respondentů by si příručku zakoupila (77,14 %).

Lze konstatovat, že 88,57 % dětí uvedlo, že informace, které uvedly v post-testu, získaly během čtení příručky O dotecích. Pouze čtyři děti uvedly, že nevědí, odkud informace mají. Závěrem lze konstatovat, že děti získaly důležité informace z příručky a jejich znalost probírané problematiky se zvýšila o 41,18 %.

8.9 Diskuse

Mým cílem bylo také zjistit, jak rodiče vnímají zážitek z přímé práce s preventivní příručkou, co pro ně bylo přínosné a s čím naopak měli obtíže, a jestli je srozumitelná pro děti mladšího školního věku a odnesou si z ní klíčové informace, smysluplné v rámci prevence sexuálního zneužívání. Je otázkou, co vše je v odpovědích zamlčeno, ať již záměrně, či „nevědomě“. Je též možné, že odpovědi respondentů jsou ovlivněny jistou mírou desirability, ať již jde o snahu „vyhovět“ mé osobě – výzkumníkovi, či o snahu poskytnout o sobě pozitivní obraz a zamlčet negativní a strach vzbuzující jevy. Stejně tak shledávám možné úskalí v přílišné snaze pomoci svému dítěti při vyplňování jeho dotazníku (například napovídání, doplňování údajů za dítě atp.). Informace, které si děti zapamatovaly – jejich množství a kvalita – jsou nepochybně ovlivněny i jejich intraindividuálními specifiky (inteligencí, pozorností, pamětí, zájmem atp.), nikoli pouze kvalitami preventivní

příručky. Nárůst bodového zisku lze uvést v procentech – 41,18 %. Zde je nutné poznamenat, že děti dosahovaly jisté úspěšnosti již v pre-testu (dokázaly vždy odpovědět alespoň na některou z otázek). Ze svých zkušeností získaných v rámci primárních preventivních programů, v jejichž rámci hovořím s dětmi mladšího školního věku, vyplývá, že vzorek respondentů-dětí zřejmě dosahuje větších znalostí dané problematiky, než je běžné (běžně děti na otázky z testu nejsou schopné odpovídat). Je možné, že vyšší výkon skupiny respondentů byl zapříčiněn situací testu – možná děti v běžné interakci v rámci primární prevence nejsou tolik motivované uspět. Je též možné, že jejich bodový výsledek v pre-testu souvisí s tím, z jakého rodinného zázemí pocházejí – tedy z rodin spíše vzdělanějších rodičů z velkého města, kteří se navíc dobrovolně účastnili výzkumné sondy. V rámci další práce s příručkou, například při preventivních programech, by bylo vhodné porovnat výsledky různých výběrových souborů respondentů.

Problematická je jistě i práce participantů s dotazníky, neboť zážitky, o jejichž popsání mi šlo, se nezdá obtížně verbalizují, přesně popsat zážitek je i pro dospělé participanty složité. Dotazník i preventivní příručka jsou na základě poznatků z vývojové psychologie uzpůsobeny pro děti mladšího školního věku, ale získané informace jsou jistě ovlivněny i vyjadřovacími možnostmi dětí dané věkové kategorie.

Dotazníková forma má, dle mého soudu, své opodstatnění: respondentům byla dána možnost najít si k zodpovězení otázek vhodnou a klidnou chvíli v soukromí, bez studu před cizím člověkem, a zároveň bylo možné zamezit proklamativním neautentickým odpovědím od respondentů, které osobně znám (předpokládané riziko). V rámci výzkumné sondy, zaměřené na administraci příručky, by bylo vhodné využít metodu focus group, která je doporučována i odborníky-metodology, zabývajícími se hodnocením primárně preventivních programů. V rámci této výzkumné sondy však rodiče dětí z časových i osobních důvodů účast na focus group odmítli.

Pro výzkum bylo překvapivě složité najít vhodné participanty, protože téma sexuálního zneužívání často nahánělo strach a rozpaky, šest zákonných zástupců dětí rovnou podílení se na takovémto výzkumu odmítlo, dva rodiče svolili přes prvotní odpor, když viděli pozitivní ladění textu příručky a její ilustrace. Opačnou krajností byli naopak tři participanti, kteří se sami hlásili o možnost podílet se na výzkumu. Svou motivaci většinou vysvětlovali tvrzením, že je to pro ně aktuální téma a nevědí, jak své dítě oslovit, a budou vděční za nějaký odborný nástroj, který je v tomto povede.

Někteří participanti se mi, po skončení dotazníkového šetření, ozývali se zpětnou vazbou, že je podílení se na této výzkumné sondě motivovalo se svým dítětem více mluvit o závažných tématech, klást bytostnější otázky a nebát se „nepříjemných témat“ a že se jim celkově zlepšila a otevřela nejen komunikace, ale i vzájemný důvěrný vztah. Tato zpětná vazba je pro mne příjemným vedlejším efektem této práce. Zde je nutné konstatovat, že mne jen poněkud mrzí, že tito respondenti pravděpodobně nezahrnuli své dojmy do dotazníků, pravděpodobně z toho důvodu, že jim tzv. „došly“ až s delším časovým odstupem.

Vzorek participantů je poměrně malý, jedná se pouze o výzkumnou sondu, nikoliv o komplexní výzkum jako takový. Získané poznatky tedy nelze aplikovat na celkovou potenciální cílovou skupinu. Nelze tedy říci, že je možné předpokládat pozitivní přijetí většinou rodičů i dětí a nárůst znalostí u dětí. Kvalitativní způsob nahlížení na zkoumané jevy, způsob realizace výzkumné sondy a uvedené interpretace neumožňují v tomto konkrétním případě širší zobecnění na českou populaci, což ale nebylo mým záměrem (podobné zobecnění je plánováno jako následný dlouhodobý výzkumný projekt). V rámci následného většího výzkumného projektu by bylo vhodné zvolit metodou náhodného výběru rozsáhlejší reprezentativní vzorek respondentů.

Nevýhodou zvolené metody snowball je také potenciální zkreslení výzkumu. Všichni participanti žijí v Praze, mají jistý sociální status a

úroveň vzdělání a je pravděpodobné, že tyto skutečnosti do určité míry ovlivnily výslednou podobu odpovědí. Je otázkou, jak by výsledky výzkumné sondy vypadaly například při šetření v jiném prostředí (například obce do sta obyvatel na tradičně více katolické Moravě atp.).

Závěr

Ve své práci jsem se věnovala primární prevenci sexuálního zneužívání dětí mladšího školního věku pomocí příběhu. Vymezila jsem teoretická východiska a pojmenovala jednotlivé distinktivní znaky. Téma jsem pojednala v rámci kulturně-historického kontextu, protože všechny dílčí charakteristiky jsou dobově a civilizačně symptomatické.

V teoretické části jsem se zabývala tématem z hlediska relevantních směrů v oblasti sociální práce, psychologie a psychoterapie. Uvedené perspektivy se ukázaly jako přínosné, neboť do značné míry pomáhají osvětlit, jakým způsobem s dětmi vést rozhovor z oblasti primární prevence sexuálního zneužívání a téma terminologicky uchopit. V textu jsem se pokusila problematiku vymezit z hlediska syndromu CAN, vývojové psychologie dětí mladšího školního věku, principů primární prevence a práce s příběhem.

Cílem rigorózní práce bylo zjistit, jak vhodně informovat děti mladšího školního věku o sexuálním zneužívání a pomocí příběhu naplnit principy primární prevence. Příběh obsažený v preventivní příručce byl koncipován tak, aby pomohl dětem i rodičům osvojit si informace a kompetence, které pomohou snížit riziko sexuálního zneužití. Předkládaný příběh proto děti připravil na reálně hrozící nebezpečí, ale důsledně se vyhýbal vyhrožování, zastrašování a detailnímu líčení možných špatných konců. Děti si s pomocí příručky měly osvojit, jaké doteky jsou v pořádku, jak je důležité nedržet s dospělými tajemství, na co mají v souvislosti se svým tělem právo a kam se mohou obrátit pro pomoc. Řízený interaktivní dialog měl v konečném důsledku za cíl posílit důvěru mezi rodičem a dítětem, zlepšit jejich vzájemnou komunikaci a započít nekončící dialog.

V praktické části jsem předložila výzkumnou sondu, které mapuje účinnost preventivní příručky. Sonda byla založená na dotazníkovém šetření, na kterém se podílelo sedmdesát osob, a měla za cíl zjistit, co si

děti z příručky pamatují, zda je pro ně text srozumitelný, zda udrží pozornost po celou dobu administrace a jak rodiče hodnotí potenciální přínos příručky a její formu.

Výsledky deskripce a analýzy dat, získaných z části výzkumné sondy, která byla realizována s rodiči, ukazují, že z hlediska absolutní četnosti naprosto převažují významové jednotky, které lze zařadit do kategorie pozitiv. Dále sonda ukázala, že děti mladšího školního věku, které se podílely na výzkumu, získaly důležité informace z příručky a jejich znalost probírané problematiky se zvýšila o 41,18 %.

Použitá literatura

ADAMSOVÁ, C., FAYOVÁ, J. *Už žádná tajemství*. Praha: Themis, 1997. 92 s. ISBN 80-85821-31-1

BACUS, A. *Mé dítě si věří*. Praha: Portál, 2007. 159 s. ISBN 978-80-7367-296-6

BARTHES, R. *Mytologie*. Praha: Dokořán, 2004. 170 s. ISBN 978-80-7363-359-2

BASS, E., THORNTON, L. *I never told anyone*. New York: Harper & Row, 1983. 278 s. ISBN 0-06-015149-8

BAŠTECKÁ, B. *Psychologická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009. 520 s. ISBN 978-80-7367-470-0

BERGER, P., LUCKMANN, T. *The social construction of reality*. New York: Doubleday, 1966. 249 s.

BETTLEHEIM, B. *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*. New York: Knopf, 1976. 327 s.

BRUNER, J. S. *Acts of meaning*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1990. 181 s. ISBN 0-674-00361-6

COSTANDI, M. *Lidský mozek*. Praha: Slovart, 2014. 208 s. ISBN 978-80-7391-846-0

ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. 445 s. ISBN 978-80-7380-461-9

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995. 245 s. ISBN 80-7169-192-5

ERIKSON, E. H. *Dětství a společnost*. Praha: Argo, 2002. 387 s. ISBN 80-7203-380-8

FIFKOVÁ, H. *Sexuální výchova – vybraná témata*. Praha: MŠMT ve spolupráci s VÚT, 2009. 76 s. ISBN 978-80-87000-29-8

FIRESTONE, F. W. *Fear of intimacy*. Washington DC: American psychological association, 2009. 358 s. ISBN 1-55798-720-3

FRANZ, M.V. *Psychologický výklad pohádek*. Praha: Portál, 2011. 182 s. ISBN 978-80-7367-894-4

FRAZER, J. G. *Zlatá ratolest*. Praha: Československý spisovatel, 2012. 815 s. ISBN 978-80-7459-088-7

FREEDMAN, J., COMBS G. *Narativní psychoterapie*. Praha: Portál, 2009. 319 s. ISBN 978-80-7367-549-3

FREUD, S. *Vybrané spisy*. Praha: Avicenum, 1993. 479 s. ISBN 80-201-0226-4

GAJDOŠOVÁ, E., HERÉNYIOVÁ, G. *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. Praha: Portál, 2006. 324 s. ISBN 80-7367-115-8

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4

GIL, E. *Outgrowing the pain*. New York: Dell Publishing, 1988. 88 s. ISBN 0-440-50006-0

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2015. 776 s. ISBN 978-80-262-0873-0

HAVLÍK, R., KOŤA J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. 174 s. ISBN 978-80-7367-327-7

HENDL, J. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 1999. 278 s. ISBN 80-246-0030-7

HOBSON, CH. J., *Passing the trash: Parent's Guide to Combat Sexual Abuse/Harassment of Their Children in School*. North Charleston: CreateSpace, 2012. 164 s. ISBN 1478309121

HUSSERL, E. *Idea fenomenologie*. Praha: Oikoymenh, 2001. 103 s. ISBN 80-7298-023-8

CHMELÍK, J. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Praha: Portál, 2003. 201 s. ISBN 80-7178-739-6

CHVÁLA, V., TRAPKOVÁ, L. *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portál, 2009. 227 s. ISBN 978-80-7367-561-5

JACKSON, K. P., *Keeping your kids safe*. Great Britain: Tough love media, 2013. 210 s. ISBN 9781482067415

JUNG, C. G. *Aion*. Praha: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2003. 293 s. ISBN 80-85880-26-1

KNIHA, M. *Děti a jejich sexualita*. Brno: CPress, 2014. 200 s. ISBN 978-80-264-0290-9

KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál, 2000. 147 s. ISBN 80-7178-429-X

KOŤA, J. *Dobro, zlo a řeč v psychoterapii*. Praha: Triton, 2009. 262 s. ISBN 978-80-7387-273-1

KRAFT, H. *Tabu: magie a sociální skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 2006. 218 s. ISBN 80-204-1345-6

LEVINE, P. A., KLINEOVÁ, M. *Prevence traumatu u dětí*. Praha: Maitrea, 2014. 271 s. ISBN 978-80-87249-61-1

MASLOW, A. H. *O psychologii bytí*. Praha: Portál, 2014. 317 s. ISBN 978-80-262-0618-7

MASLOW, A. H. *Religions, Values and Peak-Experiences*. Penguin: Arkana, 1994. 123 s. ISBN 0-14-01-9487-8

MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 2013. 108 s. ISBN 978-80-262-0398-8

MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 2012. 143 s. ISBN 978-80-262-0202-8

MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X

MEZINÁRODNÍ KLASIFIKACE NEMOCÍ – 10. revize. *Duševní poruchy a poruchy chování*. Praha: Agentura HPA, 2006. 251 s. ISBN 80-85121-11-5

MILES, M. B., HUBERMAN, M. A. *Qualitative data analysis*. USA: Sage, 1994. 338 s. ISBN 978-0-8039-5540-0

MILFAIT, R. *Komerční sexualizované násilí na dětech*. Praha: Portál, 2008. 210 s. ISBN 978-80-7367-320-8

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4

PAVLOVSKÝ, P. *Základní pojmy divadla*. Praha: Libri, 2004. 348 s. ISBN 80-7277-194-9 a 80-7258-171-6

PERQUIN, L. *Omnipotence and Limits in Pesso Boyden Psychomotor. 2nd International Conference*. Atlanta, 1994.

PESSO, A. *Experience In Action*. New York: New York University Press, 1973. 263 s. ISBN: 0-8147-6559-9

PESSO, A. *Fourth International Conference for PBSB Psychotherapy*. Oslo: Utgivelse Grafi design, 1999. 273 s.

PESSO, A. *Moving Psychotherapy*. Brookline Books, 1991. 306 s. ISBN 0-914797-72-7

- PESSO, A. *Slide Introduction to Pessó Boyden Psychomotor*. Franklin, 1994.
- PETRŮ, E. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. 187 s. ISBN 80-85839-44-X
- PIAGET, J., INHELDER B., *Psychologie dítěte*. Praha: Portál, 2014. 144 s. IBN 978-80-262-0691-0
- PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia, 2007. 472 s. ISBN 978-80-200-1499-3
- PONĚŠICKÝ, J. *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha: Triton, 2004. 226 s. ISBN 80-7254-593-0
- PONĚŠICKÝ, J. *Člověk a jeho postavení ve světě*. Praha: Triton, 2009. 266 s. ISBN 80-7254-861-1
- PRAŠKO, J. [et al.]. *Stop traumatickým vzpomínkám*. Praha: Portál, 2003. 184 s. ISBN 80-717-811-2
- PROPP, V. J. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany: H & H, 1999. 362 s. ISBN 80-86022-16-1
- PROSPE, *Metodika programu specifické prevence*. Praha: 2005, 149 s.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2013. 395 s. ISBN 978-80-262-0403-9
- RADA, R. T. *Clinical aspects of the rapist*. New York: Grune & Stratton, 1978. 241 s. ISBN 0-8089-1029-9

- RICOEUR, P. *Čas a vyprávění I. Zápletka a historické vyprávění*. Praha: Oikoymenh, 2000. 319 s. ISBN 80-7298-017-3
- ROGGE, J. U. *Děti potřebují hranice*. Praha: Portál, 2013. 131 s. ISBN 978-80-262-0451-0
- RÖHR, P. H. *Zneužití*. Praha: Portál, 2014. 151 s. ISBN 978-80-262-0601-9
- ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2014. 392 s. ISBN 978-80-262-0772-6
- SCHEINOSTOVÁ, A. *Romipen: Literaturou k moderní identitě*. Praha: Athinganoi. 2006. 95 s. ISBN 80-239-7746-6
- SLANÝ, J. *Syndrom CAN*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. 155 s. ISBN 978-80-7368-474-7
- SVOBODA, J. *Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku*. Praha: Portál, 2014. 164 s. ISBN 978-80-262-0603-3
- TODOROV, T. *Poetika prózy*. Praha: Triáda, 2000. 336 s. ISBN 80-86138-27-5
- VÁGNEROVÁ, M. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: Karolinum, 2002. 304 s. ISBN 80-246-0181-8
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2008. 467 s. ISBN 978-80-246-0956-0

VANÍČKOVÁ, E., PROVAZNÍK, K., HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Sexuální zneužívání dětí*. I. díl. Praha: Karolinum, 1997. 82 s. ISBN 80-7184-479-9

VANÍČKOVÁ, E., PROVAZNÍK, K., HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Sexuální zneužívání dětí*. II. díl. Praha: Karolinum, 1999. 81 s. ISBN 80-7184-878-6

VANÍČKOVÁ, E. *Dětská prostituce*. Praha: Grada, 2007. 141 s. ISBN 978-80-247-2218-4

VIKOTROVÁ, I. *Od sedmi do jedenácti*. Praha: Karolinum, 2009. 153 s. ISBN 978-80-246-1630-8

VITINOVÁ, D. *Zneužití dětí*. Praha: Pedagogicko-psychologická poradna hl. m. Prahy, 1992. 83 s.

VODÁČKOVÁ, D. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2002. 543 s. ISBN 80-7178-696-9

VOLFOVÁ, I. *Prevence sexuálního zneužívání dětí a adolescentů se specifickými potřebami*. Praha: Triton, 2008. 76 s. ISBN 978-80-7387-129-1

VRTBOVSKÁ, P. *Úvod do Pessu Boyden system psychomotor*. Praha: Sdružení Scan, 2009. 210 s. ISBN 80-86620-15-8

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. Praha: Grada, 2010. 408 s. ISBN 978-80-247-1428-8

WEISS, P. *Sexuální zneužívání dětí*. Praha: Grada, 2005. 264 s. ISBN 80-247-0929-5

WIRTZ, U. *Vražda duše*. Praha: Portál, 2005. 215 s. ISBN 80-7178-975-5

WOITITZ, J. G. *The intimacy struggle*. Deerfield Beach: Health Communications, Inc., 1993. 121 s. ISBN 1-55874-277-8

ZVĚŘINA, J. *Lékařská sexuologie*. Jinočany: Nakladatelství odborné literatury H & H, 1991. 233 s. ISBN 80-85467-04-6

Elektronické prameny

PESSO, A. Filling the Holes- in- roles /online/ c.2010/ cit. 2015-7-4/.
Dostupné na: <http://www.pbsp.com>" <http://www.pbsp.com>

YAD VASHEM. Museum historie holocaustu. Obecné informace /online/ c.2015/ cit. 2015-08-08/ Dostupné na: <http://www.yadvashem.org/yv/en/visiting/index.asp>

Přílohy

Seznam příloh

- Příloha č. 1 Informovaný souhlas účastníka výzkumu
- Příloha č. 2 Vzor dotazníku pro rodiče dětí mladšího věku
- Příloha č. 3 Vzor dotazníku pro děti mladšího školního věku
- Příloha č. 4 Preventivní příručka sexuálního zneužívání pro děti mladšího školního věku
- Příloha č. 5 Fotografie participantů výzkumu během práce s preventivní příručkou
- Příloha č. 6 Transkripce rozhovorů
- Příloha č. 7 Expertní posudky na příručku

Příloha č.1

Informovaný souhlas účastníka výzkumu

Název a popis studie: Prevence sexuálního zneužívání dětí mladšího školního věku pomocí příběhu

Autorka výzkumu: Mgr. Mariana Stoilovová

Období realizace výzkumu: 2015

Vážená paní, vážený pane,

obracím se na Vás s žádostí o spolupráci na výzkumném projektu, realizovaném v rámci mé rigorózní práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, na katedře sociální práce. Cílem výzkumu je ověřit funkčnost pilotního modelu příručky, určené jako materiál prevence sexuálního zneužívání. Příručka má za cíl informovat děti mladšího školního věku o tom, jaké doteky jsou příjemné, nepříjemné a jaké zakázané, jak odmítnout doteky nevhodné a kam se případně obrátit pro pomoc. Cílem výzkumné sondy je snížit riziko sexuálního zneužití dětí mladšího školního věku. V rámci pilotní studie mají její účastníci možnost poučit zábavnou formou své děti o tom, jak se orientovat ve složité problematice lidských vztahů (se zaměřením na sexualitu a sexuální zneužívání).

Účast na projektu zahrnuje: rodič čte dítěti (6–9 let) preventivní příručku, dále vyplní dva dotazníky – jeden pro rodiče a jeden po třiceti dnech pro rodiče a dítě.

Data z výzkumu budou vyhodnocována anonymizovaně – informace o Vás či Vašem dítěti, které by mohly vést k identifikaci, nebudou v žádném případě součástí finálního textu práce. Dotazníky budou uloženy v mém osobním počítači, na přání mohou být po vyhodnocení výsledků zničeny.

Pokud s účastí na projektu souhlasíte, připojte podpis, kterým vyslovujete souhlas s níže uvedeným prohlášením.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výše uvedeném výzkumu. Autorka výzkumu mne informovala o podstatě výzkumu a seznámila mne s cíli, metodami a postupy, které budou při výzkumu používány, podobně jako s výhodami a riziky, které pro mne z účasti na projektu vyplývají. Souhlasím s tím, že všechny získané údaje budou anonymně zpracovány, použity jen pro účely výzkumu a že výsledky výzkumu mohou být anonymně publikovány.

Měl/a jsem možnost vše si řádně, v klidu a v dostatečně poskytnutém čase zvážit, měl/a jsem možnost se autorky výzkumu zeptat na vše, co jsem považoval/a za pro mne podstatné a potřebné vědět. Na tyto mé dotazy jsem dostal/a jasnou a srozumitelnou odpověď. Jsem informován/a, že mám možnost kdykoliv od spolupráce na projektu odstoupit, a to i bez udání důvodu.

Tento informovaný souhlas je vyhotoven ve dvou stejnopisech, každý s platností originálu, z nichž jeden obdrží moje osoba a druhý autorka výzkumu.

Jméno, příjmení a podpis řešitele projektu:

V _____ dne: _____

Jméno, příjmení a podpis účastníků v projektu (zákonného zástupce):

V _____ dne: _____

Příloha č. 2

Dotazník pro rodiče mladšího školního věku

Vážená paní, vážený pane,

obracím se na Vás se žádostí o spolupráci na výzkumném projektu v rámci mé rigorózní práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy na katedře sociální práce. Cílem výzkumu je ověřit funkčnost pilotního modelu preventivní příručky, která má za cíl informovat děti mladšího školního věku o tom, jaké doteky jsou příjemné, nepříjemné a jaké zakázané, jak odmítnout doteky nevhodné a kam se případně obrátit pro pomoc. Výzkumná sonda má za cíl snížit riziko sexuálního zneužití dětí mladšího školního věku.

Tímto způsobem bych vás chtěla požádat o vyplnění dotazníku, který je anonymní (nemusíte se nijak podepisovat) a týká se toho, jak se Vám pracovalo s preventivní příručkou. Většina otázek je otevřených, což znamená, že je jen na Vás, jak je zodpovíte. Čím obsáhlejší bude odpověď, tím více dat se dá do výzkumu zpracovat. Prosím, pište vše, co Vás k danému tématu napadá. Dotazníky budou uloženy v mém osobním počítači, na přání mohou být po vyhodnocení výsledků zničeny.

Věk:

Vzdělání:

Povolání:

Pohlaví: muž / žena

Místo, bydliště:

Věk Vašeho dítěte:

Pohlaví Vašeho dítěte: chlapec /dívka

Jak byste ohodnotili čtení příručky s Vaším dítětem? Prosím, vypište vše, co Vás napadá:

Jak Vaše dítě reagovalo na čtení příručky? (Jak se chovalo? Všimli jste si u něj/ní nějakých emocí? Jakých?) Prosím, vypište:

Příručka obsahovala všechny důležité informace:

Ne

Spíše ne

Nevím

Spíše ano

Ano

Na následující škále označte křížkem, nakolik Vaše dítě udrželo při administraci příručky pozornost (po celou dobu čtení). Udržením pozornosti je myšleno: dítě neodbíhalo, nevěnovalo se jiné činnosti, poslouchalo, o čem se mluví.

0% Na následující škále označte křížkem, nakolik se 100%

domníváte, že mělo Vaše dítě o téma zájem (nenudilo se, sledovalo téma, doptávalo se).

Příručka Vám pomohla vysvětlit téma sexuálního zneužití:

Ne

Spíše ne

Nevím

Spíše ano

Ano

Jaké jste měli pocity (tělesné vjemy, emoce) během čtení preventivní příručky?

Co se Vám na příručce líbilo? Prosím, vypište:

Co Vám v příručce vadilo? Prosím, vypište:

Nalezli jste v textu nějaké chyby/nepřesnosti? Prosím, vypište:

Zakoupili byste si příručku pro Vás a Vaše dítě?

Ne

Spíše ne

Nevím

Spíše ano

Ano

Chtěli byste závěrem dodat něco, na co jsem se zapomněla doptat?

Mnohokrát vám děkuji za Váš čas a spolupráci, moc jste mi vyplněním dotazníku pomohli. Rigorózní práce pro vás bude v případě zájmu k nahlédnutí.

Mgr. Mariana Stoilovová

Příloha č. 3

Dotazník pro děti mladšího školního věku

Vážená paní, vážený pane,

Prosím Vás o vyplnění tohoto dotazníku s Vaším dítětem jeden měsíc po přečtení preventivní příručky O dotecích. Cílem výzkumu je ověřit funkčnost pilotního modelu příručky, určené jako materiál prevence sexuálního zneužívání. Příručka má za cíl informovat děti mladšího školního věku o tom, jaké doteky jsou příjemné, nepříjemné a jaké zakázané, jak odmítnout doteky nevhodné a kam se případně obrátit pro pomoc. Cílem výzkumné sondy je snížit riziko sexuálního zneužití dětí mladšího školního věku. Prosím Vás, abyste dítěti nijak neradili, nenapovídali mu nebo neinterpretovali jeho odpovědi, jen zapsali co nejpřesněji, co na otázky dítě odpoví.

Co si nejvíc pamatuješ z té knížky O dotecích, jak jsme spolu četli?

Jaké části těla jsou intimní?

Kdo se tě smí dotýkat na intimních částech těla?

Co bys udělal/a, kdyby se tě někdo snažil dotýkat na intimních částech těla?

Kam by ses mohl/a obrátit o pomoc?

Odkud víš odpovědi na otázky?

Mnohokrát vám děkuji za Váš čas a spolupráci, moc jste mi vyplněním dotazníku pomohli. Rigorózní práce pro vás bude v případě zájmu k nahlédnutí.

Mgr. Mariana Stoilovová

Příloha č. 4

Preventivní příručka sexuálního zneužívání pro děti mladšího školního věku

O dotecích

Mariana Stoilovová

Když maminka přijde dát Kryštofovi a Laře dobrou noc, vždycky si s nimi ještě chvilku povídá. Vyprávějí si o tom, jaký měli den, co je bavilo nebo trápilo, co je teď zajímavá, a nad čím přemýšlejí. A tak si chvilku povídali o tom, kolik dal Kryštof na fotbale gólů, a že ho učitelka napomenula, ale on si myslí, že nespravedlivě. Lara pak chvíli vyprávěla, že neví, jestli chodit na tancování nebo na atletiku, a že se nepohodla s kamarádkou ze třídy. Nakonec maminka Laře a Kryštofovi řekla, že by si s nimi dnes ráda popovídala ještě o něčem velmi důležitém. „A o čem?“ zeptali se Kryštof i Lara současně. „Dneska bych si s vámi chtěla chvíli povídat o dotecích.“ Kryštof se podívil: „Počkej, mamí, jak jako o dotecích?“ „Neboj, hned ti to vysvětlím“ ujistila ho maminka a usmála se na něj.

„Jsou doteky, které jsou příjemné, třeba když se spolu obejmeme, nebo se

z legrace lechtáme, nebo tě trenér poplácá po zádech,

když se ti něco povede, nebo když ti vyskočí na klín Bobina,

nebo když tě táta pohladí po vlasech, nebo

když se držíte kolem ramen s kamarádkama, a tak.“

Maminka pokračovala: „Pak jsou doteky, které jsou

nepříjemné, třeba když tě někdo strčí, a ty spadneš, nebo když tě někdo drží a nechce nechat odejít, nebo když tě třeba...“ Kryštof vykřikl: „Já třeba nesnáším, když mi Bobina

olizuje obličej!“ „Ale to já mám třeba docela ráda, lechtá to a přijde mi to legrační“, opáčila Lara.

„No jo, mně ale nevadí, když mi babička dává pusku, a tobě zase jo.“ „Já nevím, no, byla bych radši, kdyby mě třeba jenom objala.“

„Ty jsi hrozná, Laro, babič-

ka je přeci hodná!“ Maminka děti přerušila:

„Vím, jak to myslíš, Kryštofe, ale v tomhle není žádná správná a špatná odpověď. Doteky, které

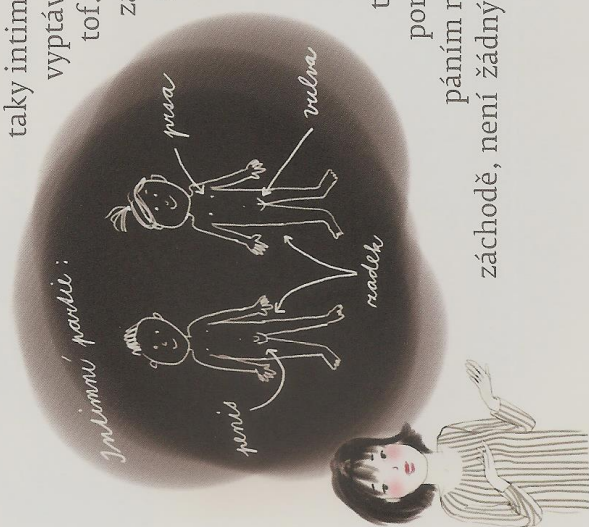
jsou jednomu příjemné, můžou být někomu jinému nepříjemné.“ „A co mám teda dělat, když jsou mi nějaký doteky nepříjemný?“ ptala se Lara. „Vždycky můžeš říct: „Prosím, tohle nedělej!“

nebo „Dost, tohle se mi nelíbí!“ nebo „Tohle už, prosím, nech!“ , vysvětlovala dále maminka. „Už toho nech!“ zakřičí z ničeho nic Kryštof na Bobinu, která z něj stahuje peřinu, a všichni se společně rozesmějí.

Maminka pak ale zvládní a dále vysvětluje: „No ale pak jsou ještě další doteky, které si NIKDO DOVOLIT NESMÍ!!! „Jako třeba jaký?“ zeptala se zvědavě Lara. „Celé tvoje tělo od hlavy až k patě patří jenom tobě. Některé části těla se nazývají intimní, a je důležité, aby se jich nikdo jiný než ty nedotýkal.“ „A který jsou ty intimní?“ doptává se dál Lara. „Intimní jsou ty, přes které nosíme plavky. U kluků je to tedy penis a u holek prsa a vulva. Tak se tyhle části nazývají odborně, ale v různých rodinách se jim říká i jinak.“ „A co třeba zadek, to je taky intimní část?“

vyptává se Kryštof. „Ano, zadek je také intimní část, a protože už nejste malí a nepotřebujete pomoc s koupáním nebo na záchodě, není žádný důvod,

aby se vás lidé na intimních částech těla dotýkali! Tam se můžete dotýkat jen vy sami, pokud chcete, nebo doktor, pokud je potřeba.“ „Zažili jste někdy, že by se vás někdo dotýkal nebo snažil dotýkat na intimních částech těla?“ zeptala se maminka dětí.

A co ty? Zažil jsi někdy, že by se Tě někdo dotýkal nebo snažil dotýkat na intimních částech těla?

Kryštof odpověděl: „Nezažil a určitě bych nechtěl, aby to někdo dělal.“ A Lara pokyvovala a souhlasila. „A co bys udělal, kdyby se o to někdo snažil?“ zeptala se maminka Kryštofa. „Rekl bych, aby toho nechal.“ „To je skvělý nápad!“, chválila maminka Kryštofa, „jen je někdy těžké postavit se někomu dospělému. Myslíš, že bys zvládnul na někoho zakřičet?“ Kryštof nejdříve zkusil říct: „Nech toho! To nesmíš!“ „A zvládněš to ještě víc nahlas, aby

**NECH TOHO,
TO NESMÍŠ!!!**

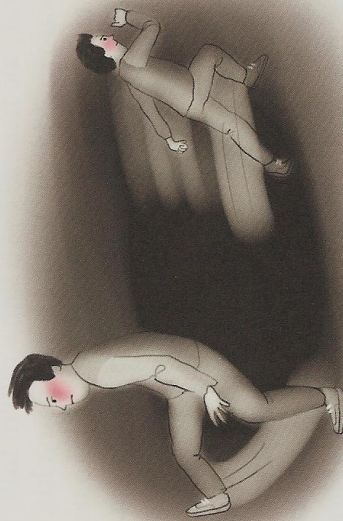
bylo poznat, že to
myslíš opravdu
vážně?“ podpo-
rovala ho ma-
minka „NECH
TOHO, TO NE-
SMÍŠ!!!“ zakřiči-
šel Kryštof z pl-
ných plic. „Super!“

pochválila ho mamin-
ka. „Je důležité vědět, že nikdo nemá právo
se tě dotýkat na intimních částech těla.“

**Chceš si taky
vyzkoušet
zakřičet nahlas
jako Kryštof?**

„Ani nikdo, koho dobře znám, se mě tam
nesmí dotýkat?“, vyptávala se dále Lara. „Ne,
Laro, ani lidi, které dobře znáš, nebo které
máš ráda. Jsou lidé, kteří se snaží dotýkat
děti na intimních místech. I když to vypadá,

že jsou hodní, dělají někdy zlé věci. Jsou to
sice úplně výjimečné situace a většina lidí je
hodných, ale je dobré vědět, že tvé tělo patří
jen tobě. Nikdo, ani někdo, koho dobře znáš,
nemá právo dotýkat se tě na intimních částech
těla.“ „Ale co když to bude někdo mnohem
starší a silnější než já?“ ptá se Kryštof. „Vím,
že se třeba i ve škole učíte, že dospělé musíte
ve všem poslouchat a neodmílovat, ale tohle
je situace, kdy se jim můžete postavit a bránit
se.“ „I je třeba nakopnout?“ ptá se překvape-
ně Kryštof. „Nebo utéct?“, přidává se Lara.

„Ano, můžete udělat cokoli, abyste se z té situace dostali pryč“, ujišťuje děti maminka. „A co když je to jenom ve hře?“ vyzvídá Kryštof. „Ne, ani v žádné hře se tě na intimních částech těla nikdo dotýkat nesmí.“ Odpověděla maminka. „A co když někdo chce, abych se tam já dotýkala jeho?“ zeptala se Lara. „Ne, ani to není v pořádku! Takového člověka nikdy nesmíš poslechnout a hned to musíš někomu říct.“, řekla maminka vážně. Kryštof však pokračoval v doptávání: „A co když třeba řekne, že to je tajemství, který nesmím nikomu prozradit?“ „To je dobře, že se ptáš“, ujistila ho maminka, „protože doteky, které jsou v pořádku, nemusí být tajné. Když se tě chtěl někdo dotýkat, ale nesměl bys o tom s nikým mluvit, je to varovný signál. Měl by ses co nejrychleji dostat pryč a někomu o tom říct.“ „Jako na něj žalovat?“, ptá se Lara s překvapeným výrazem. „Tohle není žalování! To je něco, s čím se opravdu musíte svěřit, abyste byli v bezpečí, i kdyžby vám kdokoli říkal něco jiného. Když se tě někdo někdy pokoušel dotknout na intimních místech, tak je vždycky důležité říct to někomu, komu důvěřuješ. Víte, komu byste se svěřili, kdyžby se vám něco takového přihodilo?“

12

dilo?“ „Asi tátovi, nebo trenérovi“, říká Kryštof. „Já asi tobě, mamí, nebo babiče“, odpovídá Lara. „A co děti, které nikoho takového nemají?“, ptá se Kryštof. I s touhle záluďnou otázkou si maminka uměla poradit: „Vždycky je potřeba to někomu říct. A kdybys nevěděl komu, tak s každým svým trápením můžeš zadarmo z jakéhokoli telefonu zavolat číslo na 116 111. To je číslo, kterému se říká linka bezpečí. Můžeš tam zavolat vždycky, když potřebuješ s něčím poradit nebo pomoci.“ „Anebo taky policajťům na číslo 158?“, ptá se Kryštof.

116 111 linka bezpečí 158 policie

„Ano, i policajťům.“, řekla maminka. „Každý důvěřuje někomu jinému, ale je strašně důležité, abyste to vždy řekli nějakému dospělému. A kdyžby vám třeba jeden dospělý nevěřil, řekněte někomu dalšímu, aby vám s tím pomohl. Lidí, kteří vám mohou pomoci, je hodně, ale musíte o tom někomu říct, i kdyžby se třeba styděli nebo nevěděli, jak začít!“

13

Kryštof: „Mami, nemohla bys mi přinést něco k pití? Už jsem nějakou unavený.“ Maminka se usmála: „To víš, že ti přinesu, ale pamatuješ si všechno důležité, o čem jsme dneska mluvili?“ „Jasně! Nikdo nemá právo se nás dotýkat na intimních částech těla, což je zadek, u kluků penis a u holek vulva a prsa. A kdyby se to stalo, tak musíme říct, ať toho okamžitě nechá, nebo utéct nebo ho třeba pokousat. A vždycky o tom pak musíme někomu říct.“ „Výborně!“, zatleskala nadšeně maminka. „A ještě si pamatujte, že i kdyby se stalo cokoliv, tak za to děti nikdy nemůžou! A my s tátou vás budeme mít vždycky nejradši na světě!“

14

Stejně tak jako já
mám nejradši na
světě Tebe a vždycky
za mnou můžeš
s čímkoli přijít, ano?

Maminka Kryštofa i Laru objala a dala jim pusy, protože to jsou zrovna doteky, které mají všichni tři moc rádi, a děti pomalu odplouvaly do svých snů, aby byly ráno odpočaté do nového dne.

15

pocit, že nepředstavují velké riziko vyobrazení (HOBSON, 2012). Jakkoliv není možné zaručit, že se dítě neocitne v potenciálně ohrožující situaci, mohou tyto konkrétní kroky snížit nebezpečí, že situace ke zneužívání nakonec progreduje. Současně je však mimořádně důležité nenechat se vlákat do pastí, že vám dítě řekne tajemství, pokud příslibíte, že ho nikomu neprozradíte. Dítě tak vykazuje tendenci opakovat s vámi svou vlastní koalici se zneužívatelem. V takovém případě nabídněte dítěti, že informaci nezneužijete, ale že jí s jeho vědomím můžete použít pro další řešení situace (LUCKÁ, KOBŘEL in VODÁČKOVÁ, 2002).

6. Zeptejte se dítěte přímo, jestli se jich někdo nevhodně dotýkal

Podstata primární prevence je sice většinou reaktivní, a pracuje tedy často s podněty, které iniciuje samo dítě, v našem případě je však namístě položit přímou otázku. V okamžiku, kdy je již vytvořeno a ustáleno bezpečné prostředí, kdy je posílena vzájemná důvěra, a kdy dítě nabylo znalost, co jsou intimní partie, se dospělý může dítěte zeptat na jeho zkušenosti s problematou tématem. Dospělý by měl zjistit, jestli se dítěte někdy nevhodně dotýkal. Je vhodné mít na zřeteli, že otázka musí být položena vlivným způsobem, přesto však přímo, jasně a konkrétně. Intimní části těla by měly být nazývány anatomicky správně, aby nevznikl dojem, že představují jakési tabu, nebo že je nevhodné o nich mluvit. Současně tak zabráníme terminologickému nedorozumění, minimalizujeme rozpaky a dítětem dáme možnost říci si adekvátně o případnou pomoc (ADAMSOVÁ, FAYOVÁ, 1997). Sexuální zneužívání nemusí mít v danou chvíli pro dítě jednoznačně negativní kontext, takže s nedostatečně specifikovanými dotazy „Ublížili ti někdo?“ nebo „Dotknul se tě někdy někdo špatným způsobem?“ si nemusí svou zkušenost spojit. Je vhodné ptát se velmi konkrétně a bez emočního zabarvení, aby dítě přesně vědělo, na co se ptáme, protože z příručky již dostalo jasnou informaci, které chování je v pořádku, a které ne.

7. Pokud dítě řekne, že má zkušenost s nevhodnými doteky

Pokud se vám během čtení příručky dítě svěřilo, že má s nevhodnými doteky zkušenost, je nutné s dítětem dále mluvit a zároveň se vyhnout vzteku, výčtkám či odsuzování. Nejlépe je dítě ujistit: „Jsem rád/a, že jsi mi to řekl/a. Ať se stalo cokoli, nebyla to tvoje vina! Je mi líto, že se ti to stalo. Jsem rozložený/a, ale ne na tebe. Neboj se, udělám všechno pro to, abys už byl/a v bezpečí“. Dozvíte-li se něco, co vás rozčílí, pokuste se svůj vztek neventilovat. Hrozí totiž nebezpečí, že dítě vás hněv vztáhne na sebe, a utvrdí se tak v představě, že je lepší se nikomu nesvěřovat. Právě takovou manipulaci používá i mnoho agresorů. Namluví dítěti, že pokud o obtěžování někomu řekne, budou se na něj rodiče zlobit a už ho nebudou mít rádi. Svěřil-li se během čtení příručky dítě s problémem, který s pojednávanou tematikou nesouvisí, je důležité nebrat starosti dítěte na lehkou váhu a pomoci s jejich řešením. Dítě si tak třeba ověřuje a zkouší, jestli Vám může důvěřovat i s vážnějšími věcmi. Řekne-li naopak něco šokujícího, neobviňujte ho, že si vymýšlí a přehání, neptejte se, je-li si jisté, že se to takhle stalo. Důvěra je v tuto chvíli opravdu klíčová a je nezbytné dítěti beze zbytku věřit. Nemůžeme očekávat, že budou děti otevřeně mluvit o něčem tak citlivém a tíživém jako je sexuální útok, když budou mít pochyby o tom, jestli jim kdokoli bude ochoten věřit. Pokud dítě, které se svěřilo s bolestným či nepřijemným zážitkem, cítí ze strany dospělého pochyby, dojde k druhotné traumatizaci a dítě se zcela uzavře do sebe. V návaznosti na skutečnosti odkryté během rozhovoru je nutné podniknout kroky, které ochrání dítě před dalším zneužíváním nebo před trestem za prolomení mlčení. Současně je nutné chránit před pachatelem sexuální agrese případně další oběti. Pokud v průběhu primární prevence, kdy pracujeme s příběhem a jeho prostřednictvím otvíráme dialog s dítětem, zjistíme podezření na sexuální zneužívání, ukládá nám zákon ohlašovací povinnost. Sociální právní ochranu dětí specifikuje zákon č. 359/1999 Sb., který mimo jiné upravuje zajištění práva dítěte na život, na příznivý

vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na ochranu před tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním, nebo vykořisťováním. Svěřil-li se dítě se zkušeností sexuálního zneužívání, měl by dospělý důsledně dodržet pět zásad:

- Dítěti vždy věřit.
- Ujistit dítě, že je velmi dobře, že se svěřilo, a že to, co se stalo, není v ničem jeho vina.
- Zajistit, aby se dítě se obviněnou osobou dále neseťkávalo.
- Vyhledat pomoc linky krizového centra, které pomůže napláňovat další konkrétní kroky společně s Policií České republiky a Odborem sociálně právní ochrany dětí (OSPOD).

8. Budujte vztah plný důvěry

Mezi základní nástroje prevence patří jednak komunikace s dítětem jako součást každodenní rutiny, a jednak velká míra otevřenosti, aby si dítě mohlo kdykoliv říci o pomoc nebo se svěřit se svým dítětem nebo se svěřit se svým dítětem chvíli povídejte. Témata mohou být různá: co dělalo ve škole nebo s kamarády, co ho zajímá, co se děje atd. Můžete začít obvyklou větou „Co se ti dnes líbilo? Co se ti nelíbilo?“ Tato každodenní komunikace je nezbytná (BACUS, 2007, s. 118). Pokud vám dítě bude důvěřovat, zvyšuje se šance, že se vám s případnou vážnou situací svěří, protože si již ověřilo, že ho nesoudíte a snažíte se mu pomoci. Neustálá otevřená komunikace vám také poskytne více informací o všem, co dítě momentálně bavi nebo trápí, s kým se stýká, když u toho nejste, a jak se cítí. Důkladná znalost dětského světa vám umožní snadněji rozpoznat, objeví-li se cokoli, co vybočuje z běžného chování dítěte. Díky každodennímu rodičovskému zájmu se dítě bude cítit emocionálně podporované a bezpodmínečně přijímané. Děti, které z domova cítí, že nemají dostatek pozornosti, jsou více zranitelné a snadněji podléhají predátorům.

Použitá literatura:

- ADAMSOVÁ, C., FAYOVÁ, J. Už žádná tajemství. Praha: Themis, 1997. 92 s. ISBN 80-85821-31-1
 BACUS, A. Mé dítě si věří. Praha: Portál, 2007. 159 s. ISBN 978-80-7367-296-6
 HOBSON, CH. J. Passing the trash: Parent's Guide to Combat Sexual Abuse/Harassment of Their Children in School. North Charleston: CreateSpace, 2012. 164 s. ISBN 1478309121
 JACKSON, K. P. Keeping your kids safe. Great Britain: Tough love media, 2013. 210 s. ISBN 9781482067415
 LEVINE, P. A., KLÍNEOVÁ, M. Prevence traumatu u dětí. Praha: Maltrea, 2014. 271 s. ISBN 978-80-87249-61-1
 OKALANDER, V. Třinácté komnaty dětské duše. Dobříš: Drvoštěp, 2010. 261 s. ISBN 80-903306-0-6
 PONTŠICKÝ, J. Agrese, násilí a psychologie moci. Praha: Triton, 2004. 226 s. ISBN 80-7254-593-0
 VODÁČKOVÁ, D. Krizová intervence. Praha: Portál, 2002. 543 s. ISBN 80-7178-696-9

Příloha č. 5

Fotografie participantů výzkumu během práce s preventivní příručkou

Příloha č. 6

Transkripce rozhovorů

T = tazatel R = respondent

RESPONDENT – CHLAPEC, 7 LET

T: Ahoj, pamatuješ si na tuhle knížku, jak jste četli s tátou?

R: Jojo, ta o Kryštofovi.

T: A řekneš mi, prosím, co si z ní nejvíc pamatuješ?

R: Že tam byl kluk Kryštof a že nám nikdo nesmí šahat na ty intimní části těla. Že když na to někdo šahá, tak to musíš říct někomu dospělýmu.

T: A pamatuješ si, jaký to jsou ty intimní části?

R: U kluků penis a holek prsa. A tamten název si nepamatuju. A potom u obou to, já nevím, jak to mám říct, jako zadek.

T: To říkáš úplně správně.

R: Já nevěděl, jestli to není neslušný.

T: Ne, zadek, to je úplně správný název. A u holek se tomu říká vulva.

R: No jo, to je fakt, to byl takovej divnej název.

T: Takhle se to nazývá oficiálně, ale doma intimním částem říká asi každý ještě jinak.

R: No, u nás doma říkáme jenom penis nebo tak, protože mám jenom bráchu.

T: A nikdy jste se doma takhle o částech těla nebavili?

R: Ne ne.

T: A pamatuješ si z té knížky, kdo se tě na těch intimních může dotýkat?

R: Maminka, když jsme třeba ještě malý. Když nejsme malý, tak nikdo, myslím.

T: Nikdo?

R: Jó počkat, vlastně ještě já můžu nebo doktor!

T: Teda, ty máš ale skvělou paměť.

R: Díky. Jsem si vzpomněl.

T: A co bys udělal, kdyby se tě někdo na intimních částech snažil dotýkat?

R: Utekl bych nebo bysem to oznámil rodičům nebo někomu dospělýmu.

T: A máš ještě nějakýho dospělýho, který tě napadá?

R: Paní učitelce?

T: No já nevím, to má každý jinak, důvěřuješ jí?

R: Jo, tu mám rád, ty bych to taky řekl. Anebo bych tomu chlapovi řekl: nech toho, to nesmíš!

T: A musí to být vždycky jen chlap?

R: Ne, to asi ne, tak komukoli prostě.

T: Tak moc děkuju za pomoc, to si toho pamatuješ opravdu hodně.

R: Ještě taky to, že kdybysem to někomu řekl a on tomu nevěřil, tak bych to řekl někomu jinému.

T: Přesně tak. Moc děkuju.

RESPONDENT, CHLAPEC, 9 LET

T: Ahoj, pamatuješ si na tuhle knížku, jak jste si doma přečetli?

R: Jo, pamatuju.

T: Řekl bys mi jen, prosím, co si z ní nejvíc pamatuješ, když si na ni teď zkusíš vzpomenout?

R: Že Kryštof hraje fotbal. Že lidi, který známe i který neznáme by se nás neměli dotýkat na intimních částech těla. Že když se nám to stalo, tak máme zavolat 116 111 nebo 158. A můžu jako úplně cokoli?

T: Jasně, cokoli si pamatuješ.

R: Tak ještě, že Lara neví, jestli je atletka nebo tanečnice.

T: To si tedy pamatuješ opravdu hodně. A pamatuješ si, kam je to číslo 116 111?

R: No na Linku bezpečí přece.
T: A to jsi věděl z té příručky nebo už jsi o tom někde slyšel dřív?
R: To nám říkali ve škole.
T: Fakt? A při jaký příležitosti?
R: Když jsme se bavili o šikaně.
T: Aha, tak to je skvělý, že si to takhle pamatuješ. A vzpomeneš si, jaký ty části těla jsou ty intimní?
R: Prsa, zadek, penis a u holek jsem to zapomněl, ale vím to.
T: Jak to myslíš?
R: Že vím, kde to je, ale nevím, jak se tomu říká.
T: V té příručce byl ten oficiální název vulva.
R: Jojo, to je ono. Myslím, že mladší děti by se tomu mohly smát.
T: A ty ses tomu smál, když jste to četli?
R: Já ne, ale myslím, že mladší děti by mohly.
T: A čemu přesně?
R: No jak tam jsou ty názvy penis a vulva.
T: A myslíš, že by to vadilo, když by se smály?
R: Vlastně ani ne, hlavně aby to pak věděly.
T: Ale díky za upozornění, to je dobrá připomínka. A pamatuješ si, kdo se tě smí na těch intimních částech dotýkat?
R: Jenom já nebo pan doktor.
T: To máš úplnou pravdu. A napadá tě, co bys mohl udělat, kdyby se o to někdo pokoušel?
R: Zavolat na 158, 116 11 nebo to někomu říct, komu se s něčím takovým můžu svěřit.
T: A napadá tě někdo takovej?
R: No máma, táta, brácha, ségra, babička, děda, tobě bych to řek.
T: Mně?
R: Jo, klidně.
T: A proč mně?
R: No nevím, ježiš, že bys mi třeba pomohla.

T: Jasně, už to chápu, takže komukoli komu věříš, že by ti s tím pomoh.

R: Nó.

T: Tak moc děkuju za pomoc!

RESPONDENTKA, DÍVKA, 7 LET

T: Ahoj, pamatuješ si na tuhle knížku, jak jste četly spolu asi s mámou, víd'?

R: Jó, s mámou. Ta byla hezká.

T: Přišla ti hezká? A co se ti na ní líbilo?

R: Ten příběh. A ty obrázky.

T: A jakej příběh?

R: No ten, jak tam byl ten Kryštof a ta Lara.

T: To si teda výborně pamatuješ, a ještě něco si z té knížky pamatuješ? Zkus říct cokoli tě napadne.

R: Bylo tam o tom, že by se nás nikdo neměl dotýkat na těch intimních částech. A že se Lara pohádala s kamarádkou a že mají doma psa.

T: Výborně, a vzpomeneš si taky, který jsou ty intimní části těla?

R: Penis, zadek, vagína.

T: Ano, to máš úplnou pravdu, v té knížce to bylo ještě popsány jako vulva, ale i vagína je správně.

R: Hm.

T: A pamatuješ si, kdo se tě na těch intimních částech smí dotýkat?

R: Jenom pan doktor.

T: Ano, pan doktor anebo, když bys chtěla, tak ještě ty sama.

R: Hm.

T: A co bys udělala, kdyby se tě tam někdo pokoušel dotýkat?

R: Řekla bych to mamince nebo bych utekla.

T: A ještě tě napadá někdo, komu bys něco takovýho mohla říct?

R: Už nevím.

T: A co kdyby ti ten člověk řek, že si to máš nechat jako tajemství?

R: Tak bych to mamince stejně řekla.

T: Výborně, určitě je to zapotřebí vždy někomu říct. A pamatuješ si v té knížce, že šlo i někam zavolat?

R: Jak jako?

T: No, že tam v té knížce Kryštof říkal i nějaký telefonní čísla.

R: Jó to jo, na policajty 158 nebo na tu linku tý důvěry, ale to číslo si nepamatuju.

T: To nevadí, hlavně, že víš, že taková možnost je. To číslo je 116 111.

R: Jo, to jsem věděla.

T: Tak děkuju za pomoc!

RESPONDENTKA – DÍVKA, 8 LET

T: Ahoj, já přinesla ještě jednou tady tu knížku. Pamatuješ, že jste si ji četli?

R: Jo pamatuju. Tam měli pejska Bobinu. My měli taky pejska, ale umřel.

T: Tak to mě mrzí.

R: Ale možná budeme mít novýho.

T: No vidíš, tak to jsem ráda, že se ti ten pejsek v té knížce líbil. A pamatuješ si o čem byla?

R: O dotykách. Který se směj a který nesměj. A o tom, jak si čtou s maminkou.

T: Výborně, o tom to přesně bylo. A který ty doteky se tedy nesmí?

R: Tam, jak děti nosí plavky.

T: Ano, to je pravda, v té knížce se tomu říkalo intimní místa. Pamatuješ, jaký to jsou u kluků?

R: Pindík.

T: Ano, oficiálně se tomu říká penis. A u holek, víš?

R: To si nepamatuju. Ale vím, co to je.

T: Správně to je vulva, ale doma tomu asi říkáte ještě jinak.

R: Jo, kačenka. A u holek ještě zadek!
T: A u kluků ne?
R: U kluků taky. Tak u holek ještě prsa!
T: Ano, je to tak, penis, vulva, prsa a zadek jsou intimní místa, na kterých se tě nikdo dotýkat nesmí.
R: Ale doktor jo!
T: To máš úplnou pravdu, doktor ano, nebo ty sama.
R: To tam taky bylo v té knížce.
T: A napadá tě, co bys udělala, kdyby se tě tam někdo snažil dotýkat?
R: Utéct nebo ho klidně i kopnout.
T: Přesně, a potom?
R: Potom to říct někomu, koho máme rádi.
T: Ano, to je moc důležitý, a napadá tě někdo, komu bys to řekla?
R: Mamince a tatínkovi.
T: Ano, to je dobře, že máš někoho, komu důvěřuješ. Moc děkuju za pomoc.

RESPONDENT – CHLAPEC, 8 LET

T: Ahoj, pamatuješ si na tady tu knížku?
R: Jo, ta byla dobrá.
T: A řekl bys mi, prosím, o čem byla?
R: O tom, jak se chovat bezpečně proti cizím lidem.
T: Proti cizím lidem?
R: Nebo teda u všech, jaký jsou bezpečný pravidla.
T: A pamatuješ si nějaké z těch pravidel?
R: No, že se nás nikdo nesmí dotýkat tam, kde nechceme. Že tělo je naše.
T: Ano, to si pamatuješ skvěle, a pamatuješ si, jak se jmenujou ty části těla, na kterých by se tě určitě nikdo neměl dotýkat?

R: Jo, osobní.

T: V té knížce se jmenují intimní, ale osobní je vlastně taky správně. Hlavně, když víš, který to jsou.

R: Jo, to vím.

T: A který?

R: Penis a zadek a u holek to už nevím.

T: U holek ještě prsa a vulva.

R: Jo, to tam bylo. To nám říkali i ve škole.

T: A kdo vám o tom říkal?

R: Normálně učitelka.

T: A co vám říkala?

R: No jak se jmenujou ty části.

T: Aha, takže jsi to neslyšel poprvý.

R: Ne.

T: A napadá tě, co bys udělal, kdyby se tě někdo snažil na těch intimních částech dotýkat?

R: No, by sem měl křičet a utíkat a říct to doma.

T: To si pamatuješ výborně, a je někdo, kdo se tě tam dotýkat smí?

R: Jenom já.

T: A nikdo jiný?

R: Ne. Jo, vlastně, myslím, doktor.

T: Přesně tak. A pamatuješ si ještě něco z té knížky? Cokoli tě napadne.

R: Pamatuju si číslo na Linku bezpečí.

T: Tak řekni.

R: 116 111.

T: No skvělý. A to ti taky říkali ve škole?

R: To myslím, že ne.

T: A proč myslíš, že taková linka je?

R: No, pro děti, který se nemaj komu svěřit nebo maj problém.

T: A ty máš se komu svěřit?

R: Jasně, doma.

T: Tak to jsem ráda, moc jsi mi s tím pomohl, díky.

RESPONDENTKA, 40 LET

T: První věc, co bych se chtěla zeptat, je, jestli byste mohla práci s tou preventivní příručkou nějak ohodnotit?

R: No, určitě to pro mě bylo přínosný, byla to překvapivě milá chvíle. Necítila jsem se nijak nepříjemně, i když na podobná témata nejsme zvyklí hovořit.

T: A v čem myslíte, že to je odlišný, než na co jste doma zvyklí?

R: Ani nevím, nějak mě nenapadlo, že mám o takových věcech s dětma mluvit, mají různé programy ve škole, ráda jim odpovím, na co se zeptají, ale nenapadlo mě vnášet takový témata sama.

T: A přišlo Vám to tedy celkově přínosné, nebo spíš ne?

R: Jo, to jo, hodně právě.

T: A v čem konkrétně?

R: No, právě v tom, že jasně a jednoduše otvírá téma, kterým by mě jinak nenapadlo se vůbec zabývat.

T: A jaké to bylo ji se synem číst, když to bylo vlastně něco takhle nového?

R: Právě, že to bylo překvapivě přirozený, jak jsem říkala, prostě milá chvíle, vlastně se to nelišilo moc od textů, který před spaním čteme normálně. Prostě příběh.

T: A myslíte, že i způsob té komunikace byl v té příručce jiný, než jste normálně zvyklí?

R: Určitě tou otevřeností a tou přirozeností. Ode mě všechno zní jako výslech nebo mentorování. Syn na to překvapivě dobře reagoval.

T: A jak se projevoval během toho, co jste si příručku četli?

R: No právě, že byl klidný a celou dobu napjatě poslouchal. I mě poprosil, jestli bych mohla zpomalit, když jsem to četla moc rychle, asi aby to vstřebal.

T: A víte, proč jste tak spěchala?

R: No, asi jsem z toho byla nervózní, dopředu jsem si to nepřečetla, tak jsem vlastně nevěděla, co mě čeká. Ale byla to zbytečná obava, syna to velmi zaujalo.

T: Dokázala byste říct, z kolika procent času dokázal syn udržet pozornost?

R: No, opravdu celou dobu, takže klidně 100 %.

T: A také procentuálně, na kolik si myslíte, že ho téma zaujalo?

R: To nedokážu říct, to byste se musela spíš zeptat jeho, já myslím, třeba ze 70 %, příběh ho zaujal velmi, ale není to téma, kterým by se, myslím, normálně zabýval.

T: A myslíte, že tam byly nějaké informace, které byly pro syna nové?

R: Myslím, že určitě, já s ním o ničem takovém předtím nemluvila, ale dokonce i pro mě tam byly nějaké novinky.

T: A které informace byly třeba nové pro Vás?

R: No, donutilo mě to uvažovat o situacích, kdy jsem se mých dětí v tomto věku na intimních místech dotýkala. Vlastně mě nikdy nenapadlo, že já nemůžu, vlastně mě to dost překvapilo, myslela jsem, že se to vztahuje jen na lidi mimo domov.

T: Zní to, že to bylo nepříjemné zjištění?

R: Vlastně jo, trochu mě to urazilo, ale díky tomu jsem si uvědomila, že to právě asi musím změnit, že mají právo na soukromí a na svoje vlastní tělo, a chci to víc dodržovat.

T: A ještě nějaké informace byly pro Vás nové?

R: Na rozdíl od syna jsem ještě třeba neznala číslo na Linku bezpečí. Hrozně mě překvapilo, že ví něco, co já ne. A že to nemá ode mě.

T: A víte, odkud to ví?

R: Jo, říkal, že ze školy. Jsem ráda, že někde dostane informace, které já neznám nebo mě nenapadnou.

T: Bylo vlastně na té příručce něco, co Vám vadilo, nebo našla jste v ní nějaké chyby?

R: Jen jeden drobný překlep, ale to je detail. Jinak v obsahu určitě ne.

T: Moc Vám děkuji za ochotu a za celou spolupráci.

RESPONDENT – 43 LET

T: Nejdříve bych se Vás ráda zeptala, jak byste vlastně obecně ohodnotil tu práci s tou preventivní příručkou?

R: No, určitě mi to pomohlo, jinak bych vůbec nevěděl, jak se o něčem takovém bavít. Tohle kdyby prodávali, tak bych to domu kupoval i o jinejch vážnejch tématech, mohla byste to udělat jako sérii.

T: Tak to moc děkuju, promyslím to, ale mohl byste mi říct, co Vám na tom konkrétně přišlo přínosné?

R: No, byl to konkrétní návod, žádný chození kolem horký kaše a zároveň to nebylo nějaký nepříjemný nebo trapný to čtení. Klukovi to vůbec vlastně nepřišlo nijak neobvyklý, nic dramatickýho.

T: A dokázal byste určit v procentech, jak moc během čtení udržel pozornost?

R: Já myslím, tak třeba z 80 %, nedokážu přesně říct, poslouchal celou dobu, ale nevím, jestli všechno vnímal.

T: A znovu v procentech, jak myslíte, že ho téma zaujalo?

R: Asi taky tak těch 80 %, asi to souvisí, že tolik kolik poslouchal, tolik ho to zaujalo.

T: A jaké to bylo pro Vás? Jak jste se cítil během toho čtení?

R: No já byl nervózní, to je jasný, nejsem zvyklej mluvit o takovejch věcech. Se mnou o nich taky nikdo nemluvil, že jo, tak jsem se vlastně i trochu styděl.

T: A myslíte, že byste byl rád jako dítě, kdybyste o něčem takovém doma mluvili?

R: No, tenkrát neexistovalo, aby se člověk s rodičema bavil takhle otevřeně, snažím se to teď dělat jinak, právě proto, že nechci bejt jak

můj otec, ale zároveň nevím, jak přesně na to, takže v tomhle to bylo dobrý.

T: A byly v tom textu i nějaké informace, které byly nové i pro Vás?

R: Jo to vlastně celý, jasný pravidla toho, co je v pořádku, a co už ne, takhle jsem nad tím nikdy nepřemejšlel, že to vlastně je takhle jednoznačný. Cejtil jsem se pak dobře, že jsem to tím klukovi předal a udělal jsem tím třeba něco pro to, aby se s tím pak v životě nepotkal.

T: To jsem ráda. A bylo tam něco, co Vás vyloženě překvapilo?

R: No asi vůbec to, že to je něco, co bych měl řešit jako rodič. Že to je téma, který já mám nějak předat.

T: A obsahově?

R: No třeba, že se správně říká vulva. To jsem koukal. Ale kluka to ani nezarazilo.

T: A jak se syn choval, když jste si spolu tu příručku četli?

R: No trochu se ošíval, normálně si takhle ani moc nečteme, takže věděl, že to je něco trochu zvláštního, ale bavilo ho to, bylo vidět, že ho ty věci zajímají.

T: A vadilo Vám na té příručce něco, máte pro mě nějaké připomínky?

R: No možná je místama, až příliš taková naučná, ale jinak by do ní asi nebylo možný dostat tolik informací.

T: Moc děkuju za pomoc a připomínky, moc jste mi pomohl.

RESPONDENT – 38 LET

T: Byl byste tak hodný a řekl mi nějakou zpětnou vazbu na tu příručku O dotecích?

R: No, upřímně řečeno, před čtením jsem z toho měl trochu obavy, jak XXX téma přijme, tak jsem z toho byl nervózní, ale ihned se ukázalo, že ty obavy byly vlastně jen moje, protože já jsem si nebyl jistý, jak já to téma zvládnou. XXX od začátku vnímal text jako jakýkoli jiný příběh s ponaučením.

T: A víte, z čeho přesně jste byl nervózní?

R: Asi z toho, že to syn nepochopí, že mu tím nějak ublížím, že to na něj bude moc závažný téma, že tím zkazím hezký společný večer, ale bylo to úplně jiný.

T: A v čem to bylo jiný?

R: V tom, že jsme se naopak víc sblížili tím rozhovorem, že jsme si našli čas na to si popovídat tak celkově o vztazích a o životě, to normálně neděláme, spíš jen o různých obecných věcech o škole a tak. Ten příběh mi pomohl odbourat ten ostych, který normálně v komunikaci zažívám.

T: Takže kdyby tato příručka byla na trhu, tak byste si ji zakoupil?

R: Určitě, protože ten psanej text mi dal přesný návrh, jak takové téma uchopit, jinak bych opravdu jen těžko hledal vhodné formulace a nevěděl, jak začít. Taky bych se bál, abych syna zbytečně nevystrašil nebo téma naopak nezlehčil. Nevěděl bych, na co už je zralý a na co ještě malý.

T: Ještě jsem se chtěla zeptat, dokázal byste říct na škále od 0 do 100, jak Váš syn během čtení udržel pozornost?

R: No já myslím, že držel pozornost celou dobu, takže 100.

T: A kdybyste měl říct, zase od 0 do 100, jak ho zaujalo téma příručky?

R: No to asi třeba na 60? Myslím, že ho to zaujalo, ale asi to není něco, o čem normálně kluci přemýšlí.

T: Byly v příručce nějaké informace, které byly nové i pro Vás?

R: Určitě číslo na Linku bezpečí a vlastně i celkově ten způsob, jak se dá při komunikaci s dítětem zvládnout takhle nepříjemné téma.

T: A byly v příručce nějaké informace, které Vás vyloženě překvapily?

R: Asi celkově to zjištění, že je nějaký jednoduchý způsob, jak s dítětem zvládnout takhle závažné téma a předat nepříjemné informace, ale příjemným způsobem.

T: Bylo něco, co Vám v příručce vadilo? Našel jste tam něco, co bylo nepřesné nebo špatně?

R: Nic mě nenapadá, myslím, že je dobře, že je příručka stručná a neupovídaná.

T: A je ještě něco, co byste chtěl dodat, co jsem se nezeptala?

R: No, osobně by mě zajímalo, jestli XXX vydrží ty znalosti ještě třeba za půl roku.

T: Tak to určitě můžete pak vyzkoušet, to by mě taky zajímalo, moc doufám, že ano. Moc Vám děkuji za pomoc a za ochotu.

RESPONDETKA – 34 LET

T: Ráda bych se nejdříve zeptala, jak hodnotíte celkovou práci s preventivní příručkou?

R: Díky příručce jsem se vlastně odhodlala do tohoto tématu vůbec pustit, vždycky jsem věděla, že dřív nebo později budu muset s dcerou začít hovor o těch nejintimnějších věcech, ale čím byla dcera starší, tím víc jsem to odkládala.

T: A proč myslíte, že jste to odkládala?

R: Určitě tam byl stud, protože u nás v rodině se o těchto věcech nikdy nemluvalo, možná to bylo i tou dobou, ve které jsem vyrůstala, možná to bylo jenom postojem rodičů, ale všechny podobné hovory u nás byly tabu. Ještě dávno před tím, než jsem se vdala, jsem z určitosti věděla, že já jako matka půjdu úplně opačnou cestou. Ale už na počátku svého vlastního mateřství jsem se přistihla, že vlastně nevím, jak toto své předsevzetí naplnit. Prostě jsem nevěděla, jak na to.

T: Máte pocit, že ta preventivní příručka byla v tomto ohledu pro Vás přínosná?

R: Určitě, asi nemůžu říct, že by mě příručka úplně zbavila studu, ale rozhodně mě zbavila nutnosti hledat vhodné příklady a vhodná slova.

T: A jaké jste měla pocity během čtení příručky s Vaší dcerou?

R: Nejvíc mě překvapilo, že to bylo, jako kdybysme si četly jakoukoli jinou knížku, neměla jsem pocit, že ji poučuju a vychovávám, takovým tím tradičním způsobem.

T: A dokázala byste říct procentuálně, jak Vaše dcera držela pozornost během čtení?

R: No jednou si odběhla na wc, ale jinak si myslím, že držela pozornost celou dobu, není nějaká roztěkaná. Takže klidně 90 %.

T: A pamatujete si, v jakém momentu odběhla?

R: To nedokážu přesně říct.

T: A dokázala byste znovu pomocí procent určit, nakolik myslíte, že ji téma zaujalo?

R: Velmi, také tak 90 %.

T: A byly tam nějaké informace, které Vás zaujaly a překvapily?

R: Když začnu něčím ryze praktickým, tak ani já jsem, popravdě řečeno, neznala číslo na Linku bezpečí. Obecně ale musím říct, že jsem si z pohledu rodiče nikdy nedokázala představit, že bych dceři říkala, že jsou situace, kdy se může, nebo dokonce musí postavit a vzepít dospělému.

T: A vnímáte to jako pozitivní, nebo negativní?

R: 100% pozitivní. Je to tak, že se svoje děti snažíme vychovávat v úctě k dospělým a ke slušnému chování, potrpíme si na známky a školní hodnocení, ale asi se často nezamýšlíme nad tím, že bychom děti měli vychovávat především k úctě samy k sobě.

T: A máte pocit, že Vám příručka pomohla s dcerou komunikovat jinak, než jste běžně zvyklá?

R: Asi bych neřekla, že jsme s dcerou během čtení příručky komunikovaly jinak, ale rozhodně jsme komunikovaly o jiných věcech.

T: A je něco, co Vám na příručce vadilo? Nebo našla jste tam nějaké chyby nebo nepřesnosti, o kterých bych měla vědět?

R: O žádných chybách nebo nepřesnostech nevím, asi mi vadí jen to, že s dcerou o takovém tématu vlastně musím mluvit, ale to není chyba příručky, ale světa, ve kterém žijeme.

T: Moc Vám děkuji za pomoc. Chtěla byste doplnit ještě něco, na co jsem se zapomněla zeptat?

R: Myslím si, že podobné didaktické pomůcky by si zasloužily i další témata, se kterými se děti dnes setkávají, jako třeba šikana, drogy, rasismus a podobně.

RESPONDENT – 33 LET

T: Můžu Tě poprosit, jestli bys nejdříve mohl nějak celkově shrnout tu práci s tou preventivní příručkou?

R: No, já se vlastně nechávám zpovídat tak trochu omylem, příručku měla s dcerou číst původně manželka, ale nakonec to nějak spadlo na mě.

T: A z jakýho důvodu?

R: Manželka byla nemocná, ale trochu ji podezřívám, že se jí do toho vlastně moc nechtělo.

T: A proč myslíš, že se jí nechtělo?

R: Řek bych, že se styděla.

T: A pro Tebe to bylo jaký to číst?

R: Já jsem se samozřejmě styděl taky, ale aspoň jsem se pečlivě připravil.

T: A v čem?

R: Příručku jsem si nejdřív několikrát přečetl sám, včetně instrukcí pro rodiče, abych věděl, co mě v textu čeká a na co se může stočit řeč.

T: A jak bys tedy celkově tu práci s tou příručkou zhodnotil?

R: Bez instrukcí bych byl ztracenej, nejsem pedagog ani psycholog, jsem jenom rodič, ale příručka společně s tím návodem k použití vlastně

nedává moc příležitostí udělat chybu. Nakonec šlo všechno překvapivě hladce, zaškobrtnul jsem jenom u správných pojmenování intimních partií, ale to je asi normální.

T: Byly pro Tebe v příručce nějaké informace úplně nové?

R: Pro mě osobně jde o věci, který znám, ale nikdy jsem si nemyslel, že je budu řešit s dcerou. Tak nějak jsem předpokládal, že podobné hovory přepadnou na manželku.

T: A myslíš, že je rozdíl, od kterýho rodiče se to dítě dozví?

R: Já myslím, že jo, v tom úplně povrchním pohledu matky řešej intimní problémy s dcerama a otcové se synama.

T: A bylo na té příručce ještě něco, co Tě překvapilo?

R: Nejdřív mě překvapilo, že jsem se toho musel ujmout já, a na konci mě překvapilo, že jsem se vlastně bál zbytečně. Ta příručka je prostě boží, musíš to vydat.

T: Díky moc, ale taky mi, prosím, řekni, co Ti na ní vadilo?

R: Možná to bude trochu od věci, ale protože dělám grafiku, tak bych si asi jinak pohráł s vizuálem, ale to je asi otázka vkusu. A ilustrace jsou skvělý.

T: A obsahově nějaký nepřesnosti nebo chyby?

R: To asi neumím zhodnotit.

T: Ještě, prosím Tě, na škále od 0 do 100, jak moc bys řek, že téma tý příručky dceru zaujalo?

R: Myslím, že klidně 100%. Bavěj jí vztahy a lidi obecně.

T: A z kolika procent myslíš, že během čtení dokázala držet pozornost?

R: Třeba 80 %, do hlavy jí nevidím, to uvidíš ty, co si z toho bude pamatovat.

T: Moc ti děkuju za pomoc.

Příloha č. 7

Expertní posudky

Oponentský posudek na příručku primární prevence Mariany Stoilovové O dotecích. Praha, 2015, 16 s.

doc. PhDr. Jaroslav Kořa

Text od Mariany Stoilovové předložený k posouzení se zabývá vysoce překérní problematikou, kterou představuje oblast sexuálního zneužívání dětí. Jde stále o poměrně nezmapovaný terén, zvláště z pohledu možností účinnější primární prevence. Zvláště u předškolních dětí je navíc celá záležitost uvedené prevence zpravidla možná pouze v rodině, která nebývá zdaleka vybavena vědomostmi a technikami, jak v této záležitosti vlastně postupovat. Vedle nevědomosti, to bývají často i zábrany a nejistota, jak se vlastně v této oblasti orientovat, kdy s touto výchovou začít, jak ji prakticky realizovat. Vzhledem k těmto výše uvedeným skutečnostem lze jen uvítat experimentální text Mariany Stoilovové, která v něm zužitkovala nejen zkušenosti ze studia pedagogiky, znalosti z vývojové psychologie, ale i znalosti z oblasti sociální práce a prevence sociálně patologických jevů, jakož i zkušenosti z terapeutických výcviků.

Zpracování textu nebudí ani na chvíli dojem učebního či návodného průvodce, ale jde spíše o literární příběh, s nímž je možné vhodně pracovat více způsoby – od četby a komentářů až po práci s vhodnými výňatky apod. Umožňuje rodiči navodit atmosféru důvěry, ale přitom jasně provází krok za krokem jak rodiče, tak dítě na cestě ke svěřování se s nepříjemnými zážitky, pokud by dítě bylo vystaveno obtěžování (tedy osahávání) ze strany dospělých osob.

V oblasti primární prevence byly zmapovány některé jevy a např. v tzv. „malé policejní akademii“ zpracované v Českých Budějovicích se děti školního věku učili bránit šikaně apod. Ale oblasti sexuality a sexuálního predátorství zatím nebyla věnována dostatečná pozornost – a

pokud je mi známo – tak jasná a zřetelně vyrýsovaná primární prevence v této oblasti je novým pokusem o rozšíření možností předcházení společensky nevhodným jevům. Z tohoto hlediska lze vydání takové příručky jen uvítat.

Předložený text je vlídný, poetický a zdá se, že je vhodně nastaven pro věkovou kategorii mladšího školního věku, pro kterou je určen. Je čtivý, přesvědčující a návodný. Řeší i etická dilemata, na které dítě může narazit (mlčenlivost, žalování apod.). Je doplněn řadou ilustrací, které text dobře doplňují a odlehčují. Tak, jak je příručka koncipována, ji lze doporučit k rozšíření a k ověřování její účinnosti.

16. 1. 2016

doc. PhDr. Jaroslav Kořa

Expertní posudek na příručku primární prevence

Mgr. Michaela Titmanová

Předložená brožura autorky Mgr. Mariany Stoilovové se zaměřuje na prevenci sexuálního zneužívání a je určena pro práci s dětmi mladšího školního věku – autorka uvádí věk 6–9 let. Autorka doporučuje pro práci s brožurou vlastní rodiče.

Samotnou preventivní aktivitu autorka vystavuje na vyprávění příběhu, prostřednictvím něhož se snaží dětem předat zásadní informace o tom, co je v rámci fyzického kontaktu mezi lidmi normální a co je již za hranicí normy.

Autorka vychází z premisy, že lidské tělo patří jen a pouze danému člověku a že i dítě má právo odmítnout jemu nepříjemné doteky a jiné zacházení s ním, které je mu nepříjemné. Současně autorka uvádí a dítě informuje o tom, které doteky jsou jednoznačně za hranicí.

Celá brožura je doplněna otázkami, které mají dítě buď navést na možnosti řešení – např. kdyby se dítě dostalo do situace, kdy by ho někdo obtěžoval, co by mohlo dělat? –, nebo pomocí otázek mapuje, jaké

má dítě dosavadní zkušenosti, zda se mu již v minulosti něco podobného přihodilo.

Sexuální zneužívání je stále značně tabuizované téma a prevence tohoto rizikového chování je spíše malá, pokud nějaká je. Na trhu se vyskytují příručky, které se více týkají sexuální výchovy dětí než preventivně zacílené na sexuální zneužívání. Mezi laickou veřejností nepanuje úplný konsensus, zda sexuální výchovu svěřit do kompetence školy, nebo by tato měla zůstat v rodině. Někteří rodiče jsou rádi, že jim škola s tímto tématem pomůže, jiní si nepřejí, aby škola zasahovala do takto intimní sféry. MŠMT ve svém Doporučení k realizaci sexuální výchovy v základních školách z roku 2009 poskytuje jistý metodický návod a oporu ve formě „příručky“, jak vést hodiny sexuální výchovy. Současně MŠMT uvádí, že sexuální výchova ve škole by měla být nadstavbou pro sexuální výchovu, kterou realizuje rodina.

Autorka svou příručkou poskytuje rodičům významnou oporu pro realizaci prevence sexuálního zneužívání. Zacílenost příručky pro nižší školní věk je velmi na místě. Lze doporučit téma sexuality a s tím spojené prevence nežádoucího rizikového chování zařadit ještě dříve, ideálně do věku, kdy se dítě začne „ptát, jak přišlo na svět“, tj. 3–4 roky.

Předloženou příručku autorky považuji za velmi dobře a citlivě zpracovanou a použitelnou i pro mladší děti a možná (se souhlasem zákonných zástupců a malými modifikacemi) i do rukou pedagoga v MŠ.

5. 1. 2016

Mgr. Michaela Titmanová

Posudek publikace O dotecích

Mgr. Lucia Lerchová

Publikace O dotecích autorky Mariany Stoilovové je odborně i graficky výborně zpracovaná příručka určená zejména pro rodiče a jejich děti, psychology, učitele a další profesionály, kteří se pohybují v oblasti primární prevence sexuálního zneužívání dětí. Publikace obsahuje vlídné

ilustrace i poutavé dialogy, které obsáhnou širokou škálu podstatných informací, aniž by čtenáře nudili či mentorovali. Jelikož pracuji jako dětská psycholožka, zaměřím se na publikaci pohledem svého odvětví.

Autorka téma intimních tělesných zón a hranic zasazuje do velmi obvyklé a každodenní situace mnoha rodin, a to do intimního momentu uspávání. Maminka v soukromém a bezpečném prostoru dětského pokoje, v atmosféře klidu a pohody před usnutím, s dětmi shrnuje jejich prožitý den, a přináší rovněž téma, jež chce s nimi probrat.

Takto vyobrazenu situaci lze vnímat jako modelový příklad, jak i složité téma s dětmi komunikovat. Intimní zóny a doteky dítě prvně poznává v rodině a právě tam se také učí o blízkosti a hranicích. Rodič je ideálně tím, kdo dítě se zdravým nastavením seznamuje. Toto učení o blízkosti probíhá přirozeně již od narození. Jak častý a intimní kontakt je, jaké dotyky jsou běžné a které vzácné, nelze přesně vymezit (krom pohlavních zón). V míře intimity se liší rodina od rodiny, ale rovněž kultura od kultury.

Publikace popisuje různé typy kontaktů, které jsou příjemné a bezpečné a rovněž dotyky, které jsou intimní. Jasně popisuje tělesné zóny, o které se jedná. Autorka vybrala dotyky, se kterými se dítě běžně potká – včetně dobrého příkladu „pusinky od babičky“, která vhodně odškálovává jemné nuance této problematiky, tj. že každému je příjemné něco jiného a je to v pořádku.

Jako velmi prospěšné vidím jasné definování toho, co má dítě udělat, když se setká s dotykem pro sebe nepříjemným. Je to jasné a rázné projevení NE.

V období mladšího školního věku je přirozená touha autoritě dospělého vyhovět a být oceněn, a tak je výborné, že v publikaci zazní povolení se bránit třeba i fyzicky.

Maminka v textu vyjmenovává řadu situací, které mohou nastat a nezapomíná ani na to, že se může stát, že se dítě potká s nepříjemnými dotyky od někoho, koho dobře zná, tj. od někoho z rodiny. Podporuje

dítě v tom, aby si v případě potíží hledalo pomoc, i když se potká s někým, kdo mu nevěří. Na to je kladen důraz.

V praxi se setkáváme s tím, že občas si děti myslí, že se na ně rodiče budou zlobit, že je už nebudou mít rádi, pokud se s něčím takovým svěří. Mladší dívky zase mohou mít obavy, že ostatní řeknou, že si za překročení hranic či přímo sexuální zneužití mohou samy. Není nikdy dost zdůrazňování skutečnosti, že vinu nese vždy dospělý, který překročil intimní hranice.

V publikaci je obsažen silný prvek naděje. Není tam apel na strach a negativnost sexuálního zneužití, ale na možnost mu předcházet tím, že jde do světa dítě, které je sebevědomé a podporované z domova čelit i dospělému.

Příručka může najít široké uplatnění v odborných ordinacích, ale i v běžných rodinách, kde pomůže rodičům najít způsob jak mluvit s dětmi o citlivých tématech. Ne každá maminka či tatínek mají totiž tak vytríbené komunikační dovednosti jako maminka dětí v příručce.

18. 1. 2016

Mgr. Lucia Lerchová

Expertní posudek

PhDr. Jana Kubíčková PhD.

Poutavě a výstižně ilustrovaná publikace O dotecích od autorky Mariany Stoilovové je velice cennou příručkou předcházení sexuálního zneužívání dětí určená zejména pro rodiče a dětské psychology, která v oblasti primární prevence u nás chybí. Nabízí jednoduchý, stručný, a přitom velice efektivní nástroj edukace dětí mladšího školního věku, díky kterému může dítě rychle a jasně porozumět rozsahu nevhodných doteků, proč a jak by se mělo bránit, a způsoby vyhledání pomoci v případě pokusu o zneužití. Protože se jedná o ilustraci těchto problémů skrze rozhovor matky a jejích dětí, příručka vede taky k edukaci rodičů,

jelikož nabízí návod, jak o zneužívání s vlastními dětmi mluvit. Vrací tak primární prevenci násilí vůči dítěti do jeho nejdůležitějšího prostředí, a to vlastní rodiny, ve které se ochrana dítěte může dít v bezpečném prostoru skrze důvěru a upevňování vzájemného vztahu.

20. 1. 2016

PhDr. Jana Kubíčková, PhD.

